

ศึกษาวิเคราะห์ปมาณิกาในพระพุทธศาสนา
AN ANALYTICAL STUDY OF PAMĀṆIKĀ IN BUDDHISM

พระครูอนุกูลธรรมวงศ์ (ประยูร วิสารโท)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

ศึกษาวิเคราะห์ปมาณิกาในพระพุทธศาสนา

พระครูอนุคุณธรรมวงศ์ (ประยูร วิสารโท)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๓

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

AN ANALYTICAL STUDY OF PAMAṆIKA IN BUDDHISM

Phrakruanukooldhammawong (Prayoon Visārado)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of

The Requirement for The Degree of

Master of Arts

(Buddhist Studies)

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok, Thailand

C.E. 2010

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

.....

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(พระมหาสุทิตย์ อากโร,ดร.)

..... กรรมการ

(พระปลัดเสนต์ ทุมวโร,ดร.)

..... กรรมการ

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ)

..... กรรมการ

(พระครูวิทิศศาสนาทร,ดร.)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระปลัดเสนต์ ทุมวโร,ดร.

ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์	: ศึกษาวิเคราะห์ปมาณิกาในพระพุทธศาสนา
ผู้วิจัย	: พระครูอนุกุลธรรมวงษ์ (ประยูร วิจารณ์โท)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	
	: พระปลัดเสนห์ ฐมฺวโร,ดร. ป.๑-๒, พธ.บ. (ศาสนา) M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Pali & Buddhism)
	: ศศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ พธ.บ. (ศาสนา), ศศ.ม. (ปรัชญา), Ph.D. (Buddhist Studies)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๑ เมษายน ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาปมาณิกาในพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาความสำคัญ ความสัมพันธ์ของปมาณิกาในพระพุทธศาสนา และเพื่อวิเคราะห์ผลที่เกิดจากการยึดถือปมาณิกา โดยนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

จากการศึกษาวิจัย พบว่า ปมาณิกา หมายถึง การวัด การกะ เครื่องวัด เกณฑ์ ซึ่งบุคคลในโลกนี้แบ่งตามประมาณคือหลักเกณฑ์ในใจที่ใช้วัดในการที่เกิดความเชื่อถือหรือความเลื่อมใส โดยแบ่งปมาณิกาออกเป็น ๔ ประเภท คือ รูปปมาณิกา ผู้ถือประมาณในรูป โมหัสปมาณิกา ผู้ถือประมาณในเสียง ลูขัปมาณิกา ผู้ถือประมาณในเครื่องเคร้าหมอง และธัมมปมาณิกา ผู้ถือประมาณในธรรม

ปมาณิกามีความสำคัญต่อบุคคล คือ การถือเอาประมาณเป็นการเสริมสร้างให้เกิดแรงกระตุ้นต่อการปฏิบัติ ทำให้เกิดการปฏิบัติในรูปแบบต่าง ๆ เพราะการดำเนินชีวิตของคนเรานั้นล้วนแล้วแต่อาศัยหลักของปมาณิกานี้มาเป็นเครื่องยึดถือและปฏิบัติ และปมาณิกานี้ยังมีความสัมพันธ์ต่อการดำเนินชีวิตของคนเรานี้ด้วย กล่าวคือ มีความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดความเจริญและความเลื่อมต่อตนเอง ความสัมพันธ์ที่สร้างให้เกิดบุคลิกภาพต่าง ๆ ของแต่ละบุคคล

ผลที่เกิดจากการยึดถือปมาณิกานั้น ข้อมแตกต่างกันออกไปตามปมาณิกาที่ยึดถือ นั่นเอง และที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือลักษณะการเลี้ยงดูในวัยเด็ก สภาพแวดล้อมในครอบครัวที่หล่อหลอมบุคลิกภาพเด็กขึ้นมา พฤติกรรมการเลียนแบบต่าง ๆ ก็สามารถหล่อหลอมปมาณิกาของเด็กได้เช่นกัน ดังนั้น ควรเสริมสร้างให้ธัมมปมาณิกาเกิดขึ้น เพื่อให้ยึดมั่นในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา และสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตสืบไป

Thesis Title : The Analytical Study of Pamānikā in Buddhism

Author : Phrakruanukuldhammavong (Prayoon Visārado)

Degree : Master of Art (Buddhism)

Thesis Advisory Committee

: Phrapalad Saneh Dhammavaro, Dr. Pali I-II., B.A. (Religions),
M.A. (Buddhist Studies), Ph.D.(Pali & Buddhism)

: Asst.Prof.Dr. Phoonchai Pantiya, B.A.(Religions), M.A. (Philosophy),
Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : April 1, 2011

Abstract

The thesis entitled “the Analytical Study of Pamānikā in Buddhism” aims at a study on the significance and relation of Pamānikā and also analyzes the actions of ones who adhered to it. All data obtained were analyzed by descriptive ways.

The research indicated that Pamānikā means those who measure, judge or take standard and are divided into 4 categories as follows; (1) rupappamānikā; one whose faith depends on good appearance (2) ghosappamānikā; one who measures by voice or reputation, (3) lukhappamānikā; one whose faith depends on shabbiness or ascetic or self-denying practices, (4) dhammappamānikā; one who measures or judges by the teaching or righteous behavior.

Pamānikās were important to the party, it can be said that to take standard to someone was to create the impetus to Dhamma practice in various ways. For the reason that, men live their lives depending on the principle of Pamānikās to carry out. Not only the relationship but also the progress and retreat to man of all walks of life can be created.

The result of the pamānikās or taking standards was different according to the pamānikā they have been grasped up. In the other hands, the natures of parenting in childhood, family environments and imitative behaviors were also the causes of arising pamānikā. Therefore, the dhammapamānikā should be highly promoted to people more than others pamānikās in order to follow the Buddha’s doctrines for the benefit of life.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์ปมฉกในพระพุทธศาสนา สำเร็จลงได้ด้วยดี เพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จาก พระปลัดเสนห์ ธมฺมวโร,ดร. และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พูนชัย ปันธิยะ ที่ได้ให้คำแนะนำปรึกษาปรับปรุงแก้ไขข้อคิดที่เป็นประโยชน์ ทำให้วิทยานิพนธ์ดำเนินไปตามแนวทางที่ถูกต้องจนสำเร็จด้วยดี ขอขอบคุณอนุโมทนาคณะกรรมการทั้ง ๒ ท่านเป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์ (ธีรพงษ์ สิรินุชโร) รองอธิการบดี วิทยาเขตเชียงใหม่ ที่ให้ความเมตตาดูแลเอาใจใส่เป็นอย่างดี ขอขอบคุณศูนย์บัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ให้โอกาสแก่ผู้วิจัยในการศึกษาและทำการวิจัยในครั้งนี้ ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาดวงจันทร์ กุตฺตสีโล,ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่ และอาจารย์ ดร.ไพฑูรย์ รื่นสัตย์ เลขานุการศูนย์บัณฑิตศึกษา ที่ได้เมตตากระตุ้นให้กำลังใจด้วยดี เสมอมา ขออนุโมทนาคุณจิตรกร จันทรศิลป์ เจ้าหน้าที่ศูนย์บัณฑิตศึกษา ที่ได้เป็นภาระธุระคอยอำนวยความสะดวกทุกอย่าง ขอกราบขอบพระคุณ พระครูอดุลสีกิตฺติ เจ้าอาวาสวัดธาตุคำ อำเภอเมืองเชียงใหม่ ที่ได้อำนวยความสะดวกที่พักอาศัยขณะเรียน และให้คำปรึกษาในการศึกษาเล่าเรียน ด้วยดีเสมอมา ขออนุโมทนาขอบคุณ ดร.พุทธินันท์ บุญเรือง ที่ได้ให้ข้อคิดและคำปรึกษา ปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์เป็นอย่างดี และขอเจริญพรอนุโมทนาขอบคุณ อาจารย์เทวีญ เอกจันทร์ (ป.ธ.๕) ที่ได้ให้คำปรึกษาแนวทางการทำวิทยานิพนธ์ พร้อมปรับปรุงรูปแบบการทำวิทยานิพนธ์ให้

ขออนุโมทนาเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ที่ได้อำนวยความสะดวกในการค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยเพื่อใช้ประกอบในการทำวิทยานิพนธ์

บุญใดกุศลใดอันเกิดจากการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา และขอน้อมบูชาพระคุณบิดา มารดา ครู อาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ และผู้มีพระคุณทุกท่าน ตลอดถึงเจ้ากรรมนายเวรทั้งหลาย ของงได้รับอานิสงส์โดยทั่วกัน.

พระครูอนุถุทธรมวงศ์ (ประยูร วิสารโท)

๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๗
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๘
บทที่ ๒ ปมณิกานในพระพุทธศาสนา	๙
๒.๑ ความหมายของปมณิกาน	๙
๒.๒ ประเภทของปมณิกาน	๑๐
๒.๒.๑ รูปปมณิกาน	๑๑
๒.๒.๒ โสมปมณิกาน	๑๒
๒.๒.๓ ลูขปมณิกาน	๑๕
๒.๒.๔ ธัมมปมณิกาน	๑๖
๒.๓ บ่อเกิดของปมณิกาน	๑๙
๒.๓.๑ ปมณิกานมีบ่อเกิดมาจากการถือประมาณในด้านต่าง ๆ	๑๙
๒.๓.๒ ปมณิกานมีบ่อเกิดมาจากการฟังเสียงจากภายนอก	๒๐
๒.๓.๓ ปมณิกานมีบ่อเกิดมาจากการคิดด้วยตนเอง	๒๑
๒.๓.๔ ปมณิกานมีบ่อเกิดมาจากการปฏิบัติด้วยตนเอง	๒๒
๒.๔ หน้าที่ของปมณิกาน	๒๓

	๒.๔.๑	ปมาณิกามีหน้าที่ทำลาย	๒๓
	๒.๔.๒	ปมาณิกาเป็นปัจจัยให้เกิดกุศลธรรม	๒๔
บทที่ ๓		ความสำคัญและความสัมพันธ์ของปมาณิกา	๓๑
	๓.๑	ความสำคัญของปมาณิกา	๓๑
	๓.๑.๑	ปมาณิกาในฐานะเป็นแรงจูงใจ	๓๒
	๓.๑.๒	ปมาณิกาในฐานะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ	๓๓
	๓.๑.๓	ปมาณิกาในฐานะเป็นสิ่งเชื่อมโยงความศรัทธา	๓๕
	๓.๑.๔	ปมาณิกาทำให้เกิดการยอมรับและคล้อยตามได้ง่าย	๔๕
	๓.๑.๕	ปมาณิกาทำให้เกิดการรวมกลุ่มทางสังคม	๔๖
	๓.๑.๖	ปมาณิกาทำให้เกิดคุณค่าต่อพฤติกรรม	๔๖
	๓.๑.๗	ปมาณิกาทำให้เกิดความกล้าหาญ	๔๗
	๓.๑.๘	ปมาณิกาเป็นที่พึ่ง ที่อาศัย ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ	๔๗
	๓.๒	ความสัมพันธ์ของปมาณิกา	๔๗
	๓.๒.๑	ความสัมพันธ์ของปมาณิกากับสหราชอาณาจักร	๔๘
	๓.๒.๒	ความสัมพันธ์ของปมาณิกากับจริต	๕๕
	๓.๒.๓	ความสัมพันธ์ของปมาณิกากับการดำเนินชีวิต	๕๘
บทที่ ๔		ผลที่เกิดจากยึดถือในปมาณิกา	๖๒
	๔.๑	ผลที่เกิดจากการยึดในรูปแบบปมาณิกา	๖๓
	๔.๑.๑	ลักษณะนิสัยของผู้ที่ยึดในรูปแบบปมาณิกา	๖๓
	๔.๑.๒	จุดแข็งจุดอ่อนของผู้ที่ยึดในรูปแบบปมาณิกา	๖๕
	๔.๒	ผลที่เกิดจากการยึดในโฆสัปปมาณิกา	๖๖
	๔.๒.๑	ลักษณะนิสัยของผู้ที่ยึดในโฆสัปปมาณิกา	๖๖
	๔.๒.๒	จุดแข็งจุดอ่อนของผู้ที่ยึดในโฆสัปปมาณิกา	๖๗
	๔.๓	ผลที่เกิดจากการยึดในลูขัปปมาณิกา	๖๗
	๔.๓.๑	ลักษณะนิสัยของผู้ที่ยึดในลูขัปปมาณิกา	๖๘
	๔.๓.๒	จุดแข็งจุดอ่อนของผู้ที่ยึดในลูขัปปมาณิกา	๖๘
	๔.๔	ผลที่เกิดจากการยึดในธัมมัปปมาณิกา	๖๕
	๔.๔.๑	ลักษณะนิสัยของผู้ที่ยึดในธัมมัปปมาณิกา	๖๕
	๔.๔.๒	จุดแข็งจุดอ่อนของผู้ที่ยึดในธัมมัปปมาณิกา	๖๕
	๔.๕	ผลที่เกิดจากการยึดในปมาณิกาแบบผสม	๗๐

	๔.๕.๑	ลักษณะนิสัยของผู้ที่ยึดในปมาณิกาแบบผสม	๓๐
	๔.๕.๒	รูปแบบของปมาณิกาแบบผสม	๓๑
๔.๖		ผลเสียของการไม่ควบคุมปมาณิกา	๓๕
	๔.๖.๑	เป็นสาเหตุแห่งทุกข์	๓๕
	๔.๖.๒	เป็นสาเหตุแห่งปัญหาต่าง ๆ	๓๖
	๔.๖.๓	ไม่สามารถพัฒนาตนเองได้	๓๗
	๔.๖.๔	ทำให้เป็นคนยึดถืออะไรได้ง่าย	๓๗
	๔.๖.๕	ถูกชักนำไปตามกระแส	๓๘
	๔.๖.๖	ทำให้เกิดความตื่นตระหนก	๓๘
	๔.๖.๗	มีพฤติกรรมที่ยอมตามผู้อื่นได้ง่าย	๓๘
	๔.๖.๘	เป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้เสียทรัพย์สินเงินทอง	๓๙
	๔.๖.๙	ทำให้ความคิดและการตัดสินใจไม่มีอิสระ	๓๙
	๔.๖.๑๐	นำไปสู่ความรุนแรงในการยึดถือ	๓๙
๔.๗		ผลดีของการควบคุมปมาณิกา	๔๐
	๔.๗.๑	รู้ทันสาเหตุแห่งทุกข์และสุข	๔๐
	๔.๗.๒	รู้ถึงผลที่ได้จากการควบคุมปมาณิกา	๔๐
	๔.๗.๓	รู้เท่าทันอารมณ์ปัจจุบัน	๔๐
	๔.๗.๔	ทำให้เป็นคนหนักแน่น	๔๑
	๔.๗.๕	ไม่สามารถถูกชักนำไปตามกระแส	๔๑
	๔.๗.๖	ไม่ตื่นตระหนกและทุกข์ใจ	๔๑
	๔.๗.๗	ทำให้เป็นคนเชื่อมั่นในตนเอง	๔๒
	๔.๗.๘	ไม่สูญเสียทรัพย์สิน	๔๒
	๔.๗.๙	มีอิสระในการคิดและตัดสินใจ	๔๒
	๔.๗.๑๐	ไม่มีปมาณิกที่นำไปสู่ความรุนแรง	๔๒
	๔.๗.๑๑	เตือนให้มีสติสัมปชัญญะ	๔๒
	๔.๗.๑๒	ทำให้เกิดปัญญา	๔๓
๔.๘		ตัวอย่างบุคคลที่ยึดถือปมาณิกาโดยไม่ควบคุม	๔๓
	๔.๘.๑	พระนางมาคันทิยา	๔๓
	๔.๘.๒	พระเทวทัต	๔๕
๔.๙		ตัวอย่างบุคคลที่ได้รับประโยชน์จากปมาณิกา	๔๖

๔.๘.๑	พระวักกลี	๘๖
๔.๘.๒	พระสารีบุตร	๘๖
๔.๘.๓	พระนางรูปนันทา	๘๗
๔.๘.๔	พระโมคคัลลานะ	๘๘
๔.๘.๕	พระโมฆราช	๘๘
๔.๘.๖	พระอานนท์	๘๘
บทที่ ๕	สรุปและข้อเสนอแนะ	๙๐
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๙๐
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๙๓
	บรรณานุกรม	๙๔
	ประวัติผู้วิจัย	๙๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๕ โดยได้กล่าวถึงที่มา เล่ม / ชื่อ / หน้า ตามลำดับ เช่น ที.สี. (ไทย) ๕ / ๔๘๔ / ๒๑๔ = ติฆนิกาย สีลขันธวรรค เล่มที่ ๕ ชื่อ ๔๘๔ หน้า ๒๑๔

ส่วนคัมภีร์อรรถกถา จะแจ้งที่มา เล่ม / หน้า เช่น บุ.ธ.อ. ๔๓/๓๕๒ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายถึง ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา เล่ม ๔๓ หน้า ๓๕๒ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ติฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)

ที.ปา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ติฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)

ม.มู. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสก์ (ภาษาไทย)

ม.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก์ (ภาษาไทย)

ส.สพ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สพายตนวรรค (ภาษาไทย)

ส.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)

ส.นิ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค (ภาษาไทย)

อง.ปญจก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต (ภาษาไทย)

บุ.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ (ภาษาไทย)

บุ.จ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิเทศ (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.ป. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก ปุคคลบัญญัติ (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

บุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) = ขุททกนิกาย เอกกนิบาตชาดกอรรถกถา (ภาษาไทย)

บุ.ธ.อ. (ไทย) = ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา (ภาษาไทย)

อง.เอกก.อ. (ไทย) = อังคุตตรนิกาย มโนรณปุรณี เอกกนิบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)

ม.มู.อ. (ไทย) = มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี มูลปิณณาสก์อรรถกถา (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หลังจากที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้ธรรมแล้ว พระพุทธองค์พร้อมด้วยพุทธสาวกได้ร่วมกันเผยแผ่หลักธรรมคำสอน เพื่อประกาศสังฆธรรมไปสู่มวลมนุษยและสังคม ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายไปทั่วท้องถิ่นชุมชน นับตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงยุคปัจจุบันนี้ พระสงฆ์สาวกนับว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่ง เพราะท่านเป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัย เป็นส่วนหนึ่งของพุทธบริษัท และยังถือว่าเป็นองค์ประกอบของพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์จึงทรงมอบนโยบายในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนให้แก่พระสงฆ์สาวก เพื่อให้เกิดความผาสุกแก่ชาวโลกอันเป็นเป้าหมายในการเผยแผ่ของพระพุทธศาสนา ตามที่พระพุทธองค์ได้ทรงประทานโอวาทแก่พระสงฆ์สาวกในคราวส่งไปประกาศพระพุทธศาสนารุ่นแรกเพื่อยึดถือเป็นแนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริก เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์”^๑

พระสงฆ์สาวกทั้งหลายก็ได้ร่วมกันทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยยึดเอาพุทธโอวาทดังกล่าวเป็นแนวทางที่ต้องถือปฏิบัติร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์และความสุขแก่ชาวโลกอย่างแท้จริง และทำให้ผู้ที่เคารพนับถือเกิดความเชื่อความเลื่อมใสขึ้นมา จึงได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอน ย่อมมีโอกาสบรรลุถึงความสุขที่แท้จริงตามความประสงค์ได้ อนึ่งการที่บุคคลเรายอมเชื่อฟังตามคำสั่งสอนของพระสงฆ์สาวกด้วยความสมัครใจเต็มใจ ประพฤติปฏิบัติด้วยความเคารพนับถือเชื่อฟังตามคำสั่งสอนของท่าน โดยเชื่ออย่างสนิทใจ และสามารถทำให้คลายความสงสัยของตนเองบางอย่างลงได้แล้ว ย่อมทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในท่านผู้ให้ความรู้ให้แสงสว่างแก่ตนมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุว่าการบังเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในความประพฤติปฏิบัติ หรือมีความเลื่อมใสในหลักธรรมคำสอนของพระสงฆ์สาวกนั้น ก็ย่อมเกิดมีขึ้นด้วยเหตุและปัจจัย

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

ความเชื่อความเลื่อมใสของบุคคลผู้ที่เคารพนับถือพระพุทธศาสนานั้น มีลักษณะที่แตกต่างกันไป บุคคลบางคนมีความเชื่อความเลื่อมใสไปในด้านวัตรธรรม ย่อมนิยมชมชอบสร้างวัตถุและบูชาวัตถุ มีการสร้างวัตถุมงคลเป็นต้น โดยคิดว่าสิ่งนั้นสามารถทำให้ตนเองมีความสุข ความเจริญก้าวหน้าได้ และยังมีบุคคลอีกพวกหนึ่งที่นิยมชมชอบเลื่อมใสศรัทธาในพระสงฆ์ หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นประมาณ โดยถือเอาเฉพาะคุณสมบัติที่ดีเด่นของท่านผู้อื่น เป็นที่ยึดติดผูกพันทางด้านจิตใจ บางคนยังเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระสงฆ์หรืออาจารย์ผู้ที่บรรยายธรรม แสดงธรรม และผู้ปฏิบัติธรรมผู้ที่ตนได้พบเห็นได้รู้จักคุ้นเคย ได้พูดคุยสนทนาธรรมด้วย เมื่อพิจารณาปัจจัยภายนอกแล้วก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในบุคคลเหล่านั้น เป็นไปตามความรู้สึกของตน ๆ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีประเด็นที่น่าสนใจ และมีความสงสัยใคร่ค้นคว้าวิจัยว่า ทำไมพุทธศาสนิกชนทั้งหลายจึงมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระสงฆ์ก็ดี ในบุคคลอื่นที่ดีที่มีคุณสมบัติโดดเด่นแตกต่างกันออกไปดังที่ได้กล่าวมาเหตุการณ์ลักษณะเช่นนี้ได้บังเกิดขึ้นแล้วในสมัยพุทธกาล หรือได้บังเกิดขึ้นในยุคปัจจุบันนี้ด้วยผู้ที่มีความยึดถือในตัวพระสงฆ์ก็ดี ยึดติดในตัวบุคคลอื่นที่ดีเป็นการเฉพาะ โดยถือเอาคุณสมบัตินี้เด่นของท่านเป็นประมาณนี้มี ๔ รูปแบบ คือ ๑. บุคคลผู้ถือรูปเป็นประมาณ ย่อมมีความเลื่อมใสในรูป ๒. บุคคลผู้ถือเสียงเป็นประมาณ ย่อมมีความเลื่อมใสในเสียง ๓. บุคคลผู้ถือความเศร้าหมองเป็นประมาณ ย่อมมีความเลื่อมใสในความเศร้าหมอง ๔. บุคคลผู้ถือธรรมเป็นประมาณ ย่อมมีความเลื่อมใสในธรรม^๒

บุคคลผู้ถือเอาคุณสมบัติเป็นเหตุปัจจัยด้านหนึ่งที่เป็นประมาณย่อมทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาขึ้นได้ทั้ง ๔ รูปแบบดังกล่าวมานี้ จะทำให้บังเกิดผลกระทบ ต่อชาวพุทธหรือต่อผู้ที่มีความเคารพนับถือองค์คุณลักษณะเช่นนี้อย่างไรหรือไม่ เมื่อบุคคลเกิดความเลื่อมใสศรัทธาตามที่กล่าวมานี้ ย่อมเข้าถึงสังฆธรรมที่แท้จริง กล่าวคือแก่นแท้ของหลักธรรมคำสอนทั้งหมดหรือต้องประกอบด้วยเหตุปัจจัยอะไรอีก พระสงฆ์ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรม ปมาณิกานี้จะทำให้ผู้อื่นที่ได้พบเห็นเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในตนและจะทำให้ตนเอง ผู้ประพฤติปฏิบัติตาม มีความสุขความเจริญเกิดขึ้นแก่ตนมากน้อยเพียงใด ถ้าหากว่าบุคคลที่ยังไม่ได้ศึกษาปมาณิกานี้ก็ดี ไม่มี ความเข้าใจปมาณิกาก็ดี ไม่ได้มีการยึดติดตัวบุคคลก็ดี ดังกล่าวมานี้จะมีโอกาสเข้าถึงอรรถธรรมหรือไม่ จะมีผลต่อการประพฤติพรหมจรรย์หรือไม่อย่างไร

^๒ อ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙.

งานวิจัยครั้งนี้มุ่งที่จะศึกษาถึง ความหมาย ประเภท ความสำคัญ และความสัมพันธ์ระหว่าง ปมาณิกากับสหราชอาณาจักรมีความเป็นมาอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยใคร่ศึกษาค้นคว้าเพื่ออยากทราบว่าหลักธรรม ปมาณิกานี้ในพระพุทธศาสนาได้มีพระพุทธพจน์ตรัสไว้ในที่ใดบ้างและได้แสดงให้เห็นถึงคุณประโยชน์หรือมีโทษมากน้อยเพียงไร ผลกระทบอันเกิดจากที่พุทธบริษัทที่ยึดถือเอาองค์คุณพิเศษ ของพระสงฆ์หรือของบุคคลอื่นบางประการมาเป็นประมาณของการวัดคุณค่าความดีในด้านจิตใจ ของตนนี้จะมีผลเป็นเช่นไรผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษাপมาณิกานี้เป็นประเด็นหลักวิเคราะห์ถึงสาเหตุและผลที่บังเกิดขึ้นตามมาโดยศึกษาจากเหตุการณ์อันบังเกิดขึ้นมาแล้วในอดีตสมัยพุทธกาลเพื่อนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสภาพของสังคมปัจจุบัน พร้อมกับการสรุปผลของการวิจัยและเสนอแนะตามความเหมาะสม

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษাপมาณิกาในพระพุทธศาสนา
๒. เพื่อศึกษาความสำคัญและความสัมพันธ์ของปมาณิกาในพระพุทธศาสนา
๓. เพื่อวิเคราะห์ผลที่เกิดจากการยึดถือปมาณิกาในพระพุทธศาสนา

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานวิจัยครั้งนี้มุ่งประเด็นที่จะศึกษาถึงบทบาทของหลักธรรมปมาณิกา คือรูปไปปมาณิกา โฉมสัปปมาณิกา ลูขุปปมาณิกา และธัมมัตถุปปมาณิกาเหล่านี้ โดยศึกษาถึงความหมาย และความสำคัญในด้านต่าง ๆ ของปมาณิกา ๔ ที่ส่งผลกระทบให้เกิดผลดี ผลเสียต่อผู้ที่ยึดถือ

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

๑. ศึกษาจากพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕
๒. ศึกษาจากอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๒
๓. ศึกษาจาก CD-ROM พระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์
๔. ศึกษาจากหนังสือตำราทางวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
๕. ศึกษาจากงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๔.๑ ปมาณิกาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร
- ๑.๔.๒ ความสำคัญและความสัมพันธ์ของปมาณิกาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร
- ๑.๔.๓ ผลที่เกิดจากการยึดถือปมาณิกาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ปมาณิกา หมายถึง ประมาณ การวัด การกะ เครื่องวัด การถือเกณฑ์ มี ๔ อย่าง ได้แก่ รูปปมปมาณิกา โฆสปมปมาณิกา ลูขปมปมาณิกา รัมมปมปมาณิกา

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ พระครูถุลาณสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กฤดากรธมฺโม) ได้แต่งหนังสือ “เอตทัคคะในทางพระพุทธศาสนา” โดยมีเนื้อหาสรุปความได้ว่า รวบรวมประวัติของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้ที่ได้รับยกย่องในตำแหน่งเอตทัคคะในทางพระพุทธศาสนาจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจากการศึกษาหนังสือเล่มนี้พบว่า แต่ละท่านที่ได้รับยกย่องแต่ละตำแหน่งนั้นถือว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถดีกว่า เด่นกว่าท่านอื่น ๆ ในด้านนั้น ๆ และต้องถือว่าเป็นคนจริงๆ เพราะว่าแต่ละตำแหน่งนั้น พระพุทธองค์ทรงประทานแต่งตั้งเพียงท่านเดียวเท่านั้น ผู้วิจัยได้ศึกษามีความเห็นว่าเป็นพระสงฆ์สาวกเหล่านี้บางท่านมีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ คือ

๑. พระวัคคลิเถระ	เอตทัคคะในทางศรัทธาวิมุตติ
๒. พระโสณกุฎทิมมเถระ	เอตทัคคะในทางผู้มีวาจาไพเราะ
๓. พระโมฆราชเถระ	เอตทัคคะในทางผู้ยินดีในจีวรเศร้าหมอง
๔. พระปุลณมณตานีบุตรเถระ	เอตทัคคะในทางผู้เป็นพระธรรมกถึก ^๓

๑.๖.๒ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร) ได้แต่งหนังสือ “มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์” โดยเนื้อความของหนังสือทั้งหมดได้กล่าวถึงอุดมมงคลชีวิต ๓๘ ประการ ในการดำรงชีพเพื่อพัฒนาจิตใจของผู้ที่ได้ศึกษาและปฏิบัติตามธรรมมงคลจากหนังสือเล่มนี้ เพื่อให้ผู้ถือปฏิบัติอบรม

^๓ พระครูถุลาณสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กฤดากรธมฺโม), เอตทัคคะในทางพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๒.

ตนให้เป็นมงคล คือ มีกาย วาจา ใจ ที่เป็นมงคล จากการที่ได้ศึกษามีเนื้อหาตอนหนึ่งในมงคลข้อที่ ๒๕ ได้กล่าวถึงการได้เห็นสมณะ เป็นมงคลสูงสุดแห่งชีวิต การได้เห็นการได้รู้จักสมณะเช่นใดจึงจัดเป็นมงคล จึงได้ศึกษาให้รู้เห็นความเป็นสมณะตามประเด็นต่อไปนี้

- บุคคลเช่นไรเรียกว่าสมณะ
- การเห็นสมณะคือเห็นอย่างไร
- การพบเห็นสมณะจะได้อะไร^๔

การเห็นสมณบุคคล และการเห็นสมณธรรมในตัวบุคคลนั้น ย่อมเป็นอุบายกระตุ้นใจแก่ผู้พบเห็นให้สงบจากความชั่วทั้งปวง อบรมกิริยาวาจาใจให้เป็นกิริยาสงบวาจาสงบใจสงบ กิเลสค่อยคลายออกจากใจเกิดเป็นจิตใจที่บริสุทธิ์สะอาด เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีมงคลชีวิตข้ออื่นอีกที่ควรค่าแก่การศึกษาและใฝ่หาความรู้

๑.๖.๓ รศ.ฟื้น ดอกบัว ได้แต่งหนังสือ “พระพุทธศาสนากับคนไทย” เนื้อหาสรุปความได้ว่า หนังสือเล่มนี้ท่านได้นำเสนอเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาขอพระพุทธศาสนา โดยนับตั้งแต่วันที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ธรรมเป็นต้นมา ตลอดถึงพระสงฆ์สาวกได้ทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทยในแต่ละยุคสมัย และทำให้พระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของคนไทยในหลายสาขาอาชีพ เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นเช่นด้านคตินิยม ด้านเนติธรรม และด้านสหธรรม เป็นต้น นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังได้ทำให้คนไทยมีความเชื่อ ความเลื่อมใส และมีความเคารพนับถือกันมากทำให้สังคมไทยในยุคปัจจุบันได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทต่อการประกอบอาชีพโดยสุจริต ตลอดถึงการนำหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ มาใช้ในชีวิตประจำวันของคนไทย มากบ้างน้อยบ้าง ตามแต่ใครจะมีศรัทธาปสาทะต่อพระพุทธศาสนาเพียงไร^๕

๑.๖.๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แต่งหนังสือ “พุทธธรรม” (ฉบับปรับปรุงและขยายความ) หนังสือเล่มนี้ มีเนื้อหาตอนหนึ่งกล่าวถึงเสียงจากผู้อื่นสรุปความว่า “ปรโตโมสะที่ดี = กัลยาณมิตร” อธิบายโดยย่อคือ ปรโตโมสะ หมายถึง เสียงจากผู้อื่น เป็นการกระตุ้นหรือชักจูงจากเหตุปัจจัยภายนอก เช่น การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร ข้อเขียน

^๔ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๕๑๗.

^๕ รศ.ฟื้น ดอกบัว, พระพุทธศาสนากับคนไทย, (กรุงเทพมหานคร : โสภณการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๓๐๐.

คำชี้แจง อธิบายการเรียนรู้จากผู้อื่น ส่วนการได้รับเสียงจากผู้อื่นในทางที่ดีงาม ถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรมได้รับความรู้หรือคำแนะนำจากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร เพราะเสียงของกัลยาณมิตรก็คือเสียงที่ดีงาม เสียงที่ถูกต้อง เสียงที่บอกกล่าวชี้แจงความจริง มีเหตุผล เป็นประโยชน์ เสียงที่เกิดจากความรักความปรารถนาดี เสียงดีงามถูกต้องเช่นนี้เกิดจากแหล่งที่ดี คือ คนดี คนมีปัญญา คนมีคุณธรรม คนเช่นนี้ที่ทำหน้าที่ช่วยเหลือแนะนำสั่งสอนชักนำสัมมาทิฐิให้แก่ผู้อื่น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สัตบุรุษบ้าง บัณฑิตบ้าง

การที่ใคร ๆ เมื่อได้รับคำชี้แนะและฟังคำสอนจากผู้อื่นแล้วเกิดความเลื่อมใสศรัทธาต่อบุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น ถ้านำไปใช้ให้ถูกต้องคือเป็นอุปกณ์สำหรับช่วยให้ก้าวหน้าต่อไปก็ย่อมเป็นสิ่งที่มิมีประโยชน์ แต่ในเวลาเดียวกันก็มีข้อเสียอยู่บ้างเพราะมักจะกลายเป็นความยึดติดในตัวบุคคล และกลายเป็นอุปสรรคบั่นทอนความก้าวหน้าด้านปัญญา ที่น่ากลัวอีกประการหนึ่งก็คือเมื่อความเลื่อมใสศรัทธากลายเป็นความรัก ซึ่งอาจจะเกิดผลเสียในการที่เกิดความลำเอียงจะมาปิดบังการใช้ปัญญาพิจารณาธรรม ย่อมยากต่อการตัดสินใจลงได้ แม้แต่การเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในองค์พระศาสดาก็ตาม เมื่อกลายเป็นความรักในบุคคลไป ก็ย่อมเป็นอุปสรรคต่อความหลุดพ้น หรืออิสรภาพทางปัญญาในขั้นสูงสุดได้ พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้ละเสียบ้าง แม้บางครั้งจะต้องใช้วิธีค่อนข้างรุนแรงก็ทรงทำมาแล้ว^๖

๑.๖.๕ พระมหาอุทธร ปัญญาสิริ (สังจรัตนพงศ์) ได้ทำวิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา” สรุปใจความสำคัญได้ว่า มีเนื้อหาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนาตามแนวของกาลามสูตร มีเนื้อหาแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนแรก เป็นการศึกษาเกี่ยวกับศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยได้ให้ความหมายจากประเภท บ่อเกิด หน้าที่ และ ความสำคัญของศรัทธา ส่วนที่สอง เป็นการศึกษาเกี่ยวกับศรัทธาในกาลามสูตร เป็นวิธีการสร้างศรัทธาที่สมบูรณ์ คือ มีการปิดกั้นสัทธานุญวิปยุต และสร้างสัทธานุญสัมปยุต ส่วนที่สาม เป็นการศึกษาวิธีการประยุกต์ใช้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาตามแนวกาลามสูตร คือ การนำเอาแนวความคิดศรัทธาในกาลามสูตรไปศึกษาวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับความเชื่อเพื่อเป็นการนำแนวความคิดดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติจริง^๗

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม** (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒๒.

^๗ พระมหาอุทธร ปัญญาสิริ (สังจรัตนพงศ์), “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

๑.๖.๖ พระมหาปรม โสภาโส (กองคำ) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน” สรุปใจความสำคัญได้ว่า จุดมุ่งหมายเพื่อที่จะทำการศึกษาแนวความคิดเรื่องของศรัทธา คือ ความเชื่อของชาวพุทธที่มีอยู่ในประเทศไทยในอดีตมาจนถึงชาวพุทธไทยในปัจจุบัน ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะนำเสนอทฤษฎีความเชื่ออันเป็นการยืนยันถึงทัศนคติความเชื่อของชาวพุทธที่มีอยู่จริง ทั้งในแง่ของรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งได้แบ่งหัวข้อของการศึกษาออกเป็น ๕ บท โดยแบ่งเนื้อหาศึกษาวิเคราะห์มี ๑ ส่วนคือ ส่วนแรก เป็นการศึกษาเกี่ยวกับหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยได้ให้ความหมาย พัฒนาการ ประเภท ความสำคัญของศรัทธา ศรัทธาในฐานะที่เป็นจริง หลักการสร้างศรัทธา และศรัทธามีความสัมพันธ์กับทฤษฎี ส่วนที่สอง รูปแบบในความเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชนชาวไทยในปัจจุบันที่มีต่อพระรัตนตรัย มีความศรัทธาต่อหลักธรรม มีความศรัทธาต่อการเวียนว่ายตายเกิด เทวดา ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และศรัทธาต่อสิ่งอื่น ๆ อีกเช่น ความเชื่อเรื่องผี วิญญาณ ส่วนที่สาม เป็นการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบศรัทธา โดยมีรูปแบบดังนี้

๑. รูปแบบสัทธาญาณวิปยุต
๒. ศรัทธาที่มีพื้นฐานมาจากสัทธาญาณวิปยุต
๓. รูปแบบสัทธาญาณสัมปยุต
๔. ศรัทธาที่มีพื้นฐานมาจากสัทธาญาณสัมปยุต
๕. รูปแบบศรัทธาต่อสิ่งอื่น
๖. ศรัทธาที่มีพื้นฐานมาจากศรัทธาต่อสิ่งอื่น
๗. ศรัทธามีอะไรเป็นประโยชน์และเป้าหมาย^๔

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เริ่มด้วยการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความเลื่อมใส โดยยึดหลักของปมาณิกา ๔ ในทางพระพุทธศาสนาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา หนังสือตำราทางวิชาการ และงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้ เพื่อเป็นข้อมูลในเบื้องต้น และศึกษาค้นคว้าข้อมูลรองที่เห็นว่ามีส่วนช่วยสนับสนุนงานวิจัยนี้ให้มี

^๔ พระมหาปรม โสภาโส (กองคำ), “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

ความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ตลอดจนการนำข้อมูลที่ได้มาทำการศึกษาวิจัยตามรูปแบบกระบวนการของความของการศึกษา อันประกอบด้วยเหตุและผลแล้วสรุปผลของการวิจัยเพื่อนำเสนอ

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบปมาณิกาในพระพุทธศาสนา
๒. ทำให้ทราบความสำคัญและความสัมพันธ์ของปมาณิกาในพระพุทธศาสนา
๓. ทำให้ทราบผลที่เกิดจากการยึดถือปมาณิกาในพระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

ปมาณิกาในพระพุทธศาสนา

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปมาณิกาในพระพุทธศาสนาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิจัยจากพระไตรปิฎกและเอกสารตำราที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นกรอบแนวคิดทฤษฎีในการศึกษาวิจัยไปตามขั้นตอนดังนี้

๒.๑ ความหมายของปมาณิกา

๒.๒ ประเภทของปมาณิกา

๒.๓ บ่อเกิดของปมาณิกา

๒.๓.๑ ปมาณิกามีบ่อเกิดมาจากการถือประมาณในด้านต่าง ๆ

๒.๓.๒ ปมาณิกามีบ่อเกิดมาจากการฟังเสียงจากภายนอก

๒.๓.๓ ปมาณิกามีบ่อเกิดมาจากการคิดด้วยตนเอง

๒.๓.๔ ปมาณิกามีบ่อเกิดมาจากการปฏิบัติด้วยตนเอง

๒.๔ หน้าที่ของปมาณิกา

๒.๔.๑ ปมาณิกามีหน้าที่ทำลาย

๒.๔.๒ ปมาณิกาเป็นปัจจัยให้เกิดกุศลธรรม

๒.๑ ความหมายของปมาณิกา

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์^๑ ให้ความหมายของปมาณิกา หรือประมาณ หมายถึง การวัด การกะ เครื่องวัด เกณฑ์ การถือเกณฑ์ บุคคลในโลกแบ่งตามประมาณ คือหลักเกณฑ์ในใจที่ใช้วัดในการที่จะเกิดความเชื่อถือ หรือความนิยมเลื่อมใส

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม^๒ ให้ความหมายของปมาณิกาไว้ว่า ปมาณิกา หมายถึง ประมาณ บุคคลที่ถือประมาณต่าง ๆ กัน คนในโลกผู้ถือเอาคุณสมบัติต่าง ๆ

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๔.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๒.

กันเป็นเครื่องวัดในการที่จะเกิดความเชื่อความเลื่อมใส

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒^๓ ให้ความหมายคำว่าประมาณ ไว้ว่า ประมาณ หมายถึง กะหรือคาดคะเนให้ใกล้เคียงจำนวนจริงหรือให้พอเหมาะพอควร

ในอรรถา พระสุตตันตปิฎก^๔ ได้กล่าวไว้ว่า ปมาณิกา คือ เป็นผู้ถือประมาณ (การเปรียบเทียบ) ในบุคคลทั้งหลาย

ปมาณิกา เป็นการถือเอาลักษณะต่าง ๆ หรือการเปรียบเทียบเอาสิ่งต่าง ๆ ที่คุ้นเคยมา เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเชื่อความเลื่อมใส เป็นเกณฑ์ในการถือเอา ยึดคิดในสิ่งเหล่านั้น ปมาณิกา ยังเป็นการกะประมาณในสิ่งที่ก่อให้เกิดความน่าเชื่อถือ ซึ่งใกล้เคียงกับปสาทะและศรัทธาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเมื่อเห็นรูปลักษณะ ลักษณะที่น่าพอใจ หรือพอใจในส่วนต่าง ๆ แล้วทำให้เกิดศรัทธาความเชื่อเกิดขึ้นแล้วก็ทำให้เกิดความเลื่อมใส ความอิมใจ ความพอใจ ความสบายใจที่จะยอมรับนับถือ พร้อมทั้งจะประพฤติปฏิบัติตาม รวมความหมายเหมือนกันคือ ศรัทธาปสาทะ ความเชื่อความเลื่อมใส

๒.๒ ประเภทของปมาณิกา

ปมาณิกาหรือประมาณ การถือประมาณต่าง ๆ นั้นในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงประเภทของปมาณิกาออกได้เป็น ๔ ประเภท^๕ คือ

รูปปมาณิกา คือ ผู้ถือประมาณในรูป บุคคลที่มองเห็นรูปว่าสวยงาม ทรวดทรงดี อวัยวะสมส่วน ท่าทางสง่า สมบูรณ์พร้อม จึงชอบใจเลื่อมใสที่จะเชื่อถือ

โชนปมาณิกา คือ ผู้ถือประมาณในเสียง บุคคลที่ได้ยิน ได้ฟังเสียงสรรเสริญเกียรติคุณ หรือเสียงพูดจาที่ไพเราะ จึงชอบใจเลื่อมใสน้อมใจที่จะเชื่อถือ

ลูขปมาณิกา คือ ผู้ถือประมาณในความคร่ำหรือเศร้าหมอง บุคคลที่มองเห็นสิ่งของ เครื่องใช้ความ เป็นอยู่ที่เศร้าหมอง หรือมองเห็นการกระทำคร่ำครึยดเป็นทургิริยา ประพฤติเคร่งครัดเข้มงวด จึงชอบใจเลื่อมใสที่จะเชื่อถือ

ธัมมปมาณิกา คือ ผู้ถือประมาณในธรรม บุคคลที่พิจารณาด้วยปัญญาเห็นสาระธรรม หรือการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา จึงชอบใจเลื่อมใสที่จะเชื่อถือ

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุคส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๖๔.

^๔ อ.บุญจก.อ. (ไทย) ๓๖/๖๖๓.

^๕ พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕๕-๑๖๐.

การสร้างความเลื่อมใสศรัทธาในลักษณะประเภทต่าง ๆ ที่ปรากฏในปมาณิกานั้น โดยประเภทของความเลื่อมใสขึ้นอยู่กับจริตของแต่ละบุคคล ดังเช่น ในสมัยพุทธกาลพระสาวกที่ประพฤติปฏิบัติจนเป็นที่ยอมรับ หรือเป็นเอตทัคคะ คือเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้าน ต่าง ๆ อย่างเช่น

๒.๒.๑ รูปปมาณิกา

การถือเอาความเลื่อมใสในรูปแล้วทำให้เกิดความศรัทธา มีความศรัทธาในรูป รูปที่ตำรวม รูปที่สะอาด ทั้งศาลา กุฏิ สบง จีวร นุ่งห่มสะอาด เพราะฉะนั้นความมีรูปปมาณิกาทำให้มีความศรัทธา ศรัทธาในรูปที่เห็นว่า สะอาดดีทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา อย่างเช่น

พระวัคคิเถระ^๖ ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในทางศรัทธาวิมุตติ ว่าครั้งหนึ่งพรหมณ์วัคคิต้องการบวชเพราะชื่นชอบในรูปลักษณะของพระพุทธเจ้า เมื่อบวชแล้วคอยแต่จ้องมองดูพระพุทธเจ้าอยู่เนื่องนิตย์ พระศาสดาทรงดำริว่า วัคคิภิกษุนี้บวชเพราะ รูปปมาณิกา ในพระองค์ พระองค์จึงตรัสขับไล่วัคคิภิกษุว่า “วัคคิ เธอจะมานั่งชมโฉมตถาคตไปทำไม ทั้งเข้าทั้งส่าย پایค่า มีประโยชน์อะไรกับร่างกายที่จะเปลี่ยนเป็นเน่านี้ ถ้าทำอย่างนี้เธออย่าบวชเสียดีกว่าป่วยการบวช บวชแล้วไม่เรียนธรรมวินัย มานั่งดูโฉมกันอยู่อย่างนี้มีประโยชน์อะไร”

วัคคิเสียใจ บ่ายหน้าขึ้นไปบนยอดเขาจะกระโจนลงมา พระศาสดาทรงเนรมิตส่งพระรูปออกไปปรากฏ แสดงธรรมกับพระวัคคิว่า “โย ธมมํ ปสฺสตี โส มํ ปสฺสตี ดูก่อนวัคคิ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นถึงจะเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม การที่จะเห็นเราตถาคตที่แท้จริง คน ๆ นั้นต้องเห็นธรรมะจึงได้ชื่อว่าเห็นเรา”

จะเห็นได้ว่า การที่ไปยึดติดในรูปปมาณิกามากเกินไปอย่างเดียวย่อมทำให้เกิดการยึดติดในรูปลักษณะต่าง ๆ พระศาสดาใช้อุบายไล่ถอนโดยการขับไล่ออกไปแล้ว ถึงตรงนั้นใจว่างจากราคะเสียแล้ว จึงรองรับธรรมะจากที่พระศาสดาแสดงได้ง่ายพอรองรับธรรมะ ส่งกระแสใจไปตามธรรม ก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในขณะนั้น

จากการถือเอารูปปมาณิก หรือการถือเอารูปเป็นประมาณของพระวัคคินั้นทำให้มองเห็นว่าในการสร้างความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นกับผู้อื่นนั้น ตัวเราเองต้องมืองค์ประกอบของความเลื่อมใสเพื่อให้ผู้อื่นมองแล้วเกิดความเลื่อมใสศรัทธาขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการนุ่งห่ม การตำรวม การมีรูปลักษณะที่สะอาด ไม่ว่าจะเป็นวัตถุทั้งศาลา กุฏิ สบงจีวร แม้ที่สุดการมีศีลที่สะอาดก็สามารถ

^๖ บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๕๒.

สร้างความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นได้ การสร้างความเลื่อมใส โดยการถือเอารูปเป็นประมาณดังที่ พระ
 วัคคลีได้ทำอยู่ทำให้เห็นว่าการมีรูปลักษณะที่ดีน่าดูและสง่างาม สร้างความชอบให้เกิดขึ้น สร้าง
 ความเลื่อมใสและเกิดศรัทธาในที่สุด การนำรูปลักษณะมาเป็นจุดเริ่มแรกที่เป็นจุดเชื่อมโยงให้เกิด
 ความศรัทธา เมื่อเกิดศรัทธาก็ทำให้เกิดสติ เมื่อดำรงสติอย่างมั่นคงการประพฤติปฏิบัติทางสมาธิ ก็
 บังเกิดขึ้น เมื่อศรัทธา สติ สมาธิ ตั้งมั่นอยู่จะทำให้เกิดฉานหรือญาณทัสนะในการเรียนรู้เข้าใจสิ่ง
 ต่าง ๆ ตามความเป็นจริง

การใช้รูปเป็นสื่อ เพื่อให้เกิดการเข้าถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้น มิใช่เพียงแต่
 เป็นการแสดงรูปลักษณะ ให้เกิดความเลื่อมใสเพียงอย่างเดียว ยังสร้างความตระหนักให้เกิดขึ้น อีก
 ด้วย การสร้างความตระหนักนั้น เป็นการสร้างความคิดพิจารณาให้กับผู้พบเห็น การพิจารณาเป็นสิ่ง
 สำคัญในการที่จะคิด แม้เพราะในหลักของขันธ ๕ ก็ปรากฏในเรื่องของรูปขึ้นมาก่อน การพิจารณา
 ในรูป ที่ปรากฏย่อมเป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย การได้เห็นรูปที่ดี ที่สะอาดเพื่อให้เกิดความศรัทธาเป็นสิ่งที่
 ทำได้ง่ายและทุกคนสามารถปฏิบัติได้

๒.๒.๒ โนมัลปมาณิกา

การมีความศรัทธาในเสียงเพราะได้ยินเสียงเพราะ ๆ ก็เลยร่วมทำบุญ หรือแม้ไม่เพราะ
 แต่ว่าเป็นเสียงที่สุภาพก็อยากจะทำทาน แม้เป็นเสียงที่ไม่สุภาพนัก แต่พุดตักเตือนกันด้วยความ
 จริงใจ ก็ก่อให้เกิดความศรัทธาได้อีกเช่นกัน การถือเอารูปเป็นประมาณนั้นเป็นเพียงเหตุเบื้องต้น
 เท่านั้น เมื่อได้เห็นรูปแล้วก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในตัวบุคคลนั้น ๆ แต่เมื่อเห็นรูปเพียงอย่าง
 เดียวก็อาจจะไม่เกิดความเลื่อมใสศรัทธามากเท่าไร บางครั้งก็มานั่งสนทนาซักถาม พุดคุยกันเพื่อ
 เกิดความเชื่ออีกมาตรฐานหนึ่ง คือ เอาลักษณะการพุดมาเป็นเหตุจงใจหรือถือเอาเสียงที่พุดมาเป็น
 ประมาณ เพื่อให้เกิดความศรัทธาในเสียง หรือแม้ไม่เพราะ แต่ว่าเป็นเสียงที่สุภาพก็อยากจะทำบุญ
 แม้เป็นเสียงที่ไม่สุภาพแต่พุดตักเตือนกันด้วยความจริงใจ ก็ก่อให้เกิดความศรัทธาได้เช่นกัน
 เพราะการที่จะให้บุคคลต่าง ๆ นับถือในเสียงนั้น เสียงต้องประกอบด้วยองค์ ๘ คือ แจ่มใส ๑
 ชัดเจน ๑ นุ่มนวล ๑ น่าฟัง ๑ กลมกล่อม ๑ ไม่พร่า ๑ ลึก ๑ มีกังวาน ๑ ย่อมเกิดความเลื่อมใส^๗
 เช่น การที่ได้ฟังเสียงสวดมนต์ สรรเสริญในพระรัตนตรัยก็สามารถที่ทำให้เกิดความเลื่อมใส ความ
 ร่าเริง ความหาญกล้าในการที่จะประกอบกิจต่าง ๆ เพื่อเป็นนิมิตหมายของการทำกุศลกรรมเบื้องต้น

^๗ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๓-๑๕๘/๑๖๑-๑๖๒.

ได้ เสียงดังกล่าวมานี้ เป็นคุณลักษณะที่มีในพระพุทธองค์แล้ว ดังปรากฏในพระไตรปิฎก สารีปุตตสูตรว่า ด้วยกระแสเสียงของพระพุทธเจ้าตอนหนึ่งว่า

พระศาสดาผู้มีพระกระแสเสียงอันไพเราะอย่างนี้ ความว่า พระศาสดามีพระกระแสเสียงอันไพเราะ คือ มีพระกระแสเสียงอันเสนาะ มีพระกระแสเสียงเป็นที่ตั้งแห่งความรัก มีพระกระแสเสียงดุจดั่งมัทย มีพระกระแสเสียงเพราะดังเสียงนกกการเวก เสียงอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ย่อมเปล่งออกจากพระโอษฐ์แห่งพระผู้มีพระภาคนั้น คือ เป็นเสียงไม่ขัดข้อง ๑ เป็นเสียงผู้ฟังทราบได้ง่าย ๑ เป็นเสียงไพเราะ ๑ เป็นเสียงน่าฟัง ๑ เป็นเสียงกลมกล่อม ๑ เป็นเสียงไม่แปร่ง ๑ เป็นเสียงเล็ก ๑ เป็นเสียงก้องกังวาน^๔ เมื่อใดพระผู้มีพระภาคนั้น จะทรงยังบริษัทให้ทราบด้วยเสียง เมื่อนั้นเสียงของพระผู้มีพระภาคนั้นย่อมไม่ออกไปนอกบริษัท ก็พระผู้มีพระภาคนั้น มีเสียงเหมือนเสียงพรหม มีเสียงดังเสียงนกกการเวก เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า มีพระกระแสเสียงอันไพเราะอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคผู้นำพวก ชื่อว่า พระศาสดา... แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้ พระผู้มีพระภาคจึงชื่อว่า พระศาสดาผู้มีพระกระแสเสียงอันไพเราะอย่างนี้^๕

แม้ในเรื่องโคนันทิวีสาล ก็แสดงถึงการถือประมาณในเสียงไว้เช่นกันคือ ในอดีตกาลผ่านมามีพราหมณ์คนหนึ่งในเมืองคักกิสลาซึ่งมีโคถึกชื่อนั้นทิวีสาล ซึ่งโคตัวนี้ มีกำลังมากเป็นที่รักของพราหมณ์ พราหมณ์ผู้นั้นก็ได้เอาโคนันทิวีสาลนั้น ไปลากเกวียนพ่นกับเศรษฐีคนอื่น โคนันทิวีสาลก็สามารถลากเอาเกวียน ๑๐๐ เล่มไปได้ จากนั้นพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของโคนันท์ก็เอาเกวียนลากเพิ่มเติมเข้าไปอีก และกล่าวกับโคนันท์ว่า จงจุดไปเจ้าโค จงลากไปเจ้าโค โคนันทิวีสาลนั้นก็ไม่ได้แสดงอาการลากไป โดยอย่างใดทำให้พราหมณ์ผู้นั้นต้องเสียทรัพย์ไป ครั้งนั้น พราหมณ์แพ้นั้นเสียทรัพย์ ๑,๐๐๐ กษาปณ์แล้วได้เสียใจ ต่อมาโคถึกนั้นทิวีสาลได้ถามพราหมณ์นั้นว่าท่านพราหมณ์เหตุไรท่านจึงเสียใจ พราหมณ์นั้นกล่าวว่าก็เพราะเจ้าทำให้เราต้องแพ้ เสียทรัพย์ไป ๑,๐๐๐ กษาปณ์นั้นทิวีสาลโคถึกนั้นก็กล่าวตอบไปว่า ท่านพราหมณ์ ก็ท่านมาเรียกข้าพเจ้าผู้ไม่โงง ด้วยถ้อยคำว่า โงงทำไมเล่า ขอท่านจงไปอีกครั้งหนึ่ง จงพ่นกับเศรษฐีด้วยทรัพย์ ๒,๐๐๐ กษาปณ์ว่า โคถึกของข้าพเจ้าจักลากเกวียน ๑๐๐ เล่ม ที่ผูกเนื่องกันไปได้ แต่อย่าเรียกข้าพเจ้า ผู้ไม่โงง ด้วยถ้อยคำว่า โงง

ทันใดนั้นแล พราหมณ์นั้นได้พ่นกับเศรษฐีด้วยทรัพย์ ๒,๐๐๐ กษาปณ์ว่าโคถึกของข้าพเจ้าจักลากเกวียน ๑๐๐ เล่มที่ผูกเนื่องกันไปได้ครั้นแล้วได้ผูกเกวียน ๑๐๐ เล่มให้เนื่องกันเทียมโคถึกนั้นทิวีสาลแล้วได้กล่าวคำนี้ว่า เชิญจุดไปเถิด พ่อรูปงามเชิญลากไปเถิด พ่อรูปงามครั้งนั้น โคนันทิวีสาลได้ลากเกวียน ๑๐๐ เล่ม ซึ่งผูกเนื่องกันไปได้ ดังภาษิตว่า

^๔ บุ.ม. (ไทย) ๒๕/๘๘๕/๔๒๗.

บุคคลกล่าวควรแต่ถ้อยคำเป็นที่จำเริญใจ, ไม่ควรกล่าวถ้อยคำอันไม่เป็นที่จำเริญใจ ในกาลไหน ๆ เพราะเมื่อพราหมณ์กล่าวถ้อยคำเป็นที่จำเริญใจ โคถิกนั้นทิวีสาล ได้ลากเกวียนหนักไป ยังพราหมณ์นั้นให้ได้ทรัพย์ และได้ดีใจเพราะพราหมณ์ได้ทรัพย์โดยการกระทำของตนนั้นแล^๕

หมายความว่า การที่จะดำเนินการอะไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นคนหรือสัตว์ก็ตามต่างก็ต้องการที่จะได้รับเอาคำพูดที่ดี คำพูดที่ฟังแล้วเกิดความสุขสบายใจ เมื่อฟังแล้วทำให้รู้สึกมีความร่าเริงบันเทิงใจพร้อมที่จะกระทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสได้ พระพุทธเจ้าก็ทรงยกย่องสรรเสริญการพูดที่ไพเราะปราศจากโทษ ดังในสาริปุตตสูตรว่า

ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสะมีความคิดดังนี้ว่า ท่านพระสารีบุตรนี้ แนะนำชักชวนภิกษุทั้งหลายให้อาจหาญ รุ่งเรืองด้วยธรรมมีกถา ด้วยวาจาของชาวเมือง สละสลวย ไม่มีโทษ ไม่เคลื่อนคลาดอาจยังผู้ฟังให้รู้เนื้อความได้แจ่มแจ้ง ๆ ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสะได้สรรเสริญท่านพระสารีบุตรต่อหน้าด้วยคาถาทั้งหลายอันสมควรว่า ท่านสารีบุตรเป็นนักปราชญ์ มีปัญญาลึกซึ้ง ฉลาดในทางและมิใช่ทาง มีปัญญามาก ย่อมแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย แสดงโดยย่อก็ได้แสดง โดยพิสดารก็ได้ เสียงของท่านไพเราะดังก้อง เหมือนเสียง นกสาลิกา ปฏิภาณเกิดขึ้นโดยไม่รู้สิ้นสุด เมื่อท่านแสดงธรรมอยู่ ภิกษุทั้งหลายย่อมฟังเสียงอันไพเราะ เป็นผู้ปลื้มจิตยินดีด้วยเสียงอันไพเราะ นำยินดี นำฟัง ดังนี้^๖

แม้การถือเอาเสียงเป็นประมานนี้ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญเฉพาะผู้ที่กล่าวด้วยวาจาสุภาษิต กล่าวคำที่เป็นมงคล ถือเอาคำที่เป็นสัจจะ ฯลฯ พระองค์ยังทรงดำหนิติเตียนคำที่ไม่เป็นสุภาษิต คำที่ไม่เป็นมงคล คำที่ไม่เป็นสัจจะ เพราะการพูดถึงสิ่งที่ไม่ดีงามเหล่านั้นเป็นเหตุให้ถึงความเสื่อมเสียต่อตัวเอง และทรงปรับอาบัติกับผู้กล่าวละเมิดอีก การกล่าวด้วยคำที่ไพเราะนั้นเป็นสร้างให้กับ ชนทั่วไปให้เกิดความเลื่อมใส ร่าเริง บันเทิงใจ และก็จะมีส่วนในการประพฤติปฏิบัติยังความปลื้มจิตยินดีด้วยเสียง ดังที่ปรากฏในปฐมสมันตปาสาทิกาวา

พระนางมัลลิกาเทวี ทรงสดับพระธรรมเทศนาของพระตถาคตเจ้าแล้วเสด็จลุกขึ้นจากอาสนะ ทรงประคองอัญชลี เมื่อจะทรงชมเชยพระทศพล จึงตรัสคาถาสุดท้ายความว่า

หม่อมฉันมีใจเลื่อมใส ตั้งใจฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์ ที่พระองค์ ทรงแสดงประกอบไปด้วยเหตุต่าง ๆ ประกอบไปด้วยประโยชน์ พระองค์ทรงเปล่งพระสุรเสียงอันไพเราะ

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๒/๑๘๓/๒๐๕-๒๐๖.

^๖ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๔๒/๒๓๐.

ดับความกระวนกระวายใจของหม่อมฉันได้ ข้าแต่พระสมณะเจ้า ผู้ทรงนำความสุขมาให้หม่อมฉัน ขอพระองค์จงทรงมีชนมชีพยืนนานเถิด^{๑๑}

๒.๒.๓ ลูขัปปมาณิกา

ความศรัทธาในความคร่ำคร่า ซึ่งตรงข้ามกับข้อที่ ๑ คือรูปงาม สิ่งงาม ๆ ทำให้ใจฟู อยากจะทำทานเพิ่มขึ้น เห็นพระพุทธรูปงาม ๆ กราบแล้วอยากจะทำทานบูชา แต่ความศรัทธาในความคร่ำคร่า ถ้าจะกราบพระพุทธรูปต้องพระพุทธรูปที่มีคราบกรุ ไม่มีคราบกรูรู้สึกเหมือนดังจะไม่มีพลัง ถ้าจะกราบพระก็ต้องพระประเภทหม้อกรักน้ำ รู้สึกเหมือนมีความพลัง แม้ที่สุขบวงพวก ชอบเล่นของลายครามชอบเล่นของเก่าเป็นต้น ที่สามารถทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาได้

การถือเอา ลูขัปปมาณิกา (ถือการปฏิบัติเสerahหมองเป็นประมาณ) เพื่อเป็นเหตุทำให้เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธรูปศาสนา ได้กล่าวการถือเอาลักษณะของความคร่ำคร่าหมองของการประพุดปฏิบัติ เช่น เสื้อผ้า รูปลักษณะที่เสerahหมอง คร่ำครี เพราะการที่จะทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ความเก่า ความคร่ำคร่าของวัตถุต่าง ๆ เอามาถือถือเป็นประมาณในการพิจารณาถึงสิ่งนั้น ๆ เช่น ความเก่าของพระพุทธรูป ความเก่าของวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ยิ่งเก่ามากก็เกิดความชอบความศรัทธา ความเก่ามิใช่ว่าผุพังไป สลายไป แต่เป็นลักษณะของความคงอยู่อย่างเป็นลักษณะเฉพาะไม่แปรเปลี่ยนไปจากเดิม แม้กระทั่งการนุ่งห่มผ้าของพระสงฆ์ก็เป็นเหตุให้เกิดความเลื่อมใสได้เหมือนกันซึ่งต่างจากข้อลูขัปปมาณิกา คือ รูปประมาณิกาเป็นการถือเอาลักษณะที่เห็นชัด พดติกรรมหน้าตา ผิวพรรณ เสื้อผ้า ซึ่งดูแล้วเกิดถูก รากะจริตขึ้นมา แต่ในลูขัปปมาณิกาเป็นในทางตรงกันข้ามจากรากะจริต แต่เป็นไปในลักษณะของโมหะจริต คือถือเอาลักษณะของเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ที่คลาลค่า เสerahหมอง เพราะถือว่าเป็นการปฏิบัติที่เคร่งครัดไม่ติดข้อง ข้องแวะ ซึ่งก็ปรากฏในพระพุทธรูปเหมือนกันในการถือเอาลักษณะของความคร่ำครี ความเสerahหมองเป็นประมาณ ดังในประวัติของพระโมฆราชว่า

ในสมัยพระปฐมมุตระพุทธเจ้าท่านเองได้ทำกรรมอย่างหนึ่งคือก่อไฟที่พื้นหอฉันพื้นศิลาจึงดำเพราะไฟลน ครั้งนั้นพระโลกนาถผู้ประกาศัจจะ ๔ ได้ตรัสสรรเสริญพระสาวกผู้ทรงจิวรเสerahหมองในที่ประชุมชน เราชอบใจในคุณของท่าน จึงได้ปฏิบัติพระตถาคดปารธนาฐานันดรอันสูงสุด คือ ความเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุผู้ทรงจิวรเสerahหมอง ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคพระนามว่าปฐมมุตระ ได้ตรัสกะพระสาวกทั้งหลายว่า จงดูบุรุษนี้ผู้มีผ้าห่มนำเกลียด ผอมเกร็ง มีหน้าผ่อง

^{๑๑} ข.ชา.อ. (ไทย) ๖๑/๑๖๐.

ไสเพราะปิติประกอบด้วยทรัพย์ คือศรัทธา มีกายและใจสูง เพราะปิติ ร่าเริง ไม่หวั่นไหว หนาแน่นไปด้วยธรรมที่เป็นสาระ บุรุษผู้ชอบใจในคุณของภิกษุผู้ทรงจิวรเศร้าหมอง ปรรณานฐานันครนั้นอย่างจริงใจคือ พระโมฆราช ซึ่งเราได้ฟังพุทธพยากรณ์นั้นแล้วก็เบิกบาน ถวายบังคม พระพิชิติมารด้วย เศียรเกล้า ทำแต่กรรมที่ติงามในศาสนาของพระชินเจ้าตราบเท่าสิ้นชีวิต^{๑๒}

ในความขื่อนี้ นั้น แสดงให้เห็นว่า แม้การที่ถือเอาความเศร้าหมองเป็นประมานนั้นยังสามารถทำให้เกิดความเลื่อมใส เกิด ปิติ มีศรัทธา ไม่หวั่นไหวและประกอบด้วยธรรม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการที่จะประพฤติปฏิบัติ ซึ่งความเศร้าหมองนั้นเกิดจากเหตุของบุญกรรมที่ได้สร้างมา แต่เป็นเหตุที่ทำให้เกิดความพยายามที่จะสร้างสิ่งที่ติงามให้เกิดขึ้นกับตัวเอง โดยที่ไม่ไปยึดติดเกี่ยวพันกับสิ่งที่เป็นอยู่เช่นว่า

โมฆราช ภิกษุผู้มีผิวพรรณเศร้าหมอง แต่มีจิตผ่องใส ท่านเป็นผู้ มีใจตั้งมั่นเป็นนิตย์ จักทำอย่างไรตลอดราตรี แห่งเวลาหนาวเย็นเช่นนี้ ข้าพระองค์ได้ฟังมาว่า ประเทศมครล้วนแต่สมบูรณ์ด้วย ข้าวกล้าข้าพระองค์พึงคลุมกายด้วยฟางแล้ว นอนให้เป็นผู้สุข เหมือนคนเหล่าอื่นที่มีการเป็นอยู่เป็นผู้สุข ฉะนั้น^{๑๓}

๒.๒.๔ ชัมมัตถ์ปมาณิกา

ความศรัทธาในธรรมะ สามารถเทศน์ธรรมะได้ชัดเจน ประพฤติปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรม การยึดหลักในธรรมะเป็นข้อปฏิบัติ ในการปฏิบัติธรรม ก็ทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาขึ้นมาได้

การถือเอาธรรมเป็นประมาน หรือชัมมัตถ์ปมาณิกาในการสร้างความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นนั้นพระพุทธศาสนาแสดงหลักของการสร้างความเลื่อมใสด้วยการถือเอาสิ่งที่ถูกต้อง สิ่งที่ดีงาม สิ่งที่เป็นหลักการ ดำรงตนตามแบบแผนหรือเรียกว่ามีธรรม ดำรงธรรม อยู่ด้วยธรรม คือทำผู้ประพฤติปฏิบัติให้เป็นที่รักที่เคารพของผู้อื่น เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กันและกัน ผู้ประพฤติธรรม ถือเอาธรรมเป็นประมานเป็นที่เคารพนับถือ เกิดความเลื่อมใสของผู้คนและสมานความสามัคคีกลมเกลียว

^{๑๒} พ.อุป. (ไทย) ๓๓/๑๓๐/๑๔๖-๑๔๗.

^{๑๓} พ.วิ.เปต. (ไทย) ๒๖/๓๐๑/๒๕๕.

ในหมู่คณะ ดังปรากฏในสาราณียธรรม อันมีเนื้อหาธรรมบางส่วนได้กล่าวถึงเหตุแห่งความสามัคคีไว้ตอนหนึ่งว่า^{๑๔}

การเข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตา คือ การชวนชวายทำกิจธุระของกันและกัน ด้วยกาย ไม่ว่าจะเป็ กิจธุระอะไรก็ตามใจช่วยทำกิจธุระนั้นจนเสร็จ ไม่นิ่งดูตายเพราะถือว่าไม่ใช่หน้าที่

การเข้าไปตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา คือ แนะนำสั่งสอนบอกกัน ในทางที่ดีถูกต้อง เมื่อทำตามแล้วเกิดความดีงาม ไม่มีผลทำให้ผู้ทำตามต้องได้รับความเดือดร้อนภายหลัง

การแบ่งปันลาภที่หามาได้ไม่หวงไว้บริโภคนผู้เดียว คือ การแบ่งปันสิ่งของที่ตนหาได้ โดยชอบธรรมแก่ผู้อื่นตามสมควรแก่ของได้มา เพื่อเป็นการเกื้อกูลต่อผู้ที่มีลาภน้อย ไม่หวงบริโภคผู้เดียว

การรักษาศีลให้บริสุทธิ์เสมอกับผู้อื่นคือการประพฤติกายวาจาให้เรียบร้อยดีไม่มีโทษ ปฏิบัติตนตามพระวินัยบัญญัติรักษาศีลตามภาวะของตน ไม่ให้ขาดหรือต่างพร้อยเสมอกันกับผู้อื่น การมีความเห็นร่วมกันกับผู้อื่น คือ การมีความเห็นพ้องต้องกันตามพระธรรมวินัย เป็นเหตุให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวกัน ในการปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ไม่มีความเห็นผิด แยกแปลกไปจากผู้อื่น จนเป็นเหตุแห่งความแตกร้างบาดหมาง ขอมรับมติของส่วนมาก

ในพระอภิธรรมปิฎกกล่าวถึงบุคคลที่ถือธรรมเป็นประมาณว่า^{๑๕} บุคคลถือธรรมเป็นประมาณ เลื่อมใสในธรรม เป็นโณน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เห็นศีล เห็นสมาธิ เห็นปัญญา ถือเอาประมาณ ในธรรมนั้นแล้ว ยังความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นนี้เรียกว่า บุคคลถือธรรมเป็นประมาณ เลื่อมใสในธรรม

เห็นได้ว่าในการที่ถือเอาธรรมเป็นประมาณนั้นประกอบด้วยหลัก คือ ศีล สมาธิ และปัญญา บุคคลที่ดำรงตนด้วยการประพฤติตามหลักของศีล ปฏิบัติสมาธิ และเจริญปัญญาอยู่เสมอ ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ถือเอาธรรมเป็นประมาณ สร้างความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นกับผู้อื่นในสังคมทำให้เกิดความศรัทธาปราศหะเชื่อฟังและประพฤติตาม ด้วยการประพฤติปฏิบัติเพื่อความเป็ นผู้ปกติสงบเย็นงดเว้นการประพฤติผิดทางกาย วาจา รู้จักควบคุมกาย วาจา ให้เรียบร้อยงดงาม เรียกว่าการดำรงตนด้วยศีล

^{๑๔} คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเชียง, หนังสือบูรณาการแผนใหม่ นักรธรรมชั้นตรี, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

^{๑๕} อภ.ป. (ไทย) ๓๒/๑๓๓/๖๕.

การมีความตั้งมั่นแห่งจิต เป็นภาวะที่จิตมีความมั่นคง ตั้งมั่น ไม่วอกแวกฟุ้งซ่านไปตามอารมณ์ต่าง ๆ เมื่อสามารถควบคุมจิตให้เกิดสมาธิ จิตก็มีคุณภาพ จิตมีสมรรถภาพ จิตมีสุขภาพที่ดี สามารถทำให้เกิดมีประสิทธิภาพที่ควรแก่การงานมั่นคงได้ เรียกว่าการดำรงตนด้วยสมาธิ

การอบรม การบำเพ็ญ การเจริญหรือการทำให้มีให้เป็นขึ้น สืบเนื่องจากการที่จิต มีความตั้งมั่นแน่วแน่เป็นสมาธิก็สามารถที่จะฝึกฝน อบรม พัฒนา หรือเรียกว่าภาวนาก็ได้ พัฒนากับภาวนาเป็นสิ่งเดียวกันพัฒนาไปสู่สิ่งที่ดีงาม ภาวนาไปสู่สิ่งที่ดีงามเหมือนกัน เรียกว่าการดำรงตนอยู่ด้วยการภาวนา

เมื่อดำรงตนอยู่ด้วย สីล สมาธิ ภาวนาแล้ว ก็ชื่อว่าเป็นการดำรงตนอยู่ด้วยธรรมยังความเลื่อมใสให้เกิดมีขึ้นการประกอบตนด้วยธรรม มีศีล สมาธิ ปัญญา สามารถที่จะทำให้เกิดคุณสมบัติต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นได้อันประกอบด้วย วิชา ๓ คือ ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ซึ่งได้แก่ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ รู้จักระลึกชาติได้ จุตูปปาตญาณ รู้จักจุดเกิดและเกิดได้ อาสวกขยญาณ รู้จักทำอาสวะให้สิ้นไปได้ (กิเลสทั้ง ๓ คือ กามาสวะ ความติดใจรักใคร่ในกามคุณ ภาสวะ ความติดอยู่ในภพ อวิชชาสวะ ความไม่รู้จริง ความลุ่มหลงมัวเมาแห่งจิต)

ผู้ที่ถือเอา ธรรมแปดประการ (ถือธรรมเป็นประมาณ) ก็ย่อมเลื่อมใสว่า "ศีลของพระทศพลเห็นปานนี้ สมาธิเห็นปานนี้ ปัญญาเห็นปานนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าหาผู้เสมอมิได้ไม่มีผู้เสมอเท่าหาผู้เสมอเหมือนมิได้ไม่มีผู้ทัดเทียม ด้วยคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น ดังปรากฏในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ แสดงประมาณ ๔ วรรคตอนหนึ่งว่า

ก็โลกสันนิวาสนี้มีประมาณ ๔ ดำรงอยู่แล้ว โดย ๔ อย่าง ด้วยอำนาจแห่ง บุคคลเหล่านี้ คือ บุคคลผู้มีประมาณในรูป เลื่อมใสในรูป มีประมาณในเสียง เลื่อมใสในเสียง มีประมาณในความเศร้าหมอง เลื่อมใสในความเศร้าหมอง มีประมาณในธรรม เลื่อมใสในธรรม ข้อกระทำให้ต่างกันของบุคคลเหล่านั้นดังนี้.

บุคคลผู้มีประมาณในรูป เลื่อมใสในรูปเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นความเจริญขึ้นหรือเห็นความเจริญเต็มที เห็นความบริบูรณ์หรือเห็นทรวดทรง ถือประมาณในรูปนั้นแล้ว ยังความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นนี้เรียกว่าบุคคลผู้มีประมาณในรูป เลื่อมใสในรูป. ก็บุคคลผู้มีประมาณในเสียงเลื่อมใสในเสียงเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ถือประมาณในเสียงนั้น ด้วยการพรรณนาของผู้อื่น ด้วยการชมเชยของผู้อื่น ด้วยการสรรเสริญของผู้อื่น ด้วยคนผู้นำคุณของผู้อื่นแล้วยังความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นนี้เรียกว่าบุคคลผู้มีประมาณในเสียง เลื่อมใสในเสียงบุคคลผู้มีประมาณในความเศร้าหมอง เลื่อมใสในความเศร้าหมองเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ เห็นความเศร้าหมองในจิตร หรือเห็นความเศร้าหมองในบาตร หรือเห็นความเศร้าหมองในเสนาสนะ หรือเห็นการบำเพ็ญทุกกรกิริยาต่าง ๆ แล้ว ถือประมาณในความเศร้าหมองนั้น ยังความเลื่อมใสให้เกิดขึ้น นี้

เรียกว่า บุคคลผู้มีประมาณในความเศร้าหมอง เลื่อมใสในความเศร้าหมอง ก็บุคคลผู้มีประมาณในธรรม เลื่อมใสในธรรมเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ เห็นศีล หรือเห็นสมาธิ หรือเห็นปัญญาแล้ว ถือประมาณในธรรมนั้น ยังความเลื่อมใสให้เกิดขึ้น นี้เรียกว่า บุคคลผู้มีประมาณในธรรม เลื่อมใสในธรรม^{๑๖}

สรุป การถือเอาหลักของปมาณิกา คือ การถือเอาสิ่งต่าง ๆ เป็นประมาณเป็นเหตุให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาพร้อมที่จะประพฤติปฏิบัติ นำเอาสาระธรรมในพระพุทธศาสนา มาประพฤติปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงกิจ คุณประโยชน์ที่ได้ทั้งประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์อนาคต และประโยชน์อย่างอื่น ก็เริ่มจากการที่บุคคลต่าง ๆ เกิดความเลื่อมใสในตัวบุคคล ไม่ว่าจะเป็นรูป เสียง ความเศร้าหมอง ถือเอาหลักการ มาเป็นเหตุ นั่นก็เป็นสิ่งชี้นำถึงความศรัทธาของบุคคลต่าง ๆ ซึ่งรวมแล้วก็ลงมาอยู่ในหลักของธรรม เป็นใหญ่ เป็นประมาณ เพราะไม่ว่าจะเป็นการถือเอารูปเอาเสียง เอาความเศร้าหมอง แล้วสุดท้ายก็มาสู่กระบวนการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ด้วยวิธีการ พัฒนาศีล พัฒนาสมาธิ พัฒนาภาวนา ยกระดับให้เกิดคุณภาพ สุขภาพ สมรรถภาพ ซึ่งทั้ง ๓ ประการรวมกัน จะทำให้ชีวิตมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ดำรงตนอย่างเป็นอิสระ มีคุณธรรม จริยธรรมประจำตน

๒.๓ บ่อเกิดของปมาณิกา

ทุกสิ่งทุกอย่างมีเหตุมีปัจจัยเป็นบ่อเกิด ไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างมาลอย ๆ ไม่ได้มีอะไรเกิดขึ้นเองโดยไม่มีปัจจัย ปมาณิกาก็เหมือนกับองค์ธรรมอื่น ๆ ที่ต้องอาศัยเหตุปัจจัยหรือสาเหตุจึงทำให้เกิดขึ้นมาได้ ซึ่งในที่นี้จะขอเรียกว่า “บ่อเกิดของปมาณิกา” โดยจะพิจารณาบ่อเกิดจากคุณสมบัติของบุคคล ปัจจัยภายในปัจจัยภายนอก และประสบการณ์ดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ ปมาณิกามีบ่อเกิดมาจากการถือประมาณในด้านต่าง ๆ

คุณสมบัติของบุคคลเป็นเหตุปัจจัยด้านหนึ่งที่เป็นเครื่องให้เกิดปมาณิกาได้ ดังมีการแสดงไว้ดังนี้

๑. การถือเอารูปลักษณะที่ดี รูปสวยงาม ทรวดทรงดี อวัยวะสมส่วน ท่าทางสง่า สมบูรณ์พร้อม จึงยึดถือเอาเป็นประมาณ

^{๑๖} ม.ม.อ. (ไทย) ๑๘/๑๓.

๒. การถือเอาเสียงที่ได้ยิน การฟังเสียงสรรเสริญเกียรติคุณ หรือพูดจาไพเราะ จึงชอบใจยึดถือเอาเป็นประมาณ

๓. การถือเอาสิ่งของที่คร่ำคร่า มองเห็นสิ่งของเครื่องใช้เศร้าหมอง หรือมองเห็นการกระทำคร่ำครึยด ประพฤติเข้มงวดจึงชอบใจยึดถือเอาเป็นประมาณ

๔. การถือเอาสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม การใช้สติปัญญา ยึดถือในความถูกต้อง จึงชอบใจยึดถือเอาเป็นประมาณ

จากการถือเอาประมาณในด้านต่าง ๆ ของปมาณิกาก็ให้เห็นว่าการยึดถือเอาสิ่งต่าง ๆ ที่ชอบใจมาเป็นเครื่องยึดถือ ยึดมั่นในการปฏิบัติเป็นพฤติกรรมในด้านต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า การถือเอาเป็นประมาณ สิ่งเหล่านี้ทำให้บุคคลที่ชอบใจในด้านต่าง ๆ ได้ยึดถือปฏิบัติ ทำให้มองเห็นว่าการที่บุคคลทั้ง ๓ ข้างต้นอาจถูกครอบงำ ถูกชักจูง พาไป ด้วยความรัก ความชอบ ความเกลียด หรือการยึดคิดในรูปแบบเฉพาะภายนอกไม่รู้จักตัวตนอย่างแท้จริง ไม่สามารถเข้าถึงสาระแก่นสารได้ ส่วนบุคคลที่ ๔ สามารถที่จะเข้าถึงสาระแก่นสาร ทำให้รู้จักตัวตน ไม่ถูกครอบงำหรือถูกชักจูงไปได้

๒.๓.๒ ปมาณิกามีบ่อเกิดมาจากการฟังเสียงจากภายนอก

การสดับเสียงจากภายนอกหรือข้อมูลจากภายนอก (ปรโตโมสะ) คือการได้ยินได้ฟังมาจากคนอื่น ซึ่งอาจเป็นครู ผู้สอนศาสนา นักวิชาการ เพื่อน ฯลฯ หรือจากการได้อ่านคัมภีร์ ตำรา หนังสือที่เป็นวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ รวมทั้งข้อมูลที่ถูกถ่ายทอดมากทางสื่อแขนงต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสื่อทางโทรทัศน์ สื่อวิทยุและสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เมื่อบุคคลได้ยินได้ฟังหรือได้อ่านข้อมูลจากแหล่งภายนอกดังกล่าว หากเรื่องนั้นเหมาะแก่อุปนิสัยใจคอ หรือเป็นเรื่องที่มุ่งเร้าอารมณ์ได้คล้อยตามไป ก็สามารถทำให้ผู้รับข้อมูลในฐานะผู้บริโภคเกิดการคล้อยตาม และเชื่อตามว่าข้อมูลที่ตนได้รับมาเป็นเรื่องจริงตามนั้นได้

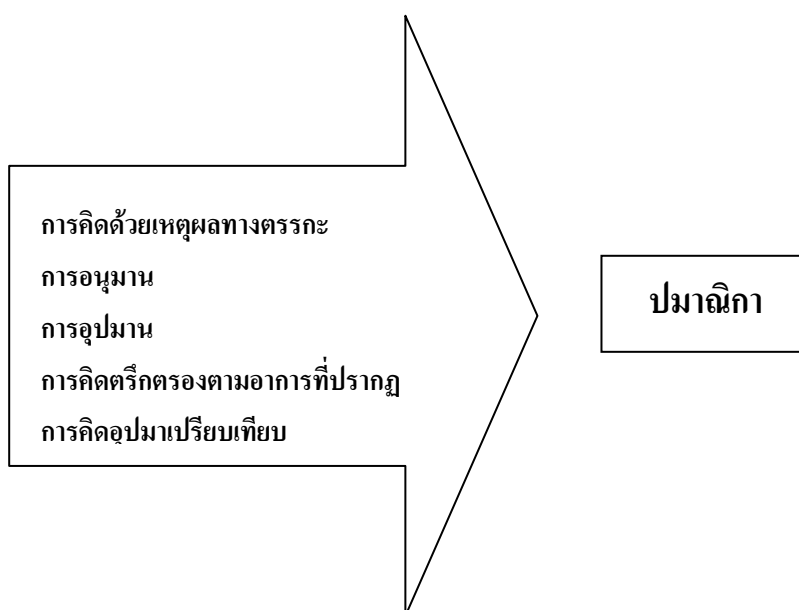
ตัวเชื่อมที่ทำให้เกิดการยึดถือ ปฏิบัติตามคือการได้ยินเสียงที่ถูกต้อง หรือถูกตามความเห็นของตน หรือเสียงนั้นอาจเป็นเสียงที่ไพเราะเสนาะหู ทำให้การยึดถือเอาเสียงเป็นประมาณเป็นประเด็นสำคัญที่ทุกคนให้ความสนใจ และเป็นบ่อเกิดสิ่งต่าง ๆ เช่น ศรัทธาความเชื่อ เป็นต้น ตัวเชื่อมที่ทำให้แต่ละบุคคลนั้นเข้ามามีอิทธิพลชักจูงได้ หรือปัจจัยเครื่องเชื่อมต่อระหว่างบุคคลกับอิทธิพลที่เกิดขึ้นในใจ คือ การพอใจ การถือเอา ความนิยมชมชอบ ที่เรียกว่า ปมาณิกา เมื่อมีปมาณิกาแล้ว หรือทำให้เกิดปมาณิกาแล้ว ถึงตัวบุคคลจะอยู่ไกล ไม่ได้คลุกคลี ก็มีอิทธิพลได้ ถึงตัวจะอยู่ใกล้ แต่ถ้าไม่มีความพอใจ นิยมชมชอบ หรือไม่มีปมาณิกาแล้ว ก็หาอิทธิพลชักจูงได้ หลักการเบื้องต้นข้อหนึ่งในทางจิตวิทยา คือ ความนิยมชมชอบเป็นปัจจัยให้เกิดการยึดถือเอาเป็น

ประมาณ เมื่อนิยมชมชอบ หรือการพอใจในการถือเอาประมาณต่าง ๆ เมื่อใจรับก็นำความคิดได้ นำพฤติกรรมได้ อาจทำให้เกิดการเลียนแบบหรือชักจูงให้รู้จักคิดอย่างถูกต้อง ซึ่งเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งต่อไป

๒.๓.๓ ปมาณิกามีบ่อเกิดมาจากการคิดด้วยตนเอง

การคิดไตร่ตรองด้วยตนเอง เป็นเรื่องของการคิดหาเหตุผลด้วยตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการคิดอุปมาอุปมัย การคิดด้วยเหตุด้วยผล การคิดด้วยตรรกะ การคิดด้วยการอุปมาน อนุมาน การตรึกตรองตามอาการที่ปรากฏให้เห็น เมื่อความรู้จากการคิดด้วยตนเองสนองความอยากรู้อยากเห็นในระดับต้น ๆ ได้ก็ทำให้มนุษย์เชื่อมั่นในความคิดของตนเอง เชื่อในสิ่งที่ตนเองคิดและทำอยู่ ความเชื่อที่เกิดขึ้นจากการคิดด้วยตนเองดังกล่าวนี้ จัดเป็นความเชื่อที่เกิดจากการพอใจ การนิยมชมชอบที่มีความเข้มข้นมากขึ้น มีพลัง มีความมั่นคงและเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นได้ยาก ย่อมจะปรากฏในเรื่องของการยึดถือเอาสิ่งต่าง ๆ มาเป็นแนวทางปฏิบัติ หรือประพฤติปฏิบัติตามในสิ่งที่นิยมชมชอบของแต่ละบุคคล อันเกิดจากความรู้ที่ตนคิดได้

การคิดด้วยตนเองนี้ เป็นการอาศัยตนเองเป็นหลัก ทำให้เกิดความรู้ในระดับจินตตามยปัญญาและความรู้ดังกล่าว สามารถทำให้มนุษย์เกิดความชอบ การยึดถือ เชื่อมั่นต่อสิ่งที่ตนคิดได้ การคิดด้วยตนเอง อันเป็นสาเหตุจากภายในทำให้เกิดปมาณิกา แสดงเป็นภาพได้ดังนี้

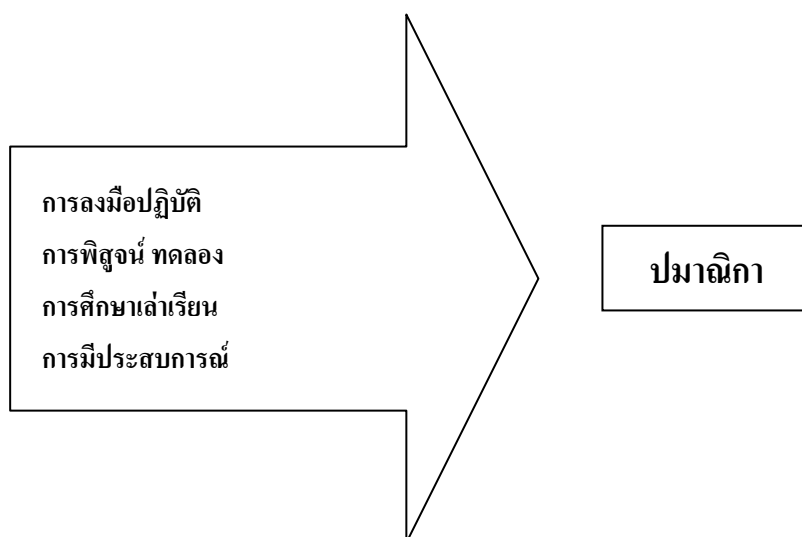
๒.๓.๔ ปมณิกามีบ่อเกิดมาจากการปฏิบัติด้วยตนเอง

การทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง เป็นการนำความรู้ที่ได้จากการสดับจากภายนอกหรือการคิดตรองด้วยตนเองจากภายใน มาทดลองปฏิบัติ เป็นการนำสิ่งที่ตนรู้มาพิสูจน์หาความจริงเมื่อผลปรากฏออกมาเป็นที่น่าพอใจก็จะเชื่อต่อส่งนั้นอย่างมั่นคง การมีประสบการณ์จากการได้ทดลองปฏิบัติดังกล่าวจึงทำให้เกิดความเชื่อในเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้

ความรู้ที่เกิดจากการคิดหรือการได้สดับรับฟังมา หากผ่านการปฏิบัติทดลอง ดูแล้วพบว่าเรื่องดังกล่าวเป็นเท็จ ไม่เป็นประโยชน์ มีโทษ ก็จะถูกปฏิเสธ แต่หากพบว่าเรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องจริง เป็นประโยชน์ ก็จะได้รับยอมรับเอา โดยอาการคือเชื่อมั่นสิ่งที่ตนรู้นั้นอย่างมั่นคงแน่วแน่น ความเชื่อที่เกิดขึ้นจากการมีประสบการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งนี้ จึงเป็นความเชื่อที่มั่นคง มีพลัง และยากแก่การเปลี่ยนแปลงอย่างอื่น

การมีประสบการณ์จากการได้ปฏิบัติทดลองด้วยตนเอง ทำให้เกิดความรู้ในระดับภวานามยปัญญาได้ และความรู้ในระดับนี้ทำให้เกิดการพอใจ การยึดถือเอาเป็นประมาณ หรือปมณิกาได้ ซึ่งเกิดจากการได้ยินได้ฟังมา หรือจากการคิดด้วยตนเอง เพราะเป็นความนิยมชมชอบ การยึดถือเอาอันเกิดจากการมีประสบการณ์ตรง สัมผัสด้วยใจและรับรู้ด้วยปัญญาของตนเอง

การมีประสบการณ์จากการลงมือปฏิบัติจนให้เกิดผล นับว่าเป็นบ่อเกิดปมณิกาได้เหมือนกัน แสดงเป็นแผนภาพได้ดังนี้

สรุปได้ว่า ปมณิกา การยึดถือเอาเป็นประมาณ มีบ่อเกิดจากสาเหตุต่าง ๆ อยู่ ๔ ประการ ดังได้แสดงมานุคคลบางคนอาศัยเพียงการได้เห็นรูป หรือสดับเสียงจากผู้อื่นก็เกิดการยินดี ยึดถือ บุคคลบางคนยังไม่ยินดี ยึดถือเอาเป็นประมาณในทันที แต่จะยึดถือเอาเป็นประมาณหลังจาก

ได้คิดไตร่ตรองด้วยตนเองเป็นอย่างดีแล้ว และบางคนแม้สดับมาจากคนอื่นก็ยังไม่ยึดถือเอาเป็น
ประมาณ แม้คิดไตร่ตรองด้วยตนเองก็ยังไม่ยึดถือเอาเป็นประมาณ แต่จะยึดถือเอาเป็นประมาณก็ได้เมื่อ
ได้ปฏิบัติทดลองจนพอใจแล้ว จึงยึดถือเอาเป็นแนวทางปฏิบัติตาม

๒.๔ หน้าทีของปมาณิกา

ปมาณิกาเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็มีหน้าที่ ๒ ประการ คือ หน้าที่ทำลายหรือกำจัดอคติมานะและ
วิจิกิจฉาไม่ให้เกิดขึ้น และหน้าที่เป็นปัจจัยทำให้เกิดกุศลธรรมมีปิตเป็นต้น โดยมีรายละเอียด
ดังต่อไปนี้

๒.๔.๑ ปมาณิกามีหน้าที่ทำลาย

หน้าที่ประการแรกของปมาณิกา คือ การทำลายอคติมานะ ความมีทิฐิมานะยิ่ง และ
วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย อกุศลวิตก คือ กามวิตก ความตริในทางกาม พยาบาทวิตก ความตริในทาง
พยาบาท วิหิงสาวิตก ความตริในการเบียดเบียน ให้หมดไป หรือทำให้องค์ธรรมเหล่านี้เกิดขึ้น
ไม่ได้

๑. ปมาณิกามีหน้าที่ทำลายอคติมานะ คือทำลายความแข็งกระด้าง ทำลายทิฐิความเห็น
ของบุคคลต่าง ๆ ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ที่ว่า

คุณภิกษุทั้งหลาย ในกาลใดแล ภิกษุรู้ชัดว่า อภิชฌาวิสมโลภะ พยาบาท โภชะ อุปนาหะ
มักขะ ปลาสะ อิศสา มัจฉริยะ มายา สาธูยยะ ถัมมะ สารัมมะ มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ เป็น
ธรรมเครื่องเศร้าหมองของจิตด้วยประการฉะนี้แล้ว ก็ละอภิชฌาวิสมโลภะ พยาบาท โภชะ อุปนา
หะ มักขะ ปลาสะ อิศสา มัจฉริยะ มายา สาธูยยะ ถัมมะ สารัมมะ มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ อัน
เป็นธรรมเครื่องเศร้าหมองของจิตเสียได้ แล้ว ในกาลนั้น เธอเป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอัน
แน่วแน่ในพระพุทธเจ้า^{๑๓}

อคติมานะ หมายถึง ความเหยียดยิ่ง การถือตัว การดูหมิ่นล่วงเกินผู้อื่น อติมานะจัดเป็นองค์
ธรรมข้อหนึ่ง ที่เป็นเครื่องปิดกั้นทางปัญญา ทำให้ตนเองไม่สามารถจะรับรู้เรื่องใหม่จากที่ตนเอง
เคยรู้ ปมาณิกาเป็นคุณเครื่องกำจัดอคติมานะได้ ตามพระพุทธพจน์ว่า

^{๑๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๕/๔๕.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการ ควรเจริญเพื่อกำหนดรู้โรคะ ฯลฯ เพื่อความสิ้นไปรอบ เพื่อละ เพื่อสิ้นไป เพื่อเสื่อมไป เพื่อคลาย เพื่อดับ เพื่อปล่อยวางโรคะ ฯลฯ ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการ ควรเจริญเพื่อรู้อย่าง ฯลฯ เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไปรอบ เพื่อละ เพื่อสิ้นไป เพื่อเสื่อมไป เพื่อคลาย เพื่อดับ เพื่อสละ เพื่อปล่อยวางโทสะ โมหะ โภคะ อุปนาหะ มกฺกะ ปลาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาถยยะ ถัมภะ สारัมภะมานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ^{๑๔}

เมื่อปมาณิกากเกิดขึ้น อติมานะ ความเหยียดยิ่ง การถือตัว การดูหมิ่นล่วงเกินผู้อื่นก็ดับสนิทหายไป การกำจัดอติมานะให้ดับหายไป จึงเป็นหน้าที่ของปมาณิกาทั้งทางตรง และทางอ้อม เพราะคนที่มีอติมานะในเรื่องใดแล้ว ก็จะดูหมิ่นดูแคลนผู้อื่น เหยียดยิ่ง ถือตัวสำคัญว่า ดีกว่า เลิศกว่า การยึดถืออะไรมากเกินไปเอามายึดถือปฏิบัติ ทำให้เกิดความแตกต่างกันดังกล่าว คนมีอติมานะอย่างใดจึงแตกต่างจากคนไม่ยึดถือเอาสิ่งต่าง ๆ เป็นแนวปฏิบัติในเรื่องนั้น การยึดถือแนวทางปฏิบัติจึงเป็นแนวทางให้คนมีความนิยมชมชอบ ถือเอาสิ่งต่าง ๆ มายึดถือต่างกัน ไม่คบหาสมาคมด้วยคนไม่มีการยึดถือสิ่งใด

๒. ปมาณิกามีหน้าที่ทำลายวิจิจิกณา คือ ทำลายความลึกลับสงสัย ไม่สามารถตัดสินใจได้ เป็นอกุศลธรรมประเภทนิวรณ์ธรรม ที่เป็นเครื่องขวางกั้นความเจริญหรือขัดขวางจิตใจไม่ให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม^{๑๕} เพราะความลึกลับสงสัยทำให้บุคคลคอยพะวงสงสัยในสิ่งที่ตนเองปฏิบัติอยู่ ทำให้ไม่แน่ใจในสิ่งที่ตนปฏิบัติ ไม่แน่ใจในผลที่จะเกิดตามมา จึงทำให้เกิดความกังวลใจทำอะไรไม่เต็มความสามารถทั้งกายและใจ แต่เมื่อบุคคลเกิดมีปมาณิกา ยึดถือแนวทางในการปฏิบัติ แน่วแน่ ปมาณิกาดังกล่าวจะไม่ทำให้เกิดความสงสัยลังเลในเรื่องใด ๆ ที่ตนเองเชื่อ หรือบุคคลที่ตนเชื่อจึงทำให้ลงมือปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลอย่างเต็มความสามารถทั้งกายและใจ

๒.๔.๒ ปมาณิกาเป็นปัจจัยให้เกิดกุศลธรรม

หน้าที่อีกประการหนึ่งของปมาณิกา คือ เป็นปัจจัยให้กุศลธรรมต่าง ๆ ที่ไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้นตามมา เช่น ปิติ ความอิ่มใจ ความซาบซ่านใจ เมื่อเกิดการยึดถือเอาเป็นประมาณ ทั้งความ สุขใจ และเป็นบ่อเกิดของศีล สมาธิ และปัญญา เป็นต้น

^{๑๔} อัง.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๒๗๑/๒๕๗.

^{๑๕} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๑/๖๔.

๑. เป็นปัจจัยให้เกิดศรัทธา

สิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการถือเอาปมาณิกา คือ การเกิดขึ้นของศรัทธา ความเชื่อ ความเลื่อมใสต่อสิ่งนั้น ๆ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างมีเหตุปัจจัย มีบ่อเกิด ไม่มีอะไรเกิดขึ้นโดยไม่มีปัจจัยใด ๆ ศรัทธา ก็เหมือนกัน เมื่อมีปมาณิกาแล้ว ก็ต้องมีศรัทธาตามมา

ศัทธา (Saddha) เป็นคำภาษาบาลี เขียนรูปศัพท์ว่า “สทฺธา” ภาษาสันสกฤต เขียนรูปศัพท์ว่า “ศรัทธา” นำมาใช้ในภาษาไทย ได้ทั้งสองแบบ คือ ศัทธา กับ ศรัทธา แต่นิยมใช้กันมากคือเขียนแบบสันสกฤต เป็นศรัทธา ศรัทธาโดยทั่วไปนี้ เป็นศรัทธาที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเรื่องอารมณ์ อารมณ์มีที่มาจากการยึดถือเอาปมาณิกาเป็นต้น ในลักษณะที่เร้าอารมณ์ เร้าความรู้สึก หรือเข้าไปสัมพันธ์กับสิ่งอื่นด้วยอารมณ์เป็นสำคัญ เหตุผลมักไม่จำเป็นสำหรับศรัทธาประเภทนี้ โดยเฉพาะเรื่องลัทธิศาสนา มักจะดึงศาสนิกชนของตนด้วยศรัทธาประเภทนี้กันมาก เพราะศรัทธาจะทำให้เกิดความจงรักภักดีต่อลัทธิศาสนาของตน ศรัทธาโดยทั่วไปจึงมีความหมายเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ ไม่เกี่ยวข้องกับปัญญาและเหตุ ซึ่งที่มาของศรัทธาก็มาจากการยึดถือเอาสิ่งต่าง ๆ เป็นประมาณ หรือยึดเอาปมาณิกาที่ตนเองชอบเป็นประมาณแล้วพัฒนาเอาปมาณิกามาเป็นศรัทธาความเชื่อต่อสิ่งที่ตนเองยึดถือปฏิบัติ

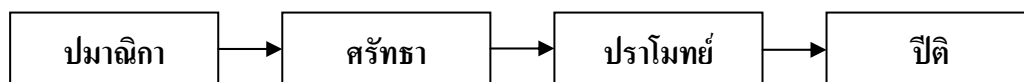
๒. เป็นปัจจัยให้เกิดปีติ

ปมาณิกาทำให้จิตเกิดปีติ ความอิ่มเอิบ ซาบซ่าน เมื่อเกิดปมาณิกาต่อสิ่งใด สิ่งหนึ่งหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งอย่างแรงกล้าในครั้งแรก มักทำให้เกิดอาการขนลุก ชูซ่าและซาบซ่านทั่วทั้งสรรพางค์กาย ลักษณะอาการดังกล่าวจัดเป็นอาการของปีติ มีพุทธพจน์แสดงศรัทธาเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดปีติไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่า เป็นเหตุที่อิงอาศัยแห่งปีติ ควรกล่าวว่า ความปราโมทย์ ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวแม้ซึ่งความปราโมทย์ ว่ามีเหตุที่อิงอาศัย มิได้กล่าวว่าไม่มีเหตุที่อิงอาศัย ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่า เป็นเหตุที่อิงอาศัยแห่งความปราโมทย์ ควรกล่าวว่า ศรัทธา ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวแม้ซึ่งศรัทธาว่ามีเหตุที่อิงอาศัย มิได้กล่าวว่าไม่มีเหตุที่อิงอาศัย^{๒๐}

^{๒๐} ส.น. (ไทย) ๑๖/๖๕/๓๐.

ปมาณิกาทำให้เกิดศรัทธา ศรัทธาทำให้เกิดปีติตามพุทธพจน์ แสดงได้ดังนี้

๓. เป็นปัจจัยทำให้เกิดความสุข

ปมาณิกาทำให้เกิดความสุขได้ เพราะปมาณิกาทำให้เกิดศรัทธา ศรัทธาทำให้เกิดปีติ ซึ่งหมายความว่า การเกิดขึ้นของศรัทธานั้นมีปมาณิกาเป็นเหตุ เมื่อปมาณิกาเป็นรากฐานให้เกิดปีติ ความอึดใจ ความอึดเอิบใจ หน้าที่ของปมาณิกาก็หมดลง กระบวนการเกิดขึ้นของปีติก็เกิดขึ้นเมื่อปีติเกิดขึ้นก็ทำให้เกิดความสุขตามมา ดังพุทธภาษิตว่า สุขา สหฺธา ปติฏฺฐิตา^{๒๑} (ศรัทธาดังมั่นแล้วนำความสุขมาให้)

พุทธศาสนสุภาษิตนี้ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญหรือประโยชน์ของการเกิดขึ้นของศรัทธา ซึ่งมีเหตุมาจากการยึดถือเอาปมาณิกาเป็นปัจจัย อาจจะกล่าวได้ว่าปมาณิกาเป็นเหตุให้เกิดศรัทธา และศรัทธาสามารถนำความสุขมาให้ได้ เพราะเมื่อเกิดศรัทธาแล้วก็จะเกิดความสุขสบายใจตามมา เช่น การทำงานต่าง ๆ ด้วยศรัทธา การศึกษาเล่าเรียนด้วยศรัทธา เป็นต้น ล้วนทำให้เกิดความสุขสบายใจเป็นความสุขได้ทั้งสิ้น หากทำอะไรที่เป็นความดีงามด้วยแรงศรัทธา ก็ย่อมเป็นเหตุให้เกิดสุขได้แต่หากทำด้วยความไม่ศรัทธา ความไม่ยินดีปฏิบัติยึดถือ ทำด้วยความจำใจฝืนศรัทธา ประหนึ่งว่าถูกบังคับให้กราบไหว้ในสิ่งที่ตนไม่ศรัทธา ก็จะทำความไม่สบายใจ อึดอัดเป็นทุกข์ได้ มีพระพุทธพจน์แสดงเรื่องของศรัทธา ที่เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดความสุขไว้ใน โคกคสูตฺรว่า “ศรัทธา สิด ความเลื่อมใสและการเห็นธรรมมีอยู่แก่ผู้ใด ผู้นั้นแลย่อมบรรลุนิพพาน สุข อันหยั่งลงในพรหมจรรย์ตามกาล”^{๒๒} และมีข้อความเป็นพุทธพจน์ยืนยันชัดอีกว่า

ก็อะไรเล่า เป็นเหตุที่อิงอาศัยแห่งสุข ควรกล่าวว่า ปัสสัทธิ... ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่า เป็นเหตุที่อิงอาศัยแห่งปัสสัทธิ ควรกล่าวว่า ปีติ...ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่า เป็นเหตุที่อิงอาศัยแห่งปีติ ควรกล่าวว่า ความปราโมทย์...ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่า เป็นเหตุที่อิงอาศัยแห่งความปราโมทย์

^{๒๑} จุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓/๕๕.

^{๒๒} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๔๑๕/๓๔๕.

ควรกล่าวว่าศรัทธา ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวแม้ซึ่งศรัทธาว่ามีเหตุที่อิงอาศัย มิได้กล่าวว่าไม่มีเหตุที่อิงอาศัย^{๒๓}

ศรัทธาทำให้เกิดความสุขตามพุทธพจน์นี้แสดงเป็นแผนภาพ ดังนี้

ศรัทธา → ปราโมทย์ → ปีติ → ปีสัทธิ → สุข

๔. เป็นปัจจัยให้เกิดศีล

ปมาณิกาเป็นปัจจัยให้เกิดศีลได้ โดยเฉพาะการปฏิบัติตามศีล หรือข้อปฏิบัติ หรือทำตามแนวทางต่าง ๆ อันเป็นข้อบัญญัติทางลัทธิศาสนาต่าง ๆ การปฏิบัติตามศีลต้องอาศัย ปมาณิกา ก่อน คือการยึดถือในข้อปฏิบัติ การถือเอาข้อปฏิบัติเป็นประมาณ เมื่อพอใจในข้อปฏิบัตินั้น ๆ แล้วก็ปลงใจเชื่อในข้อปฏิบัติที่เรียกว่าศรัทธา คือเชื่อในข้อปฏิบัตินั้น เมื่อเชื่อในข้อปฏิบัติแล้ว ก็ปฏิบัติตามศีล กล่าวได้ว่าต้องอาศัยศรัทธาเป็นหลัก เพื่อให้เกิดการยอมรับ และสมัครใจปฏิบัติตามกฎ ข้อบัญญัตินั้น ๆ โดยไม่มีการโต้แย้ง ถัดค้านหรือฝ่าฝืนกฎ ข้อบัญญัติดังกล่าว โดยศรัทธาที่ใช้ก็ได้ทั้งสองลักษณะ คือ ศรัทธาที่ใช้เหตุผลและไม่ใช้เหตุผล ดังนี้

แรงจูงใจที่ต้องการในการปฏิบัติตามศีลแบบพุทธธรรม ได้แก่ อาการวดีศรัทธา คือ ความมั่นใจ (Confidence) ในกฎแห่งกรรม โดยมีความเข้าใจพื้นฐานมองเห็นเหตุผลว่าพฤติกรรม และผลของมันจะต้องเป็นไปตามแนวทางแห่งเหตุปัจจัย

ส่วนแรงจูงใจที่ต้องการปฏิบัติตามศีลของศาสนาเทวนิยม ได้แก่ ศรัทธาแบบภักดี (Faith) คือ เชื่อ ยอมรับ และทำตามสิ่งใด ๆ ก็ตามที่กำหนดว่าเป็นเทพประสงค์ มอบความไว้วางใจ โดยสิ้นเชิง ไม่ต้องถามหาเหตุผล^{๒๔}

วิธีของการปฏิบัติตามศีล โดยอาศัยศรัทธาเป็นหลักนี้ ยังทำให้เกิดความมั่นคง ตั้งมั่น แน่วแน่ ดังคำรับรองว่า

^{๒๓} ส.น. (ไทย) ๑๖/๖๕/๓๐.

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๖๔.

ในขั้นศีล ศรัทธาเป็นหลักยึดช่วยคุ้มศีลไว้ โดยเหนี่ยวรั้งจากความชั่วและ ทำให้มั่นคง ในสุจริต ศรัทธาเพื่อการนี้ แม้ไม่มีความคิดเหตุผลคือไม่ประกอบด้วยปัญญาที่ใช้ได้ และปรากฏ บ่อย ๆ ว่าศรัทธาแบบเชื่อดิ่งโดยไม่คิดเหตุผลนั้น ใช้ประโยชน์ในขั้นศีลดีกว่าศรัทธาที่มีการใช้ ปัญญาด้วยซ้ำ^{๒๕}

๕. เป็นปัจจัยให้เกิดสมาธิ

ศรัทธานั้นมีปมาณาเป็นรากฐานที่สำคัญ เมื่อปมาณาถือเอาสิ่งต่าง ๆ เป็นประมาณก็ เกิดความเชื่อคือศรัทธาขึ้นมา เมื่อมีศรัทธา สมาธิก็เกิดขึ้น ศรัทธาเป็นปัจจัยให้เกิดสมาธิ คือความ แน่วแน่ จิตใจตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว โอนเอนไปมาต่อสิ่งที่กระทบจิตใจ เพราะมี ปมาณา คือ การยึด ถือเอาสิ่งที่เชื่อมั่น เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวไว้แล้ว มีพระพุทธพจน์รับรองไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย กิเอะไรเล่า เป็นเหตุที่อิงอาศัยแห่งสมาธิ ควรกล่าวว่ายสุข ภิกษุทั้งหลาย เรา กล่าวว่ายแม้ซึ่งสุขว่า มีเหตุที่อิงอาศัย มิได้กล่าวว่ายไม่มีเหตุที่อิงอาศัย ภิกษุทั้งหลาย กิเอะไรเล่า เป็น เหตุที่อิงอาศัยแห่งสุข ควรกล่าวว่ายปีสัทธา ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่ายแม้ซึ่งปีสัทธาว่า มีเหตุที่อิงอาศัย มิได้กล่าวว่ายไม่มีเหตุที่อิงอาศัย ภิกษุทั้งหลาย กิเอะไรเล่า เป็นเหตุที่อิงอาศัยแห่งปีสัทธา ควรกล่าว ยว่ายปีติ ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่ายแม้ซึ่งปีติว่า มีเหตุที่อิงอาศัย มิได้กล่าวว่ายไม่มีเหตุที่อิงอาศัย ภิกษุ ทั้งหลาย กิเอะไรเล่า เป็นเหตุที่อิงอาศัยแห่งปีติ ควรกล่าวว่ายความปราโมทย์ ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว ยว่ายแม้ซึ่งความปราโมทย์ว่า มีเหตุที่อิงอาศัย มิได้กล่าวว่ายไม่มีเหตุที่อิงอาศัย ภิกษุทั้งหลาย กิเอะไรเล่า เป็นเหตุที่อิงอาศัยแห่งความปราโมทย์ ควรกล่าวว่ายศรัทธา ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่ายแม้ซึ่งศรัทธาว่า มี เหตุที่อิงอาศัย มิได้กล่าวว่ายไม่มีเหตุที่อิงอาศัย^{๒๖}

ศรัทธาทำให้เกิดพลังสมาธิตามพุทธพจน์นี้ ดังแสดงเป็นแผนภาพ ดังนี้

ปมาณา → ศรัทธา → ปราโมทย์ → ปีติ → ปีสัทธา → สุข → สมาธิ

ในขั้นสมาธินั้น ปมาณาช่วยให้เกิดสมาธิได้ ทั้งในแง่ที่ทำให้เกิดปีติสุขแล้วทำให้จิตใจ เกิดความปราโมทย์ เกิดปีติ ปีสัทธา และความสุข ความสงบมั่นคง และในแง่ที่ทำให้เกิดความ

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๗๒๗.

^{๒๖} ส.น. (ไทย) ๑๖/๖๕/๓๐.

เพียรพยายาม แกล้วกล้า ทำให้จิตใจเกิดความเข้มแข็งมั่นคงแน่วแน่ และศรัทธาประเภทนี้แม้เป็นศรัทธาประเภทญาณวิปยุตก็ใช้ได้ดังคำรับรองว่า “ศรัทธาช่วยให้เกิดสมาธิ...ศรัทธาเพื่อการนี้แม้เป็นแบบเชื่อดังโดยไม่ใช้ความคิดเหตุผล ก็ใช้ได้เช่นเดียวกัน”^{๒๗} และมีคำรับรองอีกว่า

ศรัทธาที่ไม่มีปัญญารองรับ ก็เป็นแรงส่งถึงสมาธิได้เหมือนกัน (อาจเป็นสมาธิขั้นสูงมากถึงเจโตวิมุตติชนิดที่ยังกำเริบกลับกลายได้) แต่ติดจบอยู่แค่นั้น ไม่ส่งผลต่อถึงปัญญาและอาจขัดขวางปัญญาด้วย ส่วนศรัทธาที่มีปัญญากำกับหนุนสมาธิให้เกิดขึ้นเพียงเพื่อเป็นพลังช่วยส่งเสริมความเจริญปัญญายิ่ง ๆ ขึ้นไป^{๒๘}

พลังสมาธิ คือ พลังของจิตที่สงบตั้งมั่น เด็ดเดี่ยว เมื่อปมาณิกายึดมั่นถือเอาด้วยความศรัทธาเชื่อมั่นต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นอย่างยิ่ง ย่อมทำให้จิตใจเกิดสมาธิ ตั้งมั่น แน่วแน่ได้ เช่น ความเชื่อมั่นใจวัดอุโมงกล ทำให้เกิดจิตเป็นสมาธิแน่วแน่ได้ ยิ่งความเชื่อมีมากเท่าไร พลังสมาธิก็ยิ่งมากขึ้นเท่านั้น เมื่อมองดูในหลักของปมาณิกา พบว่า ยิ่งถือเอาปมาณิกามากขึ้นเท่าไร จิตใจก็จะแน่วแน่เป็นสมาธิ และมีพลังมากขึ้นเท่านั้น

๖. เป็นปัจจัยทำให้เกิดปัญญา

เมื่อปมาณิกาเป็นรากฐานของทุกสิ่งทำให้เกิดสมาธิ ปมาณิกาก็สามารถเป็นปัจจัยทำให้เกิดปัญญาได้ด้วยเช่นกัน อาศัยศรัทธาเป็นกำลังสำคัญเบื้องต้น ในการก้าวสู่ระดับสูงยิ่งขึ้นไป เป็นศรัทธาที่ส่งเสริมความคิดวิจยวิจารณ์ จนทำให้เกิดความก้าวหน้าแก่ปัญญา อันเป็นลักษณะการใช้ศรัทธาช่วยเกื้อหนุนปัญญา และนับเป็นขั้นแรกที่สำคัญในการพัฒนาปัญญาว่า “ศรัทธาเป็นเพียงขั้นหนึ่งในกระบวนการพัฒนาปัญญา และกล่าวได้ว่าเป็นขั้นต้นที่สุด”^{๒๙} ในข้อที่ศรัทธาเป็นปัจจัยให้เกิดปัญญา พิจารณาได้ ๒ แนวทางใหญ่ ๆ ดังนี้

แนวที่ ๑ เป็นปัจจัยให้เกิดความปรารถนา ปรารถนาทำให้เกิดปีติ ปีติทำให้เกิดปีสัทธา ปีสัทธาทำให้เกิดสุข (ความสงบเยือกเย็น) สุขทำให้เกิดสมาธิ สมาธิทำให้เกิดปัญญา

ปมาณิกา → ศรัทธา → ปรารถนา → ปีติ → ปีสัทธา → สุข → สมาธิ → ปัญญา

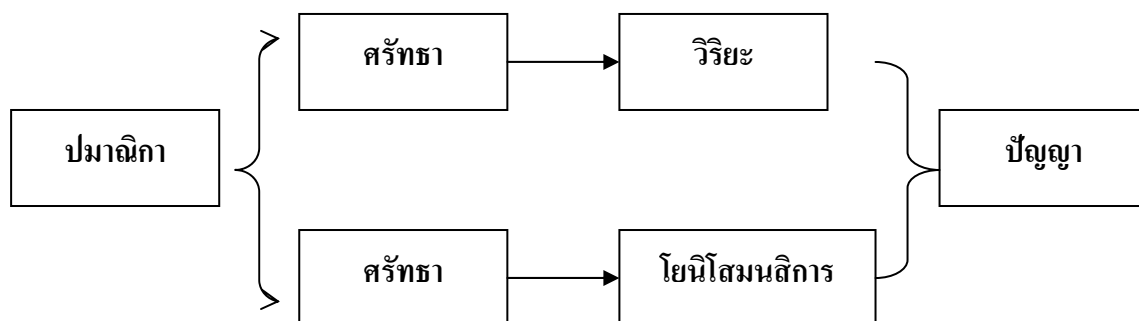
^{๒๗} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๗๒๗-๗๒๘.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔๘.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔๗.

จากแนวทางที่ ๑ มองเห็นว่าระดับของการเกิดขึ้นของปัญญานั้น สิ่งเริ่มแรกคือการมีปมณิกา หรือการยึดถือในปมณิกา ปมณิกาทำให้เกิดความศรัทธา ความเลื่อมใส ยินดี และเป็นปัจจัยทำให้ปราโมทย์ ปิติ ปัสสัทธิ สุข สมာธิ ตามมา แสดงให้เห็นว่ากระบวนการเกิดของปัญญานั้นมิใช่มีเพียงแค่สมာธิเท่านั้น ยังต้องมีปมณิกาคือมีสิ่งที่ยึดเหนี่ยวไว้ด้วย เป็นต้น

แนวทางที่ ๒ ทำให้เกิดวิริยะ (ความเพียรที่จะปฏิบัติ และ โยนิโสมนสิการ ทั้งสองประการนำไปสู่ปัญญาในที่สุดได้

จากแนวทางที่ ๒ เห็นได้ว่า ปมณิกานั้นทำให้เกิดความศรัทธาก็จริง แต่สามารถแยกออกไปเป็น ๒ แนวทาง คือ แนววิริยะ และแนวโยนิโสมนสิการ ทั้งนี้เพราะขึ้นอยู่กับจริตการสั่งสมความชอบมาไม่เหมือนกัน ผู้ที่มีวิริยะมากแสดงว่า เขาปมณิกามาเป็นเครื่องฝึกฝนด้วยความวิริยะอุตสาหะเพื่อให้เกิดปัญญา ส่วนผู้ที่มีโยนิโสมนสิการนั้น เขาสติสัมปชัญญะพิจารณาโดยแยกคายถึงลักษณะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามหลักปมณิกาก็สามารถพัฒนาให้เกิดปัญญาได้

สรุปได้ว่า ปมณิกามีหน้าที่ ๒ ประการ คือ (๑) หน้าที่ทำลายอหิงสา และวิจิกิจฉา ไม่ให้เกิดขึ้น และ (๒) หน้าที่เป็นปัจจัยทำให้เกิดกุศลธรรม มีปิติ เป็นต้น นับเป็นหน้าที่ที่สำคัญ เพราะปมณิกาเป็นรากฐานทำให้เกิดคุณค่าต่อบุคคลหลายประการ โดยประการแรก ที่ปมณิกา มีหน้าที่ทำลายองค์ธรรมที่ไม่พึงประสงค์ คือ อหิงสา และวิจิกิจฉา หรือป้องกันไม่ให้องค์ธรรมทั้งสองประการนี้เกิดขึ้น เป็นการปิดโอกาสสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ ไม่ให้เกิดขึ้น และหน้าที่ประการที่สอง เป็นปัจจัยให้เกิดองค์ธรรมฝ่ายกุศล คือ ปิติ สุข สีส สมာธิ และปัญญา เป็นหน้าที่ที่เปิดโอกาสให้เกิดสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ อันจะทำให้บุคคลได้พัฒนาตนเองด้วยปัญญา เพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดในชีวิตได้

บทที่ ๓

ความสำคัญและความสัมพันธ์ของปมาณิกา

การศึกษาวิจัยปมาณิกาในพระพุทธศาสนา ในบทนี้มุ่งศึกษาถึงความสำคัญ ความสัมพันธ์ของปมาณิกา โดยผู้ศึกษาวิจัยได้กำหนดขอบเขตของการทำการศึกษา แบ่งออกเป็นแต่ละประเด็นดังนี้

๓.๑ ความสำคัญของปมาณิกา

- ๓.๑.๑ ปมาณิกาในฐานะเป็นแรงจูงใจ
- ๓.๑.๒ ปมาณิกาในฐานะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ
- ๓.๑.๓ ปมาณิกาในฐานะเป็นสิ่งเชื่อมโยงความศรัทธา
- ๓.๑.๔ ปมาณิกาทำให้เกิดการยอมรับและคล้อยตามได้ง่าย
- ๓.๑.๕ ปมาณิกาทำให้เกิดการรวมกลุ่มทางสังคม
- ๓.๑.๖ ปมาณิกาทำให้เกิดคุณค่าต่อพฤติกรรม
- ๓.๑.๗ ปมาณิกาทำให้เกิดความกล้าหาญ
- ๓.๑.๘ ปมาณิกาเป็นที่พึ่ง ที่อาศัย ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ

๓.๒ ความสัมพันธ์ของปมาณิกา

- ๓.๒.๑ ความสัมพันธ์ของปมาณิกากับสัทธาปสาทะ
- ๓.๒.๒ ความสัมพันธ์ของปมาณิกากับจริต
- ๓.๒.๓ ความสัมพันธ์ของปมาณิกากับการดำเนินชีวิต

๓.๑ ความสำคัญของปมาณิกา

การที่ถือเอาสิ่งต่าง ๆ มาเป็นประมาณหรือ นำเอาสิ่งเหล่านั้นมาเป็นเครื่องยึดถือและเป็นสิ่งที่ปฏิบัติ ปมาณิกา คือการถือเอาประมาณนี้เป็นการเสริมสร้างให้เกิดแรงกระตุ้นต่อการปฏิบัติ การสร้างและการถือเอาปมาณิกานี้ ซึ่งประกอบด้วย การถือเอา รูป เสียง ลักษณะและความ ถูกต้อง มาเป็นสิ่งที่ยึดถือ ซึ่งทำให้เกิดการปฏิบัติไปในรูปแบบต่าง ๆ กัน เพราะการยึดถือเอาเป็นแบบอย่างของการปฏิบัติ ทุกคนล้วนแล้วแต่มีความชอบไม่เหมือนกัน ความชอบจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการสร้างหรือปฏิบัติ การนำเอาปมาณิกาต่าง ๆ ทั้งการถือเอาเป็นประมาณ การถือเอาเสียง

เป็นประมาณ การถือเอาของคร่ำคร่าเป็นประมาณ และการถือเอาธรรมเป็นประมาณ การดำเนินชีวิตของเรานั้นล้วนแล้วแต่อาศัยหลักของปมาณิกาเหล่านี้มาเป็นเครื่องยึดถือและปฏิบัติ

๓.๑.๑ ปมาณิกาในฐานะเป็นแรงจูงใจ

แรงจูงใจไม่เพียงแต่มีรากฐานมาจากความต้องการ แต่แรงจูงใจยังเป็นตัวกำหนดทิศทางของการดำเนินชีวิตที่จะทำให้ความต้องการเหล่านั้นได้รับความพอใจด้วย นั่นคือ บุคคลมักจะได้รับการจูงใจไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่งโดยเฉพาะเสมอ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายบางอย่างโดยเฉพาะ แม้ว่าแรงจูงใจจะเป็นตัวกำหนดทิศทางของพฤติกรรม แต่แรงจูงใจก็ไม่ได้กำหนดหรือให้ทิศทางไปในทิศทางเดียวกันตลอดเวลา ตัวอย่างเช่น บุคคลสามารถมีวิธีที่ทำให้ตนเองได้รับความพอใจจากความต้องการด้านความอบอุ่นได้หลายวิธี เช่น ซื่อเสื่อกันหนาว หรือการผิงไฟหรือเปิดเครื่องทำความร้อน หรือการได้อยู่ใกล้กับคนรัก เป็นต้น นั่นคือ แรงจูงใจจะทำให้บุคคลอยู่เฉย ๆ โดยไม่มีการตอบสนองความต้องการที่เกิดขึ้นให้ได้รับความพอใจไม่ได้ แต่แรงจูงใจจะนำบุคคลให้มีการกระทำในลักษณะหนึ่ง โดยเฉพาะที่สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เผชิญอยู่ แม้ว่าแรงจูงใจจะเป็นตัวกำหนดทิศทางของการกระทำตามแต่แรงจูงใจก็ไม่จำเป็นว่า จะต้องนำไปสู่พฤติกรรมที่ถูกต้องเสมอไป เนื่องจากแรงจูงใจทุกอย่างจะต้องมีการกลั่นกรองภายในจิตใจเสมอ จึงทำให้แรงจูงใจมีพื้นฐานของอารมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ดังนั้น บุคคลที่ยึดถือเอาปมาณิกาเป็นเครื่องยึดถือปฏิบัติ ในการที่จะสร้างให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสโดยอาศัยแรงจูงใจ เป็นแรงผลักดันให้เกิดปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิตประจำวันของตนเอง การนำเอาปมาณิกามาเป็นตัวกำหนดเป้าหมาย กำหนดทิศทางของชีวิต เพื่อให้บรรลุถึงซึ่งประโยชน์กับตัวเองล้วนอาศัยความแน่วแน่ปฏิบัติ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละคนในการที่จะดำเนินชีวิตในสังคม

แรงจูงใจและการจูงใจมีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิต ชีวิตจะมีคุณภาพดีเพียงใด ขึ้นอยู่กับแรงจูงใจและการจูงใจในการทำสิ่งต่าง ๆ ดังนั้น ในการดำเนินชีวิต จึงจำเป็นต้องเข้าใจว่าอะไรคือแรงจูงใจที่จะทำให้ชีวิตของเราดำเนินไปได้อย่างเต็มที่ และไม่ใช่ว่าเรื่องง่ายในการจูงใจชีวิตของตนเอง เพราะการถือเอาสิ่งต่าง ๆ มาเป็นแรงเสริม ในชีวิตประจำวันหรือการยึดเหนี่ยวในการที่จะทำตามมีความแตกต่างกัน แรงจูงใจและ การจูงใจจึงมีความสำคัญ

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า การยึดถือเอาปมาณิกานั้นมิใช่จะเกิดขึ้นอย่างลอย ๆ จำเป็นที่จะต้องมีความจูงใจซึ่งเป็นเงื่อนไขของการกระตุ้น ทำให้เกิดแรงขับเคลื่อนในตัวบุคคลให้มีการแสดงออกตามความชอบหรือแสดงออกในด้านพฤติกรรม ดังนั้น กระบวนการเกิดขึ้นของปมาณิกานั้นต้องมีสิ่งจูงใจให้เกิดขึ้นปมาณิกาจึงทำงานครบตามกระบวนการไม่ว่าจะเป็นรูป เสียง สิ่งต่าง ๆ เพราะการจูงใจนั้นเป็นภาวะภายในของแต่ละบุคคลที่มีความแตกต่างกันทำให้แสดง

ออกมาไม่เหมือนกันหลายรูปแบบ เพื่อสนองความต้องการทางกายและจิตใจ แต่ยังมีความต้องการมากกว่านั้น เช่น ต้องการความสำเร็จ ต้องการเงิน คำชมเชย อำนาจ และในฐานะที่เป็นสัตว์สังคม คนยังต้องการมีอารมณ์ผูกพันและอยู่รวมกลุ่มกับผู้อื่น แรงจูงใจ จึงเกิดขึ้นได้จากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

หลักของปมาณิกาหรือการยึดถือเอาเป็นประมาณ หากมองลึกในด้านจิตใจล้วนแล้วมาจากความต้องการของแต่ละบุคคลทั้งสิ้น เพราะความต้องการเป็นเหตุเป็นปัจจัยร่วมกับแรงจูงใจ แรงจูงใจอาศัยความต้องการจึงเกิดการประพฤติปฏิบัติต่อสิ่งต่าง ๆ ความต้องการอาศัยแรงจูงใจในการขับเคลื่อนเพื่อนำไปสู่เป้าหมายหรือทิศทางที่กำหนด การยึดถือเอาปมาณิกาก็เพราะแต่ละบุคคลล้วนแล้วแต่มีความต้องการ ความต้องการก็มาบังคับให้เกิดแรงจูงใจในการที่จะยึดถือเอาสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการยึดถือในรูป การยึดถือในเสียง การยึดถือในลักษณะอันคร่ำคร่า และการยึดถือในธรรม เป็นต้น ตัวอย่างเช่น พระวัคกลี^๑ ที่มีความต้องการเห็นรูปพระลักษณะของพระพุทธเจ้าอยู่ตลอดเวลา เพราะความต้องการที่จะเห็น จึงเป็นแรงจูงใจให้พระวัคกลีเกิดความพยายามในการมองดู เฝ้ามองพระลักษณะของพระพุทธเจ้า จนพระพุทธเจ้าทรงขับไล่ จึงเกิดความเวทนาพยายามจะโคตหน้าผาดาย พระพุทธเจ้าทรงแผ่พระญาณไปปรากฏเฉพาะหน้าพระวัคกลี ทรงเปล่งภาษิตว่า “โย ธมมํ ปสฺสตี โส มํ ปสฺสตี ดูก่อนวัคกลี ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม การที่จะเห็นเราตถาคตที่แท้จริงคน ๆ นั้นต้องเห็นธรรมะจึงได้ชื่อว่า เห็นเรา”

จากตัวอย่างของพระวัคกลี ชี้ให้เห็นว่า อำนาจของปมาณิกา ในรูปปมาณิกามีอำนาจเป็นอย่างยิ่งที่ครอบงำ ควบคุมให้แต่ละบุคคลมีความพยายามที่จะดำเนินไปตามทาง ก้าวไปตามความต้องการเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายของตนเอง อาศัยอำนาจของความต้องการ และแรงจูงใจในการขับเคลื่อนเพื่อให้ถึงจุดหมายที่วางไว้เป็นการแสดงออกถึงความสำคัญของปมาณิกาในฐานะที่เป็นแรงจูงใจให้แต่ละบุคคลดำเนินไปตาม แรงจูงใจหรือ ปมาณิกานี้ล้วนแล้วแต่เกิดจากความต้องการทั้งสิ้น ซึ่งความต้องการของแต่ละบุคคลย่อมต่างกันไปตามจริตของแต่ละบุคคล

๓.๑.๒ ความสำคัญในฐานะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ

ความสำคัญของปมาณิกาในฐานะที่เป็นแรงจูงใจในการดำเนินชีวิตให้บรรลุสู่เป้าหมาย จะเห็นว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเพราะปมาณิกา หรือการยึดถือเอาสิ่งต่าง ๆ เป็นประมาณเกิดขึ้นจากความต้องการ และแรงจูงใจในการประพฤติปฏิบัติ เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้แต่ละบุคคล สิ่งที

^๑ อัง.เอก.อ. (ไทย) ๓๒/๓๘๕.

ยึดเหนี่ยวเป็นส่วนผสมระหว่างความต้องการ แรงจูงใจกับจิตใจของแต่ละบุคคล สิ่งยึดเหนี่ยวเมื่อมีที่ยึดเหนี่ยว จิตใจก็จะปราศจากความกลัวต่อภัยอันตรายต่าง ๆ ดังปรากฏในรัชชคคสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่โคนไม้ก็ดีอยู่ในเรือนว่างเปล่าก็ดี ฟังระลึกลงถึงพระสัมพุทธเจ้าเกิด ความกลัวไม่พึงมีแก่เธอทั้งหลาย ถ้าว่าเธอทั้งหลายไม่ฟังระลึกลงถึงพระพุทธรเจ้าผู้เจริญที่สุดในโลก ผู้องอาจกว่า นรชน ที่นั่นเธอทั้งหลายฟังระลึกลงถึงพระธรรมอันนำออกจากทุกข์ อันพระพุทธรเจ้าทรงแสดงดีแล้ว ถ้าเธอทั้งหลายไม่ฟังระลึกลงถึงพระธรรมอันนำออกจากทุกข์ อันพระพุทธรเจ้าทรงแสดงดีแล้ว ที่นั่น เธอทั้งหลายฟังระลึกลงถึงพระสงฆ์ผู้เป็นบุญเขต ไม่มีบุญเขตอื่น ยิ่งไปกว่า คุณรภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอทั้งหลายระลึกลงถึงพระพุทธรเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์อยู่ ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ความขนพองสยองเกล้าก็ดี จักไม่มีเลย^๒

จากรัชชคคสูตรจะเห็นได้ว่าสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นสิ่งใดก็ตาม สิ่งเหล่านั้นก็จะทำหน้าที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวไม่ให้เกิดความกลัว ทำให้เกิดความแน่วแน่ ไม่ทำให้เกิดความลังเล การประพฤติปฏิบัติหาก ไม่มีสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจก็จะทำให้หมองไม่เห็นภาพ ไม่เห็นเป้าหมาย ทิศทางในการดำเนินชีวิต มองไม่เห็นสิ่งปรากฏที่เกิดขึ้น ทำให้พฤติกรรมหรือการกระทำสิ่งต่าง ๆ ไร้ทิศทางจะทำให้เกิดความลังเลไม่แน่ใจ การที่บุคคลถือเอาปมาณิกาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต หรือเป็นสิ่งที่ดำเนินไปในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะต้องการหรือถูกชักนำไปอย่างไร ปมาณิกาก็เป็นส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นอยู่กับตัวเราตลอดเวลา ปมาณิกาจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เพราะหากว่าในชีวิตของเราไม่มีสิ่งยึดเหนี่ยว ก็จะไม่สามารถสร้างแรงกระตุ้นในการเผชิญหรือก้าวข้ามไปข้างหน้าได้ การยึดถือเอาพระพุทธรเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งเป็นต้นแบบของปมาณิกามาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทำให้ไม่หวั่นไหวต่อโลกธรรม อำนาจกิเลส อติมานะต่าง ๆ ได้ มีแต่จะมุ่งมั่นด้วยความวิริยะ และ โยนิโสมนสิการในการพัฒนาสู่ปัญญาอย่างเดียว

ปมาณิกา หรือการถือเอาประมาณในสิ่งต่าง ๆ นั้นเปรียบเสมือนเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้เกิดความศรัทธา ความเลื่อมใสในที่สุด ดังที่ พระสารีบุตร หรืออุปลิสสะได้เห็นพระอัสสชิที่มีรูปลักษณะที่งดงามกำลังบิณฑบาตอยู่ ด้วยอาการสำรวม มองดูงดงามน่าเลื่อมใสว่า

สมัยนั้น อุปลิสสปริพาชกทำกตกิจแต่เช้าตรู่แล้วไปยังอารามของปริพาชกพบพระเถระ จึงคิดว่า “อันทักบวชเห็นปานนี้เรายังไม่เคยพบเลยภิกษุรูปนี้ (คง) จะเป็นผู้หนึ่งบรรดาผู้ที่ประ

^๒ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๖๕-๘๖๖/๒๖๓-๒๖๕.

อรหันต์หรือผู้บรรลุพระอรหัตมรรคในโลก” โฉนหนอเราเพิ่งเข้าไปหาภิกษุนี้แล้วถามว่า “ท่านผู้มีอายุท่านบวชอุทิศเฉพาะใคร ? ใครเป็นศาสดาของท่าน ? หรือว่าท่านชอบใจธรรมของใคร ?”

พระเถระคิดว่า “ธรรมคาปริพาชกเหล่านี้ย่อมเป็นปฏิปักษ์ต่อ พระศาสนา เรา จึงแสดง ความลึกซึ้งในพระศาสนาแก่ปริพาชกนี้” เมื่อจะแสดงความที่ตนบวชใหม่จึงกล่าวว่า “ผู้มีอายุเราแล เป็นผู้ใหม่บวชแล้วไม่นาน เพิ่งมาสู่ธรรมวินัยนี้ เราจึงไม่สามารถแสดงธรรมโดยพิสดารก่อน” ปริพาชกเรียนว่า “ข้าพเจ้าชื่อ อุบัติสสะ ขอพระผู้เป็นเจ้ากล่าวตามสามารถเถิด จะน้อยหรือมากก็ตาม ข้อนั้นเป็นภาระของข้าพเจ้า เพื่อແ่งตลอดด้วย ๑๐๐ นัย ๑,๐๐๐ นัย” ดังนี้แล้วเรียนว่า

“จะมากหรือน้อยก็ตามขอ พระผู้เป็นเจ้า จงกล่าวเถิด จงบอกแก่ข้าพเจ้าแต่ใจความ เท่านั้น ข้าพเจ้าต้องการใจความ จะต้องทำพญฺญชนะให้มากไปทำไม” เมื่อเขาเรียนอย่างนั้นแล้ว พระเถระจึงกล่าวคาถาว่า “ธรรมเหล่าใด มีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และ เหตุแห่งความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้”^๓

จากตัวอย่างข้างต้นทำให้เห็นว่าการยึดถือเอาปมาณิกา มาเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อ สร้างให้ความความกลมใส ศรัทธา ยึดเหนี่ยวให้เกิดสติ สมาธิ จนบรรลุความสำเร็จได้ในที่สุด ความสำคัญของปมาณิกาที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อมิให้หลงไหล หรือหลงประเด็นไปในเรื่อง อื่น ๆ ได้ ความสำคัญของปมาณิกา ในฐานะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจมิใช่เพียงแค่อึดไว้มิให้เกิดการพัฒนาแต่อย่างใด แต่ปมาณิกหากยึดถือปฏิบัติเป็นไปอย่างมีทิศทางแล้ว ก็จะสร้างความเจริญ ให้กับตัวผู้ปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม สิ่งยึดเหนี่ยวนอกจากจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับแรงจูงใจแล้ว ยัง สร้างความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้น ความเชื่อมั่น ในการพัฒนาตนให้พ้นจากสิ่งครอบงำ หากไม่พัฒนาไป ในทิศทางที่ดีงามก็จะตกอยู่ในอำนาจหรือเรียกว่าอกุศลวิตก ความดำริ ตรีตรอง นึกคิดไปในทางที่ ไม่ดีไม่งามอันประกอบด้วย

๑. กามวิตก ความตรึงในทางกาม ความนึกคิดหมกมุ่นในกามคุณ ความกำหนดเป็น สิ่ง กระตุ่น ความนึกคิดอยากได้ในทางไม่ชอบธรรม

๒. พยาบาทวิตก ความตรึงในทางพยาบาท ความคิดอาฆาตมาดร้ายผู้อื่นที่ตนไม่พอใน หรือการไม่ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ

๓. วิหิงสาวิตก ความตรึงในทางเบียดเบียน คิดคอยแต่จะหาทางสร้างความลำบากใน ให้แก่ผู้อื่น ขาดความเมตตาปราณี^๔

^๓ บ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒๕-๑๒๖.

^๔ ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๖๖๐/๔๑๖.

เมื่อยึดถือเอาปมาณิกาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ สำคัญอยู่ที่การยึดเหนี่ยวไปในทิศทางใด หากสิ่งที่ยึดเหนี่ยวเป็นไปในทางที่ไม่ดีงาม สิ่งยึดเหนี่ยวนั้นก็จะกลายเป็นสิ่งกระตุ้นหรือแรงขับให้ทำในสิ่งที่ไม่ดีงามอย่างเช่นในอกุศลวิตก เป็นต้น แต่หากว่ายึดถือเอาปมาณิกาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการสร้างคุณงามความดี สร้างในสิ่งที่ดีงามมีประโยชน์ ก็จะทำให้เกิดการพัฒนาเป็นไปในทิศทางที่ดีไม่ตกอยู่ในอำนาจของสิ่งต่าง ๆ เรียกว่ากุศลวิตก หรือความนึกคิดไปในทางที่ดีงาม คิดแต่เรื่องที่ไม่สร้างความเดือดร้อนอันประกอบด้วย

๑. เนกขัมมวิตก คือ ความดำริในทางออกจากกาม รู้จักคิดหาวิธีที่จะนำจิตออกจากอำนาจของกิเลส รู้เห็นด้วยปัญญา

๒. อพยบาทวิตก ความดำริในทางไม่พยบาท ความรู้จักคิดแต่เรื่องที่ดีสร้างสรรค์ในทางที่ก่อให้เกิดความสามัคคีธรรม มีความรักความเมตตาต่อผู้อื่น

๓. อวิหิงสาวิตก ความดำริในทางไม่เบียดเบียน คิดที่จะไม่สร้างความลำบากจากการกระทำ หรือคำพูดของตนให้กับผู้อื่น^๕

เมื่อปมาณิกาเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวให้กับแต่ละบุคคลในการประพฤติปฏิบัติด้วยความต้องการและแรงจูงใจเพื่อให้เกิดแนวทางในการปฏิบัติเป็นไปในทิศทางที่ดี พัฒนาให้เกิดความเจริญให้กับตนเองย่อมเป็นสิ่งยึดเหนี่ยว และเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างเดียวกันที่ดี ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์ว่า

อานนท์ พวกชนผู้ถือประมาณย่อมประมาณในเรื่องนั้นว่าธรรมของชนแม้นี้ก็เหล่านั้น และธรรมของชนแม้อื่นก็เหล่านั้นแหละ เหตุไฉน บรรดาคน ๒ คนนั้น คนหนึ่งเลว คนหนึ่งดี ก็การประมาณของชนผู้ถือประมาณเหล่านั้น เป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูลเพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน อานนท์ ใน ๒ คนนั้น บุคคลใดเป็นผู้งดเว้นจากบาป มีการอยู่ร่วมเป็นสุข พวกคนที่ประพฤติพรหมจรรย์ร่วมกันย่อมยินดีด้วยการอยู่ร่วมกัน เขาได้กระทำการดีแม้ด้วยการฟัง ได้กระทำการดีแม้ด้วยความเป็นพหูสูต ได้แทงตลอดแม้ด้วยทิลุ ย่อมได้วิมุตติแม้ที่เกิดในสมัย ดูกรอานนท์ บุคคลนี้ดีกว่า และประณีตกว่าบุคคลที่กล่าวข้างต้น โน้น ชื่อนั้นเพราะ เหตุไร เพราะกระแสนแห่งธรรมย่อมถูกต้องบุคคลนี้ ใครเล่านอกจากตถาคตจะพึงรู้เหตุนี้ เพราะเหตุนี้แหละ เธอทั้งหลายอย่าได้เป็นผู้ชอบประมาณในบุคคล และอย่าได้ถือประมาณในบุคคล ย่อมทำลายคุณวิเศษของตน เราหรือผู้ที่เหมือนเราพึงถือประมาณในบุคคลได้^๖

^๕ วิมหา.อ. (ไทย) ๑/๓๔๕.

^๖ อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๑๕/๓๑๘.

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า แม้การยินดีด้วยประมาณต่าง ๆ ทั้งรูป เสียง เป็นต้น ไม่พึงที่จะยึดติดในสิ่งนั้นมากเกินไป เมื่อยึดติดมากเกินไปจะทำให้เกิดผลกระทบ หรือไม่สามารถพัฒนาตนเองสู่ระดับอื่นได้ การถือเอาประมาณ หรือการถือเอาปมาณิกามาเป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดการดำเนินชีวิตการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความยินดีเป็นประโยชน์แสดงให้เห็นว่า ปมาณิกาเป็นสิ่งสำคัญในการยึดถือปฏิบัติเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวเป็นที่พึ่งของบุคคลนั้น ๆ การได้เห็นรูป ได้ยินเสียง การเห็นรูปลักษณะที่น่าเกรงขาม และการดำเนินตามธรรมที่ถูกต้อง ล้วนแล้วแต่เป็นที่พึ่งของบุคคลในการถือเอา เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ให้เกิดความกล้าหาญ อดอาจแกล้วกล้าไม่หวั่นไหวดังปรากฏในหลักของเวสัชชกรณธรรม^๑ คือธรรมที่ทำความกล้าหาญ ธรรมที่ทำให้เกิดความแกล้วกล้า ไม่หวั่นไหว ประกอบด้วย

๑. ศัทธา ความเชื่อต่อสิ่งที่ควรเชื่อ เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญาและเหตุผล ไม่ใช่โน้มไปเชื่อตามโดยปราศจากการใคร่ครวญ

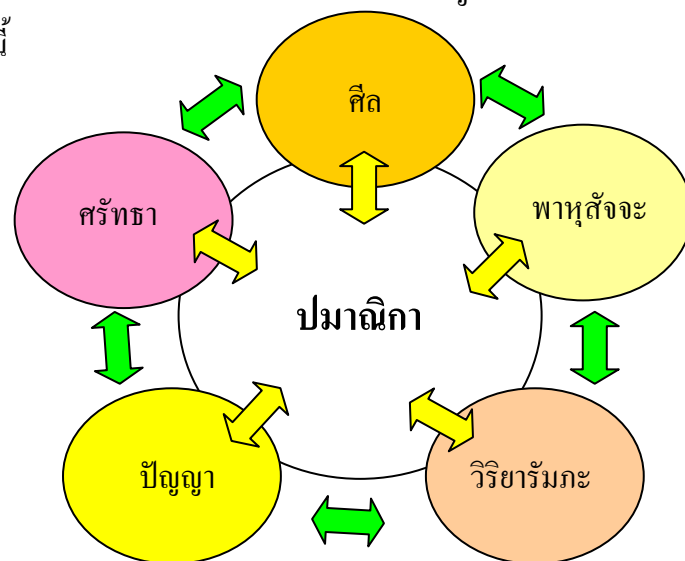
๒. สีล ความเป็นปกติ ความสงบเย็น การไม่ทำผิด การงดเว้นประพฤติดีด้วย กาย วาจา

๓. พาหุสัจจะ การศึกษาเรียนรู้ มีประสบการณ์มาก

๔. วิริยารัมภะ ปรารถนาคความเพียร ความกล้าที่จะลงมือทำกิจด้วยความเข้มแข็ง ไม่ย่อท้อ

๕. ปัญญา ความรอบรู้สิ่งที่ควรรู้ รู้ทั่วถึงเหตุและผล ถึงสิ่งที่ควรทำ และไม่ควรทำ

จากเวสัชชกรณธรรมนี้ซึ่งเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับปมาณิกาวา เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวให้หาญกล้าในการทำสิ่งที่ดีงาม หลักธรรมที่ทำให้กล้าหาญแน่วแน่มั่นคงคือ เวสัชชกรณธรรม ซึ่งสัมพันธ์กันดังนี้

^๑ อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๐๑/๑๑๒.

จากภาพจะเห็นได้ว่า วงจรภายนอกกับความเชื่อมโยงภายในของ ปมาณิกาสัมพันธ์ต่อกันแต่ละส่วนล้วนแล้วต้องมีสิ่งยึดเหนี่ยวเหมือนเดียวกันคือมีปมาณิกา การถือเอาประมาณเป็น สิ่งยึดเหนี่ยว เมื่อบุคคลยึดเหนี่ยวด้วยปมาณิกาทำให้เกิดความศรัทธา มีความเชื่อในตัวเอง เชื่อมั่น ในการประพฤติปฏิบัติก็ย่อมจะเกิดศีลคือข้อปฏิบัติในสิ่งต่าง ๆ

ศีลยังมีปมาณิกาเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยว การยึดเหนี่ยวด้วยข้อวัตรปฏิบัติหรือเรียกว่า รั้งรั้งปมาณิกา คือยึดถือในข้อปฏิบัติล้วนแล้วแต่มีปมาณิกาเป็นตัวเชื่อมโยงเข้าหากัน

เมื่อมีศีลมีข้อปฏิบัติที่เป็นทิศทาง เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตแล้วก็เข้ามาในส่วน ของการศึกษาเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นกับตนเอง แม้การศึกษาหรือพาหุสัจจะเองก็ยึดเอาปมาณิกา เป็นฐานด้วยเหมือนกัน

เมื่อได้รับการศึกษาเรียนรู้มาก ก็มีความพยายามเรียนรู้ พยายามที่จะแก้ปัญหา พยายาม ดำเนินชีวิตด้วยหลักที่ดีงามเพื่อมุ่งสู่ความสำเร็จตามหน้าที่ของตน แม้แต่วิริยารัมภะหรือความ พยายามก็มี ปมาณิกาเป็นฐานเหมือนกัน

เมื่อมีความพากเพียรในการทำสิ่งต่าง ๆ โดยมีความพอใจในการยึดถือเอาสิ่งต่าง ๆ เป็น ประมาณแล้ว สิ่งเหล่านั้นเป็น ปราโมทย์ ปิติ สมาธิ พอใจในองค์ธรรมเหล่านี้แล้ว แล้วก็ใช้ชีวิตอยู่ ด้วยปัญญา การถือเอาปมาณิกาก็เป็นการถือเอาด้วยปัญญา เป็นการดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความรู้ เรียนรู้ เพื่อที่จะให้เกิดปัญญา เมื่อมีปัญญาก็มีที่พึ่งที่อาศัย การพึ่งพิงอาศัยด้วยธรรมะหรือนาถกรณธรรม ธรรมทำที่พึ่ง ธรรมที่สร้างที่พึ่งให้แก่ตน ดังพระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า

ผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้สำรวจระวาง ในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วย มรรยาทและโคจรอยู่ มีปรกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ผู้มีอายุทั้งหลาย แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มีศีลสำรวจระวางในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมรรยาท และโคจรอยู่ มีปรกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายนี้ เป็นนาถกรณธรรม ฯ

ผู้มีอายุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก ภิกษุเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี ผู้มีอายุทั้งหลาย แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี้ก็เป็นนาถกรณธรรม

ผู้มีอายุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก ภิกษุเป็นผู้ใคร่ในธรรม เจริญนารัก มีความปราโมทย์ยิ่ง ในพระอภิธรรม ในพระอภิวินัย แม้ข้อที่ภิกษุเป็นใคร่ในธรรมเจริญนารัก มีความปราโมทย์ยิ่ง ในพระอภิธรรม ในพระอภิวินัย นี้ก็เป็น นาถกรณธรรม^๘

^๘ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๗/๒๔๓.

โดยสรุปขนาดกรณธรรมประกอบด้วย

๑. คีต	การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย
๒. กัลยาณมิตตตา	ความมีเพื่อนที่ดั่งามประกอบด้วยมิตรธรรม
๓. โสวัจจสตา	เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายเป็นคนไม่หัวดี
๔. กิงกรณสุ ทักขตา	ความขยันเอาใจใส่ในกิจธุระ
๕. พาหุสัจจะ	การศึกษาเรียนรู้มาก
๖. ฆัมมกมตา	เป็นผู้ใคร่ในธรรมที่ชอบ อยากศึกษาหาความรู้
๗. วิริยะ	ความเพียรในการทำสิ่งต่าง ๆ
๘. สันโดษ	ความยินดี ความพอใจ
๙. สติ	ความระลึกได้ ความรู้สึกรู้ตัว
๑๐. ปัญญา	มีความรอบรู้ในสิ่งต่าง ๆ

จะเห็นได้ว่า ปมาณิกา มิใช่เป็นเพียงหลักการที่ยึดถือเอาเพียงแค่ว่ารูป เสียง ลักษณะ และ ธรรมเป็นเครื่องยึดถือเพียงอย่างเดียว แม้ปมาณิกายังต้องอาศัยความต้องการ แรงจูงใจ สิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจในการที่จะดำเนินการไปในทิศทางต่าง ๆ ปมาณิกาก็มีความสำคัญในฐานะต่าง ๆ ที่สำคัญ ปมาณิกายังเป็นตัวสร้าง แรงสร้างให้เกิดความศรัทธา คือความเชื่อความเลื่อมใสต่อตัวบุคคล อีกด้วย

๓.๑.๓ ความสำคัญในฐานะเป็นสิ่งเชื่อมโยงความศรัทธา

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาสิ่งที่มีความเชื่อมโยงกับปมาณิกาก็ข้อหนึ่งคือ การมีความศรัทธา โดยเหตุว่าความศรัทธานั้น เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเลื่อมใสในสิ่งต่าง ๆ การมีศรัทธาคือการน้อมรับต่อสิ่งนั้น ๆ อย่างไม่มีข้อสงสัย ศรัทธา คือ ความเชื่อ ความซาบซึ้ง ไม่ใช่ความรู้ แต่อาจเป็นทางเชื่อมต่อนำไปสู่ความรู้ได้ เพราะศรัทธามีลักษณะเป็นการยอมรับความรู้ของผู้อื่น ผากความไว้วางใจในปัญญาของผู้อื่น และอาศัยความรู้ของผู้อื่น หรือแหล่งแห่งความรู้ นั้นเป็นเครื่องชี้นำแก่คนถ้าผู้มีศรัทธารู้จักคิดรู้จักใช้ปัญญาของตนเป็นทุนประกอบไป ศรัทธานั้นก็สามารถนำไปสู่ความเจริญปัญญาและการรู้ความจริงได้^๕

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๓.

ดังนั้น ปมาณิกามีความสำคัญเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงให้เกิดความศรัทธาขึ้นต่อบุคคลที่ยึดถือเอาปมาณิกา เพราะความศรัทธานั้นเป็นสิ่งที่เราให้จิตแล่นพุ่งดิ่งไปในอุดมคติ อุดมการณ์ หรือสิ่งสูงส่งดงามอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยความเชื่อมั่นอย่างแรงกล้า ซึ่งทำสำเร็จได้ยาก และแม้สำเร็จแล้ว ก็ไม่แน่นอน อาจกลับกลายเป็นอื่นไปได้ เพราะความเชื่อ เป็นการขึ้นต่อสิ่งอื่น ไม่ใช่ความรู้จริง และก็ยังไม่รู้จริง ความศรัทธาเป็นฐานสำคัญของการ ก้าวนำไปสู่ความเจริญ ความศรัทธานั้นเป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อน เพราะถ้าฟังความศรัทธานั้นจะเกิดไม่ได้หากว่าไม่มีฉันทะ คือความพอใจในสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น ดังที่ปรากฏในปมาณิกาวา การถือเอาประมาณในรูป ในเสียง ในความคร่ำครึต่าง ๆ รวมไปถึงการถือเอาการปฏิบัติธรรม การมีคุณธรรมเป็นประมาณในการสร้างความเลื่อมใสศรัทธา ผู้ที่มีปมาณิกาต้องมีความ พึงพอใจอย่างใดอย่างหนึ่งก่อนแล้วความพึงพอใจนั้นก็พาไปสู่ความมีศรัทธา ยึดมั่นต่อสิ่งนั้น แน่วแน่ แน่ใจต่อสิ่งนั้น ๆ เมื่อพิจารณาแล้ว ลักษณะของศรัทธาประกอบด้วย ๒ ลักษณะที่พระนาคเสนถวายวิสัชนากับพระเจ้ามลิทว่า^{๑๐}

ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจ้าผู้มีปรีชา อันว่า ศรัทธา นี้มีลักษณะกี่ประการ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า ครุาพระบพิตรพระราชสมภาร ศรัทธา นี้มีลักษณะ ๒ ประการ คือ

สัมปสาทลักษณะศรัทธา คือ เมื่อจะบังเกิดขึ้นข่มขี้เสียดซึ่งนิวรณ์ธรรมให้ดวงจิตนั้น ผ่องใสไม่ขุ่นมัวไปด้วยมลทิน เมื่อจะรักษาเสถียรให้ทานสวนากการฟังพระสัทธรรมเทศนา และจำเริญเมตตาภาวนา จิตนั้นมีสภาวะผ่องใสอย่าง นี้ได้ชื่อว่า สัมปสาทลักษณะศรัทธา

สัมปิกขันทลักษณะศรัทธา คือ พระโยคาวจรอันมีจิตผ่องให้เบาจากราคาทิกิเลส ก็ได้ธรรมวิเศษคือ โสดาปัตติมรรคผล และสภิกาทคามิมรรคผล อนาคามิมรรคผล อรหัตมรรคผล ได้วิมุตติธรรมจะนี้ พระโยคาวจรก็มีจิตแล่นไปในโสดาปัตติผล สภิกาทคามิผล อนาคามิผล และได้มรรคแล้วจิตแล่นไปเพื่อจะกระทำให้ได้ผล และได้ผลแล้วยังมิได้มรรคผลอันใด ก็กระทำความเพียรเพื่อจะให้ได้มรรคและผลนั้น นี้แหละชื่อว่า สัมปิกขันทลักษณะศรัทธา

คำว่าศรัทธานั้น มิได้หมายถึงเฉพาะความเชื่อเพียงอย่างเดียวยังมีความหมายกว้างมากมายดังที่พระนาคเสนได้อธิบายไว้ จะเห็นได้ว่า ศรัทธา คือเชื่อมั่นในความจริง ความดีงาม และกฎธรรมดาแห่งเหตุและผล มั่นใจในปัญญาของ มนุษย์ที่จะดับทุกข์ หรือแก้ไขปัญหาคได้ตามทางแห่งเหตุผล และเชื่อในสังคมที่ดงามของมนุษย์ซึ่งจะเจริญงอกงามขึ้นได้ตามแนวทางเช่นนั้น ความเชื่อมั่นนี้แสดงออกด้วยความเลื่อมใส อันหยั่งลงมั่นด้วยปัญญาในพระรัตนตรัย เป็นศรัทธาซึ่ง

^{๑๐} กรมศิลปากร, มลทินปัญหา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โสภณการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๗๑.

แน่วแน่ มั่งคง ไม่มีทางผันแปร เพราะเกิดจากญาณคือความรู้ ความเข้าใจ ลักษณะเฉพาะตัวของคำว่า ศรัทธา คือ

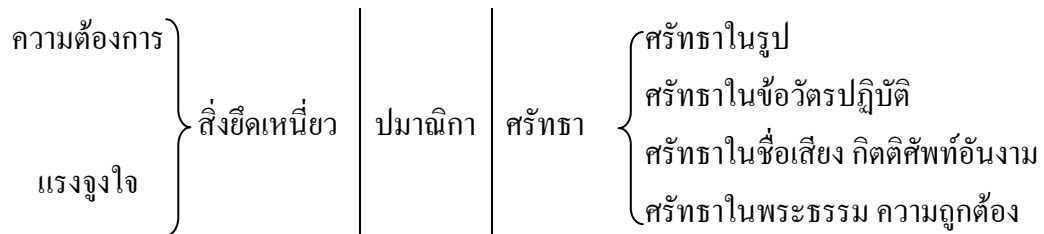
ศรัทธา มีความเชื่อ หรือความปลงใจ เป็นลักษณะ

ศรัทธา มีความทำให้เลื่อมใส หรือทำให้แล่นไป เป็นกิจ (คุณสมบัติหรือ หน้าที่)

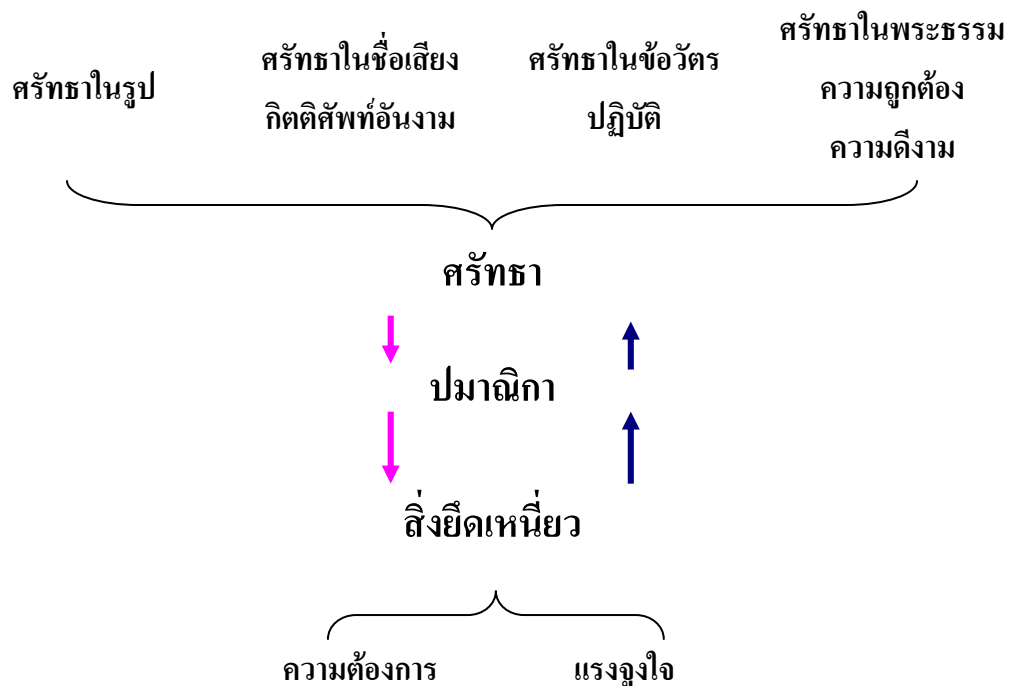
ศรัทธา มีความไม่ขุ่นมัว หรือน้อมใจไป เป็นผลปรากฏ

ศรัทธา มีวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธา เป็นเหตุใกล้

จะเห็นได้ว่า คำว่าศรัทธามีใช้เฉพาะความเชื่ออย่างเดียวนั้น ศรัทธามีลักษณะเฉพาะตัวคือมีความเชื่อความปลงใจกัน จากความปลงใจก้าวมาสู่ความเลื่อมใส ความเลื่อมใสคือการไม่มีความขุ่นมัว เพราะยึดถือเอาสิ่งต่าง ๆ เป็นเครื่องยึดถือนั่นคือ การถือเอาปมาณิกาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ดังเช่น

จากภาพแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของปมาณิกาสู่ความศรัทธาในปมาณิกา ความต้องการ กับแรงจูงใจ ทำให้เกิดเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวต่อปมาณิกา และปมาณิกาเป็นฐานเป็นเหตุ ให้เกิดความศรัทธาในลักษณะต่าง ๆ เมื่อมองในเชิงลึก ก็ จะเห็นความเชื่อมโยงของปมาณิกา ได้ดังนี้

จากภาพจะเห็นว่า เมื่อมองในเชิงลึกจะเป็นวงจรสัมพันธ์กันของ ปมาณิกา เมื่อปมาณิกาเป็นฐานให้เกิดความศรัทธา มีความศรัทธาในลักษณะต่าง ๆ ลักษณะของศรัทธาก็มาจากการยึดถือในปมาณิกา และปมาณิกาก็เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยว โดยมีความต้องการ กับแรงจูงใจเป็นฐาน จะเกิดเป็นวงจรเกี่ยวพันให้แก่กัน เป็นความสัมพันธ์กันเกิดขึ้น ความสัมพันธ์นี้ก็จะก้าวเดินดำเนินไปข้างหน้า และเป็นความสัมพันธ์เชิงบวก ดังที่ปรากฏในพุทธธรรม^{๑๑}

เมื่อจิตใจมีศรัทธาเชื่อมั่นในเหตุผลในคุณความดีเป็นพื้นฐานอยู่ด้วยจึงประพาศดีความดีอยู่ได้ และเมื่อมีศีลแล้วมีวิปัสสนา ไม่เดือดร้อนใจ ก็คือเกิดความเชื่อมั่น ในตนเองมั่นใจในคุณความดีที่ประพาศ อันเป็นลักษณะของศรัทธาที่ทำให้จิตใจเชื่อมั่นผ่องใส จากนั้นจึงเป็นปัจจัยให้เกิดความปรารถนาต่อไป ตรงกับกระบวนก่อน ในตอนจบกระบวนธรรมหนึ่งลงท้ายด้วยวิมุตติ และขณญาณอีก

กระบวนหนึ่งลงท้ายด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ ก็คืออันเดียวกัน เป็นแต่กระบวนหลัง กล่าวรวมวิมุตติและขณญาณเข้าไว้ในความหมายของหัวข้อเดียว

กระบวนธรรมแห่งความหลุดพ้นอีกแบบหนึ่ง คล้ายกับแบบที่เริ่มต้นด้วยศรัทธาแต่เปลี่ยนศรัทธาเป็น โยนิโสมนสิการ ดังนี้

โยนิโสมนสิการ-->ปรารถนา-->ปีติ-->ปีติสัทธา-->สุข-->สมาธิ-->ญาณทัสสนะ-->นิพพิทา-->วิราคะ-->วิมุตติ

จะเห็นได้ว่า จากความศรัทธาที่มีปมาณิกาเป็นฐานสามารถที่จะก้าวดำเนินไปสู่ความเจริญ เพราะจากศรัทธาแล้วหากพิจารณาใคร่ครวญอย่างแยบคายก็จะสามารถสร้างให้เกิดความหลุดพ้น ได้ดังพระรัฐบาลที่เป็นเลิศทางด้านบวชด้วยศรัทธา ที่เกิดความเลื่อมใส ในการฟังธรรมของพระพุทธเจ้าว่า

คราวหนึ่งพระบรมศาสดาได้เสด็จมาโปรดชาวอุลลโกฏฐิตนิคม พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก พวกพราหมณ์และคหบดีทราบข่าวจึงเข้าไปเฝ้า เมื่อพระรัฐบาลได้ฟังธรรมมีกถา เกิดความเลื่อมใสใคร่ออกบวชจึงขออนุญาตมารดาบิดา แต่ไม่ได้รับอนุญาต ท่านจึงประท้วงด้วยการอดข้าวอดน้ำ เพราะคิดว่าหากไม่ได้ออกบวชก็จะยอมตายเสียที่นี้ จนในที่สุดมารดาบิดาต้องยินยอมอนุญาตให้บวชได้จึงกลับไปทูลขออุปสมบทในพระพุทธศาสนา

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๕๗๖.

เมื่อท่านบวชไม่นานก็บรรลุพระอรหัตตผลได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า “เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ด้านผู้บวชด้วยศรัทธา”^{๑๒}

เมื่อปมาณิกาเป็นเหตุให้เกิดความศรัทธา เมื่อศรัทธาเกิดขึ้นก็พัฒนากลายเป็นความเห็นหรือเป็นทิวฏฐิเป็นวิถีแห่งศรัทธา ซึ่งในพุทธธรรมได้อธิบายศรัทธาไว้ตอนหนึ่งว่า

ลักษณะศรัทธาที่ควรกล่าวถึงเพื่อเข้าใจความหมาย บทบาทและความสำคัญของศรัทธาในระบบของพุทธธรรม ดังนี้

๑. ศรัทธาเป็นเพียงขั้นหนึ่ง ในกระบวนการพัฒนาปัญญา และกล่าวได้ว่าเป็นขั้นต้นที่สุด

๒. ศรัทธาที่ประสงค์ ต้องเป็นความเชื่อความซาบซึ้งที่เนื่องด้วยเหตุผล คือมีปัญญารองรับและเป็นทางสืบต่อแก่ปัญญาได้ มิใช่เพียงความรู้สึกมอมจ่อมความไว้วางใจให้สิ้นเชิงโดยไม่ต้องถามหาเหตุผล อันเป็นลักษณะทางฝ่ายอาเวค (Emotion) ด้านเดียว

๓. ศรัทธาที่เป็นความรู้สึกฝ่ายอาเวคด้านเดียว ถือว่าเป็นความเชื่อที่มวงมาย เป็นสิ่งที่จะต้องกำจัดหรือแก้ไขให้ถูกต้อง ส่วนความรู้สึกฝ่ายอาเวคที่เนื่องอยู่กับศรัทธาแบบที่ถูกต้อง เป็นสิ่งที่น่าสนใจในกระบวนการปฏิบัติธรรมให้เป็นประโยชน์ได้มากพอสมควรในระยะต้น ๆ แต่จะถูกปัญญาเข้าแทนที่โดยสิ้นเชิงในที่สุด

๔. ศรัทธาที่มุ่งหมายในกระบวนการพัฒนาปัญญานั้น อาจให้ความหมายสั้น ๆ ว่าเป็นความซาบซึ้งด้วยมั่นใจในเหตุผลเท่าที่ตนมองเห็น คือมั่นใจตนเอง โดยเหตุผลว่า จุดหมายที่อยู่เบื้องหน้านั้นเป็นไปได้แท้จริง และมีค่าควรแก่การที่ตนจะดำเนินไปให้ถึง เป็นศรัทธาที่เร้าใจให้อยากพิสูจน์ความจริงของเหตุผลที่มองเห็นอยู่เบื้องหน้านั้นต่อ ๆ ยิง ๆ ขึ้นไป เป็นบันไดขั้นต้นสู่ความรู้ตรงข้ามกับความรู้สึกมอมจ่อมใจให้แบบอาเวค ซึ่งทำให้หยุดคิดหาเหตุผลต่อไป

๕. เพื่อควบคุมศรัทธาให้อยู่ในความหมายที่ถูกต้อง ธรรมหมวดใดก็ตามในพุทธธรรม ถ้ามีศรัทธาเป็นส่วนประกอบข้อหนึ่งแล้ว จะต้องมีปัญหาเป็นอีกข้อหนึ่งด้วยเสมอไป และตามปรกติศรัทธาย่อมมาเป็นข้อที่หนึ่ง พร้อมกับที่ปัญญาเป็นข้อสุดท้าย

๖. คุณประโยชน์ของศรัทธา เป็นไปใน ๒ ลักษณะ คือ ในแนวหนึ่ง ศรัทธาเป็นปัจจัยให้เกิดปิติซึ่งทำให้เกิดปัสสัทธิ (ความสงบเยือกเย็น) นำไปสู่สมาธิและปัญญาในที่สุด อีกแนวหนึ่ง ศรัทธาทำให้เกิดวิริยะ คือความเพียรพยายามที่จะปฏิบัติ ทดลองสิ่งที่เชื่อด้วยศรัทธานั้น ให้เห็นผลประจักษ์จริงจังก่ตน ซึ่งนำไปสู่ปัญญาในที่สุด เป็นต้น^{๑๓}

^{๑๒} จุ.ชา.อ. (ไทย) ๕๕/๒๕๐.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๔๗.

ดังนั้น ปมาณิกามีใช้เป็นเพียงการถือเอาเป็นประมาณเท่านั้น แต่ปมาณิกายังเป็นการสร้างให้เกิดความศรัทธาต่อสิ่งนั้น ๆ และปมาณิกาก็เป็นไปเพื่อปัญญา สำหรับบุคคลทั่วไป ศรัทธาเป็นธรรมขั้นต้นที่สำคัญยิ่ง เป็นอุปสรรคชักนำให้เดินหน้าต่อไป เมื่อใช้ถูกต้องจึงเป็นการเริ่มต้นที่ดี ทำให้การก้าวหน้าไปสู่จุดหมายได้ผลรวดเร็วขึ้น ด้วยเหตุนี้ จึงปรากฏว่า บางคราวผู้มีปัญญามากกว่า แต่ขาดความเชื่อมั่น กลับประสบความสำเร็จช้ากว่าผู้มีปัญญาต่ำกว่าแต่มีศรัทธาแรงกล้า ในกรณีที่ศรัทธานั้น ไปตรงกับสิ่งที่ถูกต้องแล้ว จึงเป็นการทุ่มแรงทุ่มเวลาไปในตัว ตรงกันข้าม ถ้าศรัทธาเกิดในสิ่งที่ผิดก็เป็นการทำให้เขว ยิ่งหลงซัดซ้านักขึ้นไปอีก อย่างไรก็ตาม ศรัทธาที่มีปมาณิกเป็นฐาน มีเหตุผลเป็นฐานรองรับ มีปัญญาคอยควบคุมจึงยากที่จะผิด ปมาณิกาจึงเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงให้เกิดศรัทธาไม่ดิ่งไปในทางที่ผิด การขาดศรัทธาเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้ชะงักไม่ก้าวหน้าต่อไปในทิศทางที่ต้องการ ดังพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งยังสลัดทิ้งสิ่งในใจ ๕ อย่างไม่ได้ ยังถอนสิ่งผูกมัดใจ ๕ อย่างไม่ได้ ชื่อว่าภิกษุนั้นจักถึงความเจริญองกามไปพลุลย์ในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นสิ่งที่เข้าไปไม่ได้” สิ่งในใจที่ภิกษุนั้นยังสลัดทิ้งไม่ได้ คือ

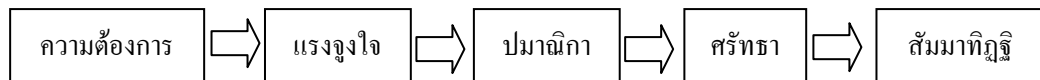
๑. ภิกษุสงฆ์ เคลือบแคลง ไม่ปลงใจ ไม่เลื่อมใสแนบสนิทในพระศาสดา...
๒. ภิกษุสงฆ์ เคลือบแคลง ไม่ปลงใจ ไม่เลื่อมใสแนบสนิทในธรรม...
๓. ภิกษุสงฆ์ เคลือบแคลง ไม่ปลงใจ ไม่เลื่อมใสแนบสนิทในสงฆ์..
๔. ภิกษุสงฆ์ เคลือบแคลง ไม่ปลงใจ ไม่เลื่อมใสแนบสนิทในสิกขา...
๕. ภิกษุโกรธเคือง น้อยใจ มีจิตกระทบกระทั่ง เกิดความกระด้าง เหมือนเป็นตอเกิดขึ้นในเพื่อนพรหมจรรย์....

จิตของภิกษุผู้ยังสงฆ์ เคลือบแคลง ไม่ปลงใจ ไม่เลื่อมใสในพระศาสนา..ในธรรม...ในสงฆ์...ในสิกขา...โกรธเคือง ฯลฯ ในเพื่อนพรหมจรรย์ ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อความหมั่นฝึกฝนอบรมเพื่อความพยายามอย่างต่อเนื่อง เพื่อการลงมือทำความพยายาม ภิกษุผู้มีจิตที่ยังไม่น้อมไปเพื่อความเพียร...ชื่อว่ามิตอในใจซึ่งยังสลัดทิ้งไม่ได้...”^{๑๔}

โดยนัยนี้ การขาดศรัทธา มีความสงสัย แคลงใจ ไม่เชื่อมั่น จึงเป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาปัญญาและการก้าวหน้าไปสู่จุดหมาย สิ่งที่ต้องทำคือ ต้องสร้างศรัทธา และกำจัดความสงสัย แคลงใจ แต่การสร้างศรัทธามีได้หมายความว่า การยอมรับและมอบใจไว้วางใจให้โดยไม่เคารพในคุณค่าแห่งปัญญาของตน แต่หมายถึงการคิดพิสูจน์ทดสอบด้วยปัญญาของตน ให้เห็นเหตุผล

^{๑๔} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๕๖/๒๐๐.; ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๒๘/๑๔๐.

ชัดเจน จนมั่นใจ หมดความสงสัย โดยใช้หลักของปมาณิกาเป็นแรงสร้างให้เกิดความศรัทธา เพราะปมาณิกาสามารถเชื่อมโยงให้บุคคลเกิดความศรัทธาในลักษณะต่าง ๆ ได้และก็เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ดังความสัมพันธ์ของศรัทธาและปัญญา ดังนี้

ตามกระบวนการนี้ เริ่มแรกที่เดียวอาศัยความต้องการในการสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้น และเป็นแรงผลักดันให้เกิดความพอใจในการถือ การยึดถือในปมาณิกาเป็นเหตุเริ่มแรก เป็นตัวประกอบของศรัทธาก่อนและเจริญเป็นตัวเองขึ้นตามลำดับ จนสุดท้ายเป็นสัมมาทิฐิ จะเห็นได้ว่า แม้แต่กระบวนการพัฒนาปัญญาที่มีอยู่ในรูปแฝง ถ้าฟังเพียงศรัทธาอย่างเดียวทำให้ปัญญาเจริญขึ้นไม่ได้ ซึ่งโดยสรุปปมาณิกาเป็นหลักสำคัญอย่างยิ่งต่อกระบวนการสร้างให้เกิดศรัทธาเป็นตัวเชื่อมโยงเข้าสู่ปัญญาในที่สุด เหตุปัจจัยที่ร่วมกันระหว่างแรงจูงใจและศรัทธาคือตัวของปมาณิกา ซึ่งแต่ละบุคคลมีความยึดถือปฏิบัติแตกต่างกันไปตามแรงจูงใจนั้น ๆ และการยึดถือเอาสิ่งต่าง ๆ ทั้งรูป เสียง ลักษณะการปฏิบัติ รวมทั้งคุณธรรมหลักความถูกต้องมาเป็นประมาณ ในการยึดถือปฏิบัติในชีวิตประจำวัน มิใช่เป็นเพียงแต่การถือเอาธรรมคาเป็นประตูลู่ปัญญา เป็นฐานแห่งการเรียนรู้ในระดับสูงขึ้นไป

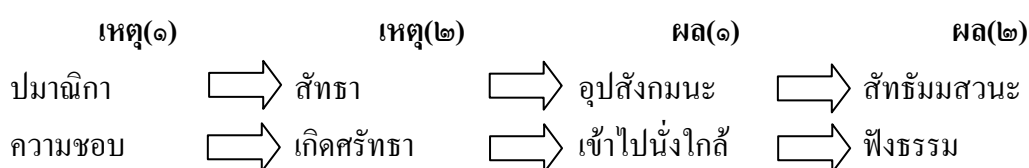
๓.๑.๔ ปมาณิกาทำให้เกิดการยอมรับและคล้อยตามได้ง่าย

ปมาณิกาทำให้จิตใจยอมรับและคล้อยตามได้ เพราะเมื่อเกิดปมาณิกาแล้วใจยอมรับก็สามารถทำให้เกิดศรัทธาได้ จะเห็นได้จากกลุ่มคนที่มีความชอบ การยึดถือในเรื่องที่ไม่เหมือนกัน มักจะยอมรับ ศรัทธาต่อสิ่งที่นับถือ ไม่ค่อยมีอะไรขัดแย้ง จึงชักจูงให้คล้อยตามได้ง่าย แต่ถ้าไม่มีความชอบ การยึดถือที่เหมือนกัน ก็ยากแก่การชักจูง ให้เกิดการยอมรับและคล้อยตามได้ โดยจะเห็นเรื่องต่าง ๆ ในสังคมที่เกิดการยอมรับต่อกันและกัน โดยอาศัยความชอบ การยึดถือเป็นเครื่องเชื่อมต่อกัน

ตัวเชื่อมที่ทำให้บุคคลนั้นเข้ามามีอิทธิพลชักจูงได้ หรือปัจจัยเครื่องเชื่อมระหว่างบุคคลกับอิทธิพลที่เกิดขึ้นในใจ ก็ได้แก่ ปมาณิกา ความชอบ ความนิยมชมชื่น การคิด การปฏิบัติที่เหมือนกัน ค่านิยมที่เหมือนกัน ทำให้เกิดศรัทธาความเชื่อที่จะปฏิบัติตาม แต่ถ้าไม่มีปมาณิกาที่เหมือนกันแล้วก็ไม่มียอิทธิพลชักจูงไปได้

๓.๑.๕ ปมาณิกาทำให้เกิดการรวมกลุ่มทางสังคม

ปมาณิกำที่ทำให้เกิดพฤติกรรมการรวมกลุ่มทางสังคมและวัฒนธรรมลักษณะหนึ่ง คนที่ เกิดความชอบเหมือนกัน จะเข้าไปหา เพื่อไปสนทนาปราศรัยและเปลี่ยนความรู้และสอบถาม เรื่องราวต่าง ๆ เป็นพฤติกรรมของการเข้าหากัน รวมกลุ่มกันขึ้น ดังกระบวนการแห่งเหตุและผลต่อกันดังนี้^{๑๕}

การรวมกลุ่มทางสังคมและวัฒนธรรมอันเกิดจากปมาณิกำเป็นเหตุปัจจัยนี้ ปราภภู ชาติเจนในเรื่องของขนบธรรมเนียมและประเพณีที่เกิดขึ้นของลัทธิศาสนาต่าง ๆ กลุ่มที่มีความนิยม ชมชอบ ขึ้นชอบอะไรจะร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเต็มใจ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจาก การรวมกลุ่มกันแล้วปมาณิกำยังทำให้เกิดความมั่นคงแก่หมู่คณะและความยึดมั่นในแนวทางปฏิบัติ ของตน^{๑๖}

๓.๑.๖ ปมาณิกำทำให้เกิดคุณค่าต่อพฤติกรรม

เมื่อเกิดความชอบหรือปมาณิกำ มักจะทำให้เกิดพฤติกรรมตามมา เพราะความคิดเป็น ปัจจัยทำให้เกิดความชอบ ความเลื่อมใส ความศรัทธำ ทำให้เกิดความมั่นใจ เป็นการสร้างอารมณ์ที่ดีให้เกิดขึ้นกับผูปฏิบัติ หากความนิยมชมชอบนั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีโทษ ไม่เบียดเบียนผู้ใด ไม่ทำให้เกิด ความมมงาย การกระทำที่เกิดจากปมาณิกำนั้นก็จะเป็ประโยชน์แก่ชีวิตและสังคม ประโยชน์ที่เกิด จากความชอบ ความเลื่อมใส ความเชื่อที่มีเหตุผลรองรับและไม่มมงาย

ปมาณิกำที่ทำให้คุณค่าความสำคัญในด้านพฤติกรรมที่แสดงออกนี้ นับว่ามีความสำคัญ มาก เพราะเมื่อบุคคลรู้เห็นสิ่งใด หากไม่เกิดความชอบต่อสิ่งนั้น ๆ ก็จะไม่เกิดการเปลี่ยนพฤติกรรม ใด ๆ แต่หากเกิดความชอบแล้วก็จะมีการแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งออกมา ยิ่งชอบ เลื่อมใส มากความรุนแรงของพฤติกรรมก็มากขึ้นตามไปด้วย

^{๑๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๓๘/๑๘๑.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๔๓๔.

๓.๑.๗ ปมาณิกาทำให้เกิดความกล้าหาญ

ปมาณิกาทำให้เกิดความกล้าหาญ ไม่กลัวภัยอันตรายใด ๆ มีความกล้าที่จะคิดกล้าที่จะพูดและกล้าที่จะทำโดยไม่มี ความกลัว หวาดหวั่น หรืออ่อนไหว เพราะปมาณิกาเป็นปัจจัยให้เกิดความกล้า สัทธาเป็นองค์ธรรมหมวดหนึ่งในเวสาร์ชกรณธรรม ๕ ประการ คือ

๑. สัทธา ความเชื่อต่อสิ่งที่ควรเชื่อ เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญาและเหตุผล ไม่ใช่เชื่อไปเชื่อตามโดยปราศจากการใคร่ครวญ

๒. สีส ความเป็นปกติ ความสงบเย็น การไม่ทำผิด การงดเว้นประพฤติดีด้วย กาย วาจา

๓. พาหุสัจจะ การศึกษาเรียนรู้ มีประสบการณ์มาก

๔. วิริยารัมภะ ปรารถนาความเพียร ความกล้าที่จะลงมือทำกิจด้วยความเข้มแข็ง ไม่ย่อท้อ

๕. ปัญญา ความรอบรู้สิ่งที่ควรรู้ รู้ทั่วถึงเหตุและผล ถึงสิ่งที่ควรทำ และไม่ควรรทำ^{๑๑}

ดังนั้น ปมาณิกาเป็นปัจจัยให้เกิดสัทธา ซึ่งสัทธานั้นเป็นหลักธรรมข้อหนึ่งที่อยู่ในเวสาร์ชกรณธรรม ธรรมที่ทำให้เกิดความกล้าหาญ มีสัทธาเป็นข้อแรกและมีปัญญาเป็นข้อสุดท้าย จึงกล่าวได้ว่า ปมาณิกาทำให้เกิดความกล้าหาญได้เช่นกัน

๓.๑.๘ ปมาณิกาเป็นที่พึ่ง ที่อาศัย ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ

เมื่อเกิดความชื่นชอบ เลื่อมใส ในปมาณิกาคือสิ่งใด บุคคลสามารถที่จะยึดเอาสิ่งนั้น ๆ มาเป็นที่พึ่งที่อาศัย ยึดเหนี่ยวจิตใจให้ระลึกถึงได้และทำให้เกิดความอุ่นใจแก่ตนเองได้ เมื่อมีความอุ่นใจ มีที่ยึดเหนี่ยวสามารถทำให้เกิดสัทธาความเชื่ออย่างแน่วแน่ได้ เพราะอาศัยเอาปมาณิกาในรูปแบบต่าง ๆ มาใช้เป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อนำไปสู่องค์ธรรมในระดับสูงต่อไป

๓.๒ ความสัมพันธ์ของปมาณิกา

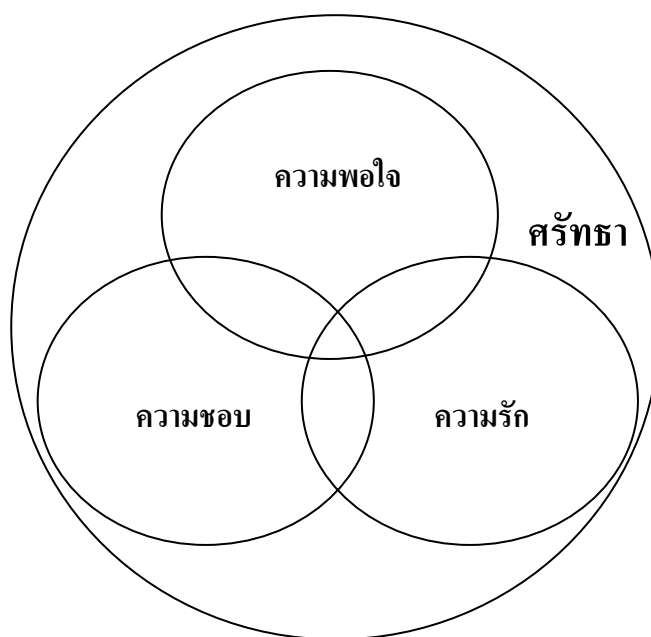
ปมาณิกาเป็นสิ่งสำคัญในการที่จะทำให้อัตละบุคคลดำเนินไปในทิศทางไหนก็ได้ เพราะปมาณิกาเป็นแรงจูงใจให้อัตละคนประพฤติปฏิบัติตามสิ่งที่ตนเองได้เรียนรู้และยึดถือจึงมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของเราเป็นอย่างยิ่งเพราะปมาณิกานอกจากจะมีความสำคัญ

^{๑๑} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๐๑/๑๑๒.

แล้วยังมีความสัมพันธ์ต่อสิ่งต่าง ๆ อีกด้วย ทั้งความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดความเจริญและความเสื่อม ต่อตนเอง ความสัมพันธ์ที่สร้างให้เกิดบุคลิกภาพของแต่ละบุคคลได้

๓.๒.๑ ความสัมพันธ์ของปมาณิกากับศรัทธาปสาทะ

ศรัทธาโดยทั่วไปนี้ เป็นศรัทธาที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเรื่องอารมณ์ ในลักษณะที่เร้าอารมณ์ เร้าความรู้สึก หรือเข้าไปสัมพันธ์กับสิ่งอื่นด้วยอารมณ์เป็นสำคัญ เหตุผลมักไม่จำเป็น สำหรับประเภทศรัทธา นี้ จะเห็นได้ว่าศรัทธามีความหมายอยู่ในหลายลักษณะแต่ โดยเป้าหมายแล้ว เพื่อตอบสนองต่อสิ่งที่ต้องการ พัฒนาการ ไปเป็นลำดับ เพราะศรัทธาจะอาศัยเพียงความเชื่ออย่างเดียวไม่ได้ ต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่าง ดังนี้

จากภาพแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของศรัทธาที่มีองค์ประกอบของศรัทธาอยู่อันประกอบด้วย ความพอใจ ความชอบ และความรัก ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้เกิดขึ้นพร้อมกันก็จะเรียกว่าศรัทธา ความพอใจเมื่อรวมกับความรัก สามารถทำให้เกิดความศรัทธาได้ ความรักรวมกับความชอบ ทำให้เกิดความศรัทธาได้ ความชอบรวมกับความพอใจ ก็ทำให้เกิดความศรัทธาได้ ความพอใจ ความชอบ ความรักนี้เป็นอารมณ์ที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคล เมื่อบุคคลมีอารมณ์อย่างใดใน ๓ อย่างนี้สามารถทำให้เกิดความศรัทธา ซึ่งตามหลักของพระพุทธศาสนามีการใช้ศรัทธาในความหมายทั่วไป และในแต่ละความหมายที่ผู้ศึกษาต้องแยกออกไปเป็นเรื่อง ๆ ดังยกมาเป็นตัวอย่างต่อไปนี้

สัทธาจริต หมายถึง ฟันนีสัยหนักไปในทาง ศรัทธาเชื่อง่าย

สัทธาจริยา หมายถึง ประพฤติด้วยศรัทธา

สัทธาวิมุตติ หมายถึง ความหลุดพ้นจากทุกข์เพราะอาศัยศรัทธาเป็นเครื่องนำ

สัทธาสัมปทา หมายถึง ถึงพร้อมหรือประกอบด้วยศรัทธา คือเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น เชื่อว่าทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

ทัสสนมุลิกสัทธา หมายถึง ศรัทธาที่มีการเห็นเป็นมูลฐาน เป็นต้น

ศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับศรัทธานี้มีใช้กันมากในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา มีความหมายแตกต่างกัน มีการแบ่งประเภทออกเป็น ๒ ฝ่ายอย่างชัดเจน คือ ๑) ศรัทธา ฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ไม่เกี่ยวข้องกับเหตุผล ๒) ศรัทธาที่เกี่ยวข้องกับปัญญาและเหตุผล

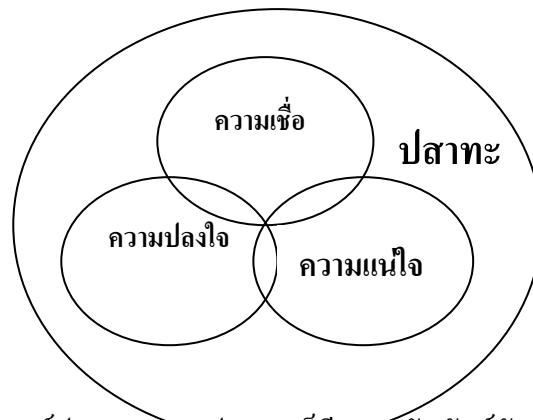
ปสาท (Faith) คือ ความเลื่อมใส ความไว้อารมณ์และเป็นอัตวิสัยและแสดงไว้ว่า^{๑๘}

ปสาทะ เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยอารมณ์ เช่น ความรัก หรือความกลัว ประกอบด้วยความเชื่อถือไว้วางใจ ความจงรักภักดี บางทีอาจจะถึงขั้นหลงใหลมั่นใจ และมักจะเป็นความเชื่อแบบอัตวิสัย (Subjective) คือ เป็นเรื่องของผู้เชื่อ เชื่อเพราะมีความกระตือรือร้นที่อยากเชื่อ (Credulity)

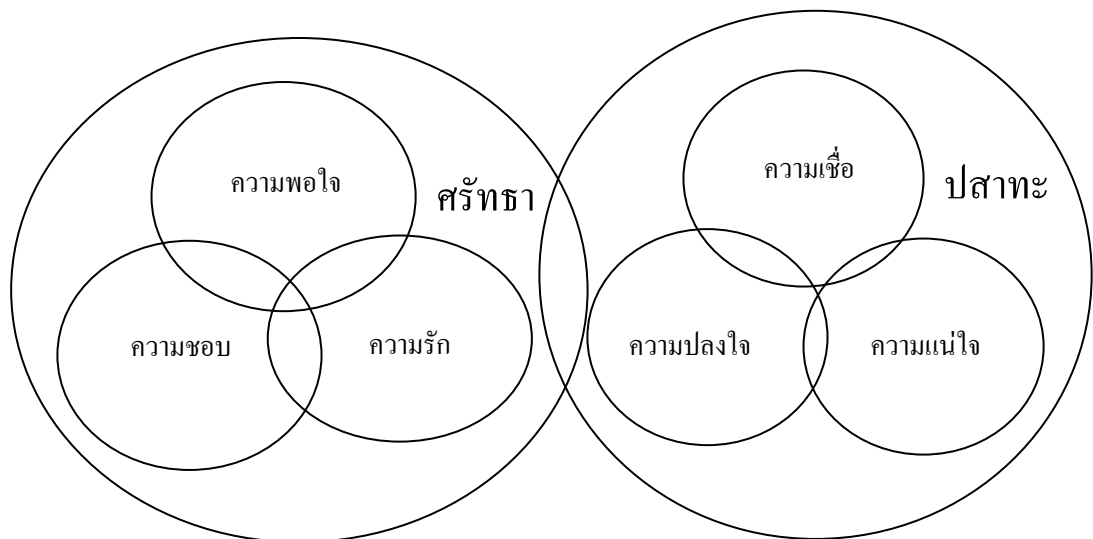
คำว่า ปสาทะ เป็นภาษาบาลี แปลว่า “ความเลื่อมใส” ซึ่งหมายถึงความนิยมชมชอบ ความเคารพบูชาอย่างแรง มีลักษณะคล้าย Faith จึงใช้คำนี้ควบกับ “ศรัทธา” เป็น ปสาทศรัทธา เพื่อแยกให้เห็นความแตกต่างระหว่างปสาทศรัทธา (Faith) กับศรัทธา (Belief) ปสาทศรัทธามีลักษณะมั่นใจรุนแรงกว่า ฉะนั้นสามารถกระตุ้นให้คนทุ่มเท เสียสละและเสี่ยงชีวิตเพื่อสิ่งที่ตนมีปสาทศรัทธาได้ แม้ว่าสิ่งนั้นจะพิสูจน์ได้เห็นว่ามิได้อยู่จริงไม่ได้ก็ตาม

โดยสรุปแล้ว จะเห็นว่าทั้งศรัทธา และปสาทะมีความใกล้เคียงกันเมื่อมีศรัทธา ปสาทะก็เกิดขึ้น เมื่อมีปสาทะก็เพราะศรัทธาเป็นเครื่องเกี่ยวพันกันและกัน ความแตกต่างของศรัทธาและปสาทะจึงไม่แตกต่างกันเท่าไรมักใช้เรียกรวมกันว่า ศรัทธापสาทะ หรือ ปสาทศรัทธา ซึ่งหมายความว่า มีความเชื่อความเลื่อมใสในสิ่งนั้น ๆ แม้แต่ปสาทะก็อาศัยเพียงโคตรเดียวไม่ได้ล้วนมีองค์ประกอบร่วมเหมือนกัน ดังเช่น

^{๑๘} แสง จันทรงาม, ศาสนศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๕๖.

จะเห็นได้ว่า องค์ประกอบของปสาทะ ก็มีความสัมพันธ์กันเป็นกระบวนการขาดอย่างหนึ่งอย่างใดไปก็ไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นได้ องค์ประกอบของปสาทะ ความเลื่อมใส ประกอบด้วย ความเชื่อ ความปลงใจ ความแน่ใจ ในสิ่งนั้น ๆ อย่างที่ไม่สามารถสั่นคลอนได้ ส่วนจะถูกคิดอย่างไร ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ศรัทธา กับปสาทะเมื่อมารวมกันก็จะเห็นมิติของความสัมพันธ์กันและเป็นส่วนหนึ่งของกันและกันดังนี้

จากภาพแสดงให้เห็นว่า ศรัทธาและปสาทะนั้นมีที่มาไม่เหมือนกันแต่เป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน ศรัทธามีที่มาจาก ความพอใจ ความรัก ความชอบ จึงเกิดศรัทธา เมื่อเกิดศรัทธาก็มีความเชื่อ ความปลงใจ ความแน่ใจ ที่เรียกว่าปสาทะ ฉะนั้น ความมีศรัทธาเป็นเหตุให้เกิดปสาทะความเลื่อมใสตามมา

ทุกสิ่งทุกอย่างมีเหตุมีปัจจัย มีบ่อเกิด ไม่ได้มีอะไรเกิดขึ้นมา โดยไม่มีปัจจัย ศรัทธาก็เหมือนกับบ่อธรรมอื่น ๆ ที่ต้องอาศัยเหตุปัจจัยหรือสาเหตุจึงทำให้เกิดขึ้นมาได้ โดยพิจารณาบ่อของศรัทธาแยกออกเป็น ๔ อย่าง คือ

๑. เกิดจากคุณสมบัติของบุคคล
๒. เกิดจากปัจจัยภายใน
๓. เกิดจากปัจจัยภายนอก
๔. เกิดจากประสบการณ์

นอกจากที่กล่าวมายังมีบ่อเกิดของศรัทธาอีกในรูปแบบของการยึดติด ยึดถือเอาสิ่งอื่นเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ มีดังต่อไปนี้

ศรัทธามีบ่อเกิดจากการถือเอาประมาณในด้านต่าง ๆ

คุณสมบัติของบุคคลเป็นเหตุปัจจัยด้านหนึ่งที่เป็นเครื่องให้เกิดศรัทธาได้ ได้มีการแสดงไว้ในประมาณ คือ ปมาณิกา ๔ ประการ^{๑๕} ดังนี้

- ๑) รูปปมาณิกา ผู้ถือประมาณในรูป บุคคลที่มองเห็นรูปร่างสวยงามทรวดทรงดี อวัยวะสมส่วน ท่าทางสง่า สมบูรณ์พร้อม จึงชอบใจเลื่อมใสที่จะเชื่อถือ
- ๒) โขสัปปมาณิกา ผู้ถือประมาณในเสียง บุคคลที่ได้ยิน ได้ฟังเสียงสรรเสริญเกียรติคุณ หรือเสียงพูดจาที่ไพเราะจึงชอบใจเลื่อมใสในใจที่จะเชื่อถือ
- ๓) ลูขัปปมาณิกา ผู้ถือประมาณในความคร่ำหรือเศร้าหมอง บุคคลที่มองเห็นสิ่งของเครื่องใช้ความเป็นอยู่เศร้าหมอง เช่น จีวรคร่ำ ๆ เป็นต้น หรือมองเห็นการกระทำคร่ำครึยดเป็นทุกรกิริยา ประพฤติเคร่งครัดเข้มงวดขูดเกลาคตน จึงชอบใจเลื่อมใสในใจที่จะเชื่อถือ
- ๔) ทัมมปมาณิกา ผู้ถือประมาณในธรรม บุคคลที่พิจารณาด้วยปัญญาเห็นสัจธรรม หรือการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา จึงชอบใจเลื่อมใสในใจที่จะเชื่อถือ

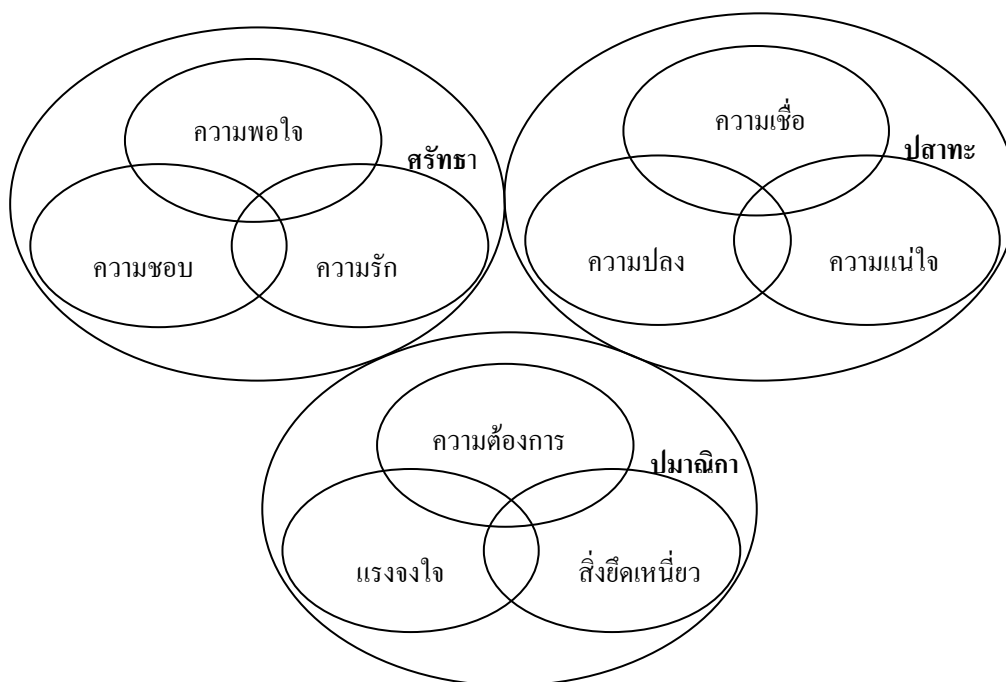
ความสัมพันธ์ของปมาณิกาสี่ทบาทสาหะมีความสัมพันธ์กัน ในด้านของสิ่งหนึ่งเป็นปัจจัยส่งเสริมให้แก่กัน เป็นแรงผลักดัน เป็นแนวทาง เป็นเครื่องผูกมัดในการสร้างให้เกิดความเชื่อ ความเลื่อมใส เพราะอาศัยเพียงแก่ศรัทธาอย่างเดียวกันก็ไม่มีทิศทางในการดำเนินก้าวไปไม่มี

^{๑๕} พ.พ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕๕.

หลักประกันความมั่นคงต่อการเคารพนับถือสิ่งต่าง ๆ ปมาณิกาจึงเป็นความสัมพันธ์อย่างหนึ่งกับศรัทธาปสาทะในฐานะเป็นเหตุปัจจัยให้แก่กัน เหมือนกับการวิ่งผลัด สืบต่อ ก้าวเดิน ดังนี้^{๒๐}

ปมาณิกา			ศรัทธา			ปสาทะ		
ความต้องการ	แรงจูงใจ	สิ่งยึดเหนี่ยว	ความพอใจ	ความชอบ	ความรัก	ความเชื่อ	ความปลงใจ	ความแนใจ

จากตารางจะเห็นว่า ปมาณิกา มีความสัมพันธ์กันกับศรัทธาเป็นอย่างยิ่งเหมือนกับการวิ่งผลัดที่เมื่อมาถึงจุดใดแล้วก็เปลี่ยนเป็นจุดใหม่ขึ้น คือ จากความต้องการเมื่อความต้องการหมดหน้าที่แล้ว แรงจูงใจก็ทำหน้าที่สืบต่อ เมื่อแรงจูงใจทำหน้าที่เสร็จแล้ว สิ่งยึดเหนี่ยวก็ทำหน้าที่สืบต่อมาอีก เมื่อสิ่งยึดเหนี่ยวทำหน้าที่ยึดเหนี่ยวจิตใจตามกระบวนการขั้นตอนแล้ว ก็เป็นหน้าที่ของความพอใจในสิ่งนั้น ๆ ซึ่งอยู่ในส่วนอำนาจของศรัทธา ตามลำดับ เป็นความสัมพันธ์ที่อิงอาศัยกันเกิดขึ้น และความสัมพันธ์นี้เองที่เป็นความสัมพันธ์ให้กับปสาทะอีกด้วยหมุนเวียนเป็นกระบวนการดังภาพ

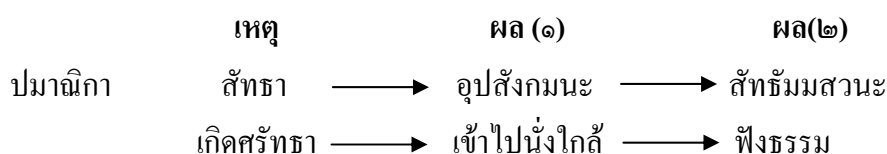
^{๒๐} พระมหาอุทธร ปญญาสิริ (สังฆรัตนวงศ์), “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

จากภาพจะเห็นว่า ความสัมพันธ์ของปมาณิกากับสัทธา และ ปสาทะนั้นอ้างอิงถึงกัน คืออย่างหนึ่งเป็นเหตุให้กับอีกอย่างหนึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิง อัตลักษณ์ กล่าวคือ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเป็นความสัมพันธ์ส่วนตัว เป็นลักษณะของตัวเอง ไม่ขึ้นเกี่ยวกับสิ่งใด เป็นความสัมพันธ์ที่มี สิ่งอื่นเป็นตัวเชื่อมให้เกิดความศรัทธาก่อให้เกิดประโยชน์ต่อ บุคคลและสังคมหลายประการ เช่น ทำให้เกิดการยอมรับและการคล้อยตาม เป็นที่พึงยึดเหนี่ยวของจิตใจ เป็นต้น ดังนี้

๑) ทำให้เกิดการยอมรับและคล้อยตามได้ง่าย ทั้งปมาณิกาและศรัทธาทำให้จิตใจยอมรับและคล้อยตามได้ เพราะเมื่อเกิดศรัทธาแล้วใจยอมรับก็นำความคิดได้ จะเห็นจากกลุ่มคนที่ มีทัศนคติความเชื่อในเรื่องที่เหมือนกันมักจะให้การยอมรับ ไม่ค่อยมีอะไรขัดแย้ง จึงชักจูงให้คล้อยตามได้ง่าย แต่ถ้าไม่มีความเชื่อเป็นฐานอยู่ก่อนแล้ว ก็จะยากแก่การชักจูง ให้เกิดการยอมรับและคล้อยตามได้โดยจะเห็นเรื่องที่มีตรึงที่เกิดการยอมรับต่อกันและกัน โดยอาศัยศรัทธาเป็นเครื่องเชื่อมต่อกันได้^{๒๐}

ตัวเชื่อมที่ทำให้มิตรนั้นเข้ามามีอิทธิพลชักจูงได้ หรือปัจจัยเครื่องเชื่อมระหว่างมิตรกับอิทธิพลที่เกิดขึ้นในใจ ได้แก่ ความเชื่อ ความเลื่อมใส ความนิยม ชมชอบ ความซาบซึ้งใจที่เรียกว่าศรัทธา เมื่อมีศรัทธาแล้วหรือทำให้เกิดศรัทธาได้แล้ว ถึงตัวมิตรจะอยู่ไกล ไม่คลุกคลี ก็มีอิทธิพลได้ถึงตัวมิตรจะอยู่ใกล้แต่ถ้าไม่มีศรัทธา ก็หาไม่มีอิทธิพลชักจูงได้ไม่ เมื่อศรัทธาแล้ว ใจรับ ก็นำความคิดได้ นำพฤติกรรมได้ อาจให้เกิดการเลียนแบบ หรือชักจูงให้รู้จักคิดอย่างถูกต้องซึ่งเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งต่อไป

๒) ทำให้เกิดการรวมกลุ่มทางสังคม ศรัทธาที่ทำให้พฤติกรรมการรวมกลุ่มทางสังคม และวัฒนธรรมลักษณะหนึ่ง คนที่เกิดศรัทธาต่อบุคคล จะเข้าไปหา เพื่อสนทนาปราศรัยแลกเปลี่ยนความรู้และสอบถามเรื่องราวต่าง ๆ เป็นการแสดงพฤติกรรมของการเข้าหากัน รวมกลุ่มกันขึ้น ดังกระบวนการแห่งเหตุและผลต่อกัน ดังนี้

การรวมกลุ่มทางสังคมและวัฒนธรรมอันเกิดจากความเชื่อเป็นเหตุปัจจัยนี้ ปราภภูชัดเจนในเรื่องของขนบธรรมเนียมและประเพณีที่เกิดขึ้นของลัทธิศาสนาต่าง ๆ เช่น ประเพณี

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๔๒.

สงครามต์ กลุ่มชนที่มีความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีดังกล่าวจะร่วมกันทำกิจกรรมตามประเพณีอย่าง เต็มใจ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันแล้วศรัทธายังทำให้เกิดความ มั่นคงแก่หมู่คณะและความยึดมั่นจงรักภักดีต่อศาสนาของตน^{๒๒} และแม้กระทั่งการรวมกลุ่มกันตั้ง เป็นกลุ่มเล็ก ๆ ระดับล่างคือกลุ่มครอบครัว จะดำเนินไปได้อย่างราบรื่นและปกติสุขก็ต้องการมีความ เชื่อที่เสมอกัน หรือเหมาะสมแก่กันและกัน ดังที่ได้จัดสรรไว้ใน สมชีวิตธรรม คือ สมัสทธา มีัสทธาเสมอกัน

๓) ทำให้เกิดคุณค่าด้านพฤติกรรม ความเชื่อมักจะทำให้เกิดพฤติกรรมตามมา เพราะ ความคิดเป็นปัจจัยทำให้เกิดความเชื่อ ความเชื่อเป็นปัจจัยทำให้เกิดการกระทำตามที่คิดและเชื่อ ทำให้เกิดความมั่นใจ เป็นการสร้างอารมณ์ที่ดีให้เกิดขึ้นกับผู้ปฏิบัติ หากความเชื่อนั้นเป็นความเชื่อที่

๔) ไม่มีโทษ ไม่เบียดเบียนผู้ใด ไม่ทำให้เกิดความงมงาย การกระทำที่เกิดจากความ เชื่อนั้นก็จะประโยชน์แก่ชีวิตและสังคม ดังเช่นว่า

ความเชื่อที่ว่าต้องมีเทพเจ้าคุ้มครองโลก มีเทวดา นางฟ้า คูแลรักษามนุษย์ มีเจ้าพ่อเจ้า แม่ พระภูมิเจ้าที่ สิ่งสถิตตามทีต่าง ๆ เพื่อความเป็นมงคลจึงสร้างเทวรูป มีศาลเจ้า ศาลพระภูมิฯ ขึ้นมาทำให้งานด้านศิลปกรรมเกิดขึ้น ได้แก่ จิตรกรรมฝาผนัง ภาพวาด รูปปั้นต่าง ๆ และ สถาปัตยกรรม

ความเชื่อ มีผลทำให้เกิดงานวิจิตรศิลป์ได้แก่ งานแกะสลัก งานดอกไม้ งานประดิษฐ์ เครื่องหอมต่าง ๆ เพื่อเป็นเครื่องสักการะ เป็นต้น^{๒๓}

โดยสรุปแล้ว ความสัมพันธ์ของปมาณิกากับศรัทธาปสาทะ เป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ กันเป็นเหตุปัจจัยเนื่องกัน ปมาณิกาเป็นแรงผลักดันให้เกิดศรัทธาและปสาทะ ปมาณิกาเป็น สิ่งสำคัญเป็นตัวเชื่อมโยงยึดเหนี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ที่ยึดถือเอาเป็นประมาณ ไม่ว่าจะถือเอารูป เสียง ลักษณะรูปลักษณะ และหลักธรรม สามารถสร้างให้เกิดศรัทธาได้ และศรัทธานี้เป็นประคองนำสู่ สิ่งต่าง ๆ มากมายทั้งการรวมกลุ่มทางสังคมและการแสดงออกเชิงพฤติกรรม โดยทั้งหมดก็มี ปมาณิกาเป็นพื้นฐานของสิ่งต่าง ๆ นั้นเอง

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๔.

^{๒๓} ศาสตราจารย์ มุททเมธา,รศ., คติชาวบ้านกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต (ฉบับปรับปรุง), (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๕), หน้า ๕๘.

๓.๒.๒ ความสัมพันธ์ของปมาณีกากับจจริต

จจริต แปลว่า ความประพฤติ, พื้นเพนิสัยใจคอ คือกิริยาอาการที่แสดงออกมาให้เห็น มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า จริย จริยา หรือ จรรยา จริตคำนี้ ในคำไทยทั่วไปจะใช้หมายถึงกิริยาอาการที่ไม่ดี เช่น เสียวจริต วิกลจริต คัดจริต จริตจะก้าน^{๒๔} จริตจึงมีความหมายว่า ความประพฤติ หรือกิริยาอาการอย่างใดอย่างหนึ่งของแต่ละบุคคล ซึ่งจจริตนั้นเป็นการแสดงออกทางพฤติกรรม แยกออกเป็น ๒ คำ คือ คำว่า จจริต และจริยา ทั้ง ๒ คำนี้มีความหมายใกล้เคียงกันแต่แตกต่างกัน จริยานั้น เป็นความประพฤติ หมายถึง พื้นเพของจิตลักษณะความประพฤติหนักไปทางใดทางหนึ่ง ส่วน จจริตนั้น หมายถึง บุคคลที่มีลักษณะนิสัย ประพฤติปฏิบัติในอาการลักษณะนั้น ๆ

จจริตของคนเราส่วนหนึ่งนั้นได้รับการถ่ายทอดมาตั้งแต่กำเนิด เกิดจากลักษณะการเลี้ยงดู ในวัยเด็ก สภาพแวดล้อม ในครอบครัว จะหล่อหลอมบุคลิกของเด็กขึ้นมา แม้แต่กรณีของผู้ป่วยทางจิตเวช ผู้วิจัยจะเปรียบเทียบกับผู้ป่วยจิตเภท อันเนื่องมาจากสาเหตุด้วยโรคทางใจ โรคทางใจ ในพระพุทธศาสนาเกิดจากอนุสัยกิเลสที่นอนเนื่องสะสมอยู่ในจิต และแสดงลักษณะโดดเด่นออกมาให้เห็นชัด เป็นจจริตต่างๆ ใน ๖ อย่าง แต่สำหรับผู้ที่เป็นโรคทางใจนั้น สาเหตุใหญ่ๆ นั้นมีผลอันเนื่องมาจากความคิดและผู้ที่ป่วยเป็นโรคทางใจนั้น จะมีความคิดโน้มเอียงไปในทางจจริตใดนั้นค่อนข้างมาก ความไม่พอดีและไม่สามารถปรับจจริต หรือความคิดของตนเองได้นั้น ก็จะทำให้จิตเกิดความผิดปกติ หรือจิตที่วิปลาสอันเกิดจากความสำคัญผิด ดังนั้น แนวการปฏิบัติหรือการเจริญ กัมมัฏฐาน สามารถนำมาแก้จจริตได้ เพราะฉะนั้น ผู้ที่ได้ปฏิบัติ หรือรู้หลักธรรม ในพระพุทธศาสนา ก็จะสามารรถสังเกตตนเองดูและจะรู้ได้ทันทีว่า ตนเองมีจจริตที่โดดเด่นไปในลักษณะเช่นใด เมื่อเป็นเช่นนี้ จจริตทั้งหลายก็รวมไปที่จิตดวงเดียว แต่ส่งไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ให้แสดงลักษณะของจจริตดังกล่าวออกมา อันประกอบด้วย ๖ ประเภท คือ^{๒๕}

ราจจริต ประพฤติตามราคะ คือ ความยินดี ความชอบใจ คนเช่นนี้มีอาการให้รักสวयรัก งามทำอะไรก็มุ่งความสะอาด เกลียดสกปรก เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะหมกมุ่นมัวเมาอยู่ในรูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ ที่เห็นว่าสวยงามและเกลียดในสิ่งตรงกันข้าม

โทสจจริต ประพฤติไปตามโทสะ คือ เป็นผู้มักโกรธแค้นขัดเคืองอยู่เสมอ ใครจะว่าอะไร ลักเล็กน้อยก็ถือเป็นใหญ่โต คอยโกรธเขาไป เป็นคนไม่มีสุข

^{๒๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๘, ราชบัณฑิต), คำวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ชอระกา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๔๘.

^{๒๕} บ.ม. (ไทย) ๒๕/๗๒๗/๔๓๖ ; บ.จ. (ไทย) ๓๐/๔๕๒/๒๔๒.

โมหจริต ประพฤติไปตามโมหะ คือ หลงงมงาย พบอะไรเข้าเห็นอะไรเข้าก็หลงงมงาย ไปไม่รู้จักคิดชั่วผิดถูกอย่างไร รวมความก็คือเป็นคนโง่งนั่นแหละ คนชนิดนี้ไม่สามารถจะรู้ดี รู้ชอบ ได้

วิตกจริต วิตกก็นึกคิดตรึกตรอง คนจำพวกนี้มีจิตฟุ้งซ่านมาก คิดเรื่องโน้น คิดเรื่องนี้ คิดเรื่องนั้น ช่างเหยิง เอาหลักอะไรไม่ได้ จะเรียนอะไรจะทำอะไร ไม่สำเร็จได้เพราะไปเอาเรื่องนั้นแล้ว ก็ทิ้งไปเอาเรื่องโน้นแล้วก็ทิ้งเสียอีกไม่แน่นอน

สัทธาจริต ประพฤติไปตามสัทธา คือ ความเชื่อ เชื่อง่าย ใครบอกว่าอะไรก็เชื่อไม่สอบสวนเลือกฟัน มีความเสียหายเพราะเชื่อไม่ถูก เชื่อผิด ๆ พลาด ๆ

พุทธิจริต ประพฤติไปตามความรู้ น่าจะหมายถึงท่านผู้อยากรู้ อยากเห็น สอดรู้ สอดเห็น แต่ยังไม่รู้จริง ท่านแนะนำให้พิจารณาให้รู้เห็นตามเป็นจริง

จากจริตที่กล่าวมานี้ทำให้เห็นว่า แม้แต่ลักษณะเฉพาะของจริตก็ไม่สามารถที่จะอยู่ด้วยตัวเองต้องอาศัยสื่อภายนอก ในการที่จะนำมาเป็นเครื่องประพฤติ เพราะจริตเป็นลักษณะนิสัยของผู้ประพฤติในสิ่งนั้น ๆ ในด้านการแสดงออก ความสัมพันธ์ของปมาณิกากับจริตจึงเป็นสิ่งที่ประสานกันและแยกออกจากกันไม่ออก เพราะจิตนั้นหากแปลโดยความหมายแล้ว แปลว่า ความประพฤติ จะสังเกตได้ว่า ความประพฤติที่เป็นจริต จะแตกต่างกับจริต ๖ ดังที่กล่าว เพราะจริตที่แปลว่า ความประพฤติสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ทุจริต ความประพฤติที่ไม่ดีงาม^{๒๖}

๑) กายทุจริต	การประพฤติที่ไม่ดีงามทางกาย
๒) วจิตุจริต	การประพฤติที่ไม่ดีงามทางวาจา
๓) มโนทุจริต	การประพฤติที่ไม่ดีงามทางจิตใจ

๒. สุจริต ความประพฤติที่ดีงาม อันประกอบด้วย

๑) กายสุจริต	การประพฤติที่ดีงามทางกาย
๒) วจิตุสุจริต	การประพฤติที่ดีงามทางวาจา
๓) มโนสุจริต	การประพฤติที่ดีงามทางจิตใจ

ลักษณะของจริตต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกประมวลได้ ดังนี้^{๒๗}

^{๒๖} ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๓๓๒.

^{๒๗} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๔๕๒/๒๔๒., พุ.ม. (ไทย) ๒๕/๗๒๗/๔๓๕.

ลักษณะของผู้ที่หนักในราจจริต

๑. มายา	เจ้าเล่ห์
๒. สาถะยัย	โง่โง่
๓. มาโน	ถือตัว
๔. ปาปิจุตตา	ปรารถนาลามก
๕. มหิจุตตา	ปรารถนามาก มีความอยากใหญ่
๖. อสนนุญฐิตา	ไม่สันโดษ
๗. สิจุคิ	แแงงอน
๘. จาปลยั	จู้โอ

ลักษณะของผู้ที่หนักในโทสจริต

๑. โกรโธ	มักโกรธ
๒. อุปนาโห	ผูกโกรธ
๓. มกุโข	ลบหลู่คุณท่าน
๔. ปลาโส	ตีตนเสมอท่าน
๕. อิตฺสา	ริษยา
๖. มจฺจริยั	ตระหนี่

ลักษณะของผู้ที่หนักในโมหจริต

๑. ถีนั	หค่นุ่
๒. มิทุธั	เคลิบเคลิ้ม
๓. อุทุธจจั	ฟุ้งซ่าน
๔. กุกุกจจั	รำคาญ
๕. วิจิจจจนา	เคลือบแคลง
๖. อาทานคฺคาหิตา	ถ้อมั่นในสิ่งที่ยึดถือ ถ้อมงาย
๗. ทุปฺปฏินิสฺสคฺคิตา	สละ (สิ่งที่ยึดถือ เช่น อุปาทาน) ได้ยาก

ลักษณะของผู้ที่หนักในวิตกจริต

๑. ภสฺสพฺพหุลตา	พูดมาก
๒. คณารามตา	ยินดีคลุกคลีในหมู่คณะ
๓. กุสฺตานุโยเค อรติ	ไม่ยินดีในการประกอบกุศล
๔. อนวญฺฐิกิจจตา	มีกิจไม่มั่นคง จับจด
๕. รตฺติฐฺมายนา	กลางคืนเป็นคว้น

๖. ทิวาปชชลมา	กลางวันเป็นเปลว
๗. หุราหุรี ธาวนา	คิดพลาญไปต่าง ๆ นานา

ลักษณะของผู้ที่หนักในสัทธาจริต

๑. มตตจกตา	บริจาคทรัพย์เป็นนิจ
๒. อริยานํ ทสฺสนกมตา	ใคร่เห็นพระอริยะ
๓. สทฺธมมํ โสตุกมตา	ใคร่ฟังพระสัทธรรม
๔. ปาโมชฺชพหุลตา	มากด้วยความปราโมทย์
๕. อสจตา	ไม่โอ้อวด
๖. อมายาวิตา	ไม่มีมารยา

ลักษณะของผู้ที่หนักในพุทธิจริต

๑. โสวจสฺสตา	ว่าง่าย
๒. กุลฺยาณมิตฺตตา	มีมิตรคิงาม
๓. โภชเน มตฺตลฺลตา	รู้ประมาณในโภชนะ
๔. สติสมฺปชฌญํ	ระลึกและรู้สึกตัว
๕. ชาคริยานุโยโค	ประกอบความเพียร
๖. สํเวชนิเยสุ ฐาเนสุ สํเวโค	สลัดใจในสิ่งที่ควรสลัด
๗. สํวิคฺคสฺส โยนิโส ปธานํ	เริ่มตั้งความที่ใจสลัดไว้โดยแยบคาย

จากจริตคังทีกถ่าวข้างต้น ทำให้มองเห็นว่าจริต เป็นความประพฤติเป็นคำกลาง ๆ ไม่ได้กำหนดลักษณะแต่อย่างใด เมื่อนำจริตกับจริยามาผสมกันจะทำให้เกิดเป็นลักษณะของจริตอย่างชัดเจนคังทีกถ่าวในจริต ๖ เพราะเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล เป็นอัตลักษณะเฉพาะตัว การดำเนินกระบวนการทางด้านจริตเป็นลักษณะของการแสดงออก เมื่อนำเอาหลักปมาณิกามาเป็นตัวแบบแล้ว ปมาณิกาก็อาจจะเป็นเหตุให้บุคคลเรา แสดงพฤติกรรมหรือว่าจริตอย่างใดอย่างหนึ่งออกมา เพราะปมาณิกา การถือเอาประมาณในสิ่งต่าง ๆ เป็นบ่อเกิดของลักษณะบุคคลให้แต่ละบุคคลมีลักษณะ หรือนิสัยที่แตกต่างออกไป

๓.๒.๓ ความสัมพันธ์ของปมาณิกากับการดำเนินชีวิต

การดำเนินชีวิตประจำวันล้วนแล้วแต่ยึดเอาสิ่งต่าง ๆ เป็นประมาณ การยึดถือเอาปมาณิกามาเป็นประมาณในการดำเนินชีวิต ทำให้ชีวิตมีรูปแบบแนวทาง และวิธีการในการดำเนิน

ชีวิตของแต่ละบุคคล จริต หรือจริยา เป็นการแสดงออกในการประพฤติ โดยยึดเอาปมาณิกาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตที่ผู้ประพฤติได้ยึดถือที่ใช้เป็นแนวทาง

ความสัมพันธ์ของปมาณิกาในการดำเนินชีวิต เป็นการนำรูปแบบ แนวทาง และวิธีการที่แสดงไว้ในปมาณิกาในการดำเนินชีวิต เพื่อให้เกิดประโยชน์เหมาะสมทันต่อสถานการณ์ เหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม จะมุ่งเน้นที่ความถูกต้อง เหมาะสมและทันต่อเหตุการณ์ดังเช่น

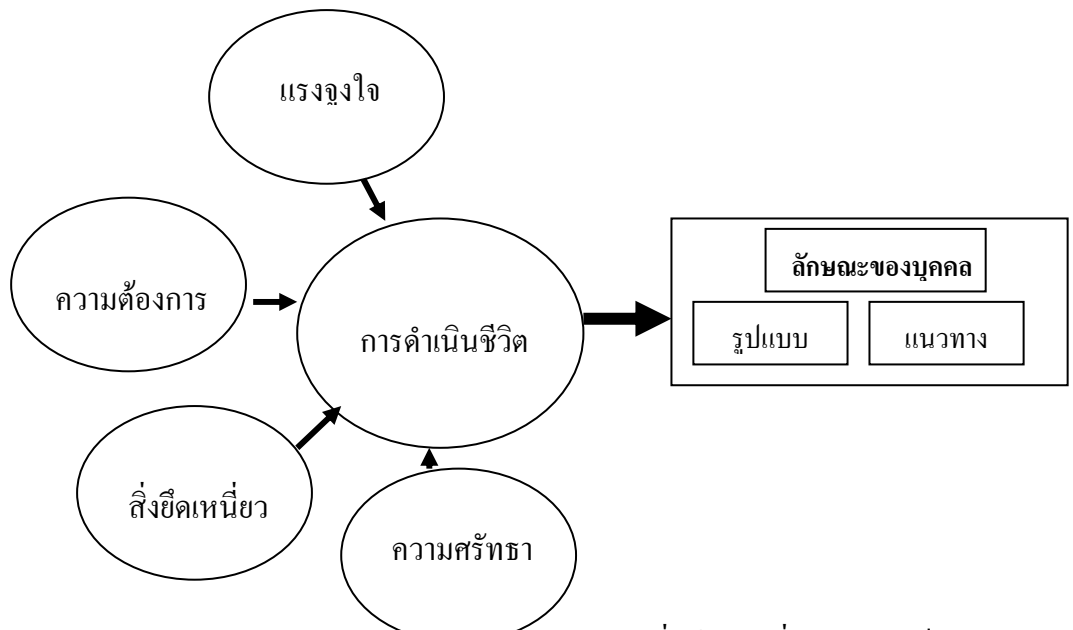
บุคคลที่ยึดถือเอารูปเป็นประมาณ (รูปปมาณิกา) นั้นจะเป็นผู้ที่มองเห็นรูปว่าสวยงาม ทรวดทรงดี ท่าทางสง่า รูปหล่อ รูปสวย ผิวพรรณดี หน้าตาคมคาย ดิดในรูปกายภายนอก เป็นต้น การดำเนินชีวิตจะติดอยู่ในลักษณะของความภูมิฐาน คุณดี สะอาด ก่อนข้างหนักไปในทางราคะจริต เป็นต้น

บุคคลที่ยึดถือเอาเสียงเป็นประมาณ (โฆสัปปมาณิกา) เป็นผู้ยินดีในเสียง ชอบเสียงที่ไพเราะเสนาะหู ไม่ชอบคำหยาบ ชอบคำชม การดำเนินชีวิตของบุคคลที่ยึดเอาเสียงเป็นประมาณนี้เป็นบุคคลที่ชอบแต่เสียงที่ดังงาม เมื่อได้ยินแล้วก็จะเกิดความพึงพอใจ เป็นต้น

บุคคลที่ยึดถือเอาลักษณะรูปลักษณะที่คร่ำคร่า (ลูขัปปมาณิกา) เป็นผู้ที่ยินดีในสิ่งที่เศร้าหมอง รูปลักษณะที่เศร้าหมอง คร่ำครี เพราะการที่จะทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ความเก๋า ความคร่ำคร่าของวัตถุต่าง ๆ เช่น ความเก๋าของพระพุทธรูป ความเก๋าของวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ยิ่งเก๋ามากก็เกิดความชอบ ความศรัทธา ความเก๋ามีใช้ว่าผุพังไป สลายไป แต่เป็นลักษณะของความคงอยู่อย่าง เป็นลักษณะเฉพาะไม่แปรเปลี่ยนไปจากเดิม บุคคลประเภทนี้จะหนักไปในทางโมหะจริต เป็นต้น

บุคคลที่ยึดถือเอาธรรมหรือความถูกต้อง (ธัมมปมาณิกา) การถือเอาสิ่งที่ถูกต้อง สิ่งที่ดีงาม สิ่งที่เป็นหลักการ ดำรงตนตามแบบแผนหรือเรียกว่ามีธรรม ดำรงธรรม อยู่ด้วยธรรม การประพฤติปฏิบัติ

ปมาณิกาเป็นรูปแบบอย่างหนึ่งที่ใช้ยึดถือในการดำเนินชีวิต เพราะว่าปมาณิกาเป็นแรงจูงใจให้แต่ละบุคคลมีรูปแบบการใช้ชีวิตไม่เหมือนกัน การดำเนินชีวิตถือเป็นการนำเอาสิ่งต่าง ๆ ที่ได้คิดหรือการปรุงแต่งชีวิตให้เป็นไป การดำเนินชีวิตที่สำคัญต้องมีเป้าหมาย การไปถึงเป้าหมายต้องมีจุดเริ่มต้นที่เรียกว่า แรงจูงใจหรือการจูงใจ ให้กระทำเพื่อก้าวไปตามแนวทางของตนเองอย่างเช่น

จากภาพแสดงความสัมพันธ์ของการดำเนินชีวิตที่ได้ยึดเอาสิ่งต่าง ๆ มาเป็นลักษณะของการดำเนินชีวิตไม่ว่าจะเป็นแรงจูงใจ ความต้องการ สิ่งยึดเหนี่ยวและความศรัทธา ซึ่งลักษณะของบุคคลยังมีรูปแบบ และแนวทางในการดำเนินชีวิต การยึดถือเอาสิ่ง ต่าง ๆ เหล่านี้อันเป็นองค์ประกอบที่สัมพันธ์กับปมาณิกา การดำเนินชีวิตด้วยการยึดถือเอาปมาณิกาซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกันทำให้เกิดลักษณะอันเป็นการเฉพาะของแต่ละบุคคล ซึ่งนำไปเป็นรูปแบบและแนวทางในการดำเนินชีวิต หรือการแสดงออกทางพฤติกรรมของแต่ละบุคคล เป็นความสัมพันธ์ที่มีแนวทางอันนำไปสู่เป้าหมาย ดังภาพดังนี้

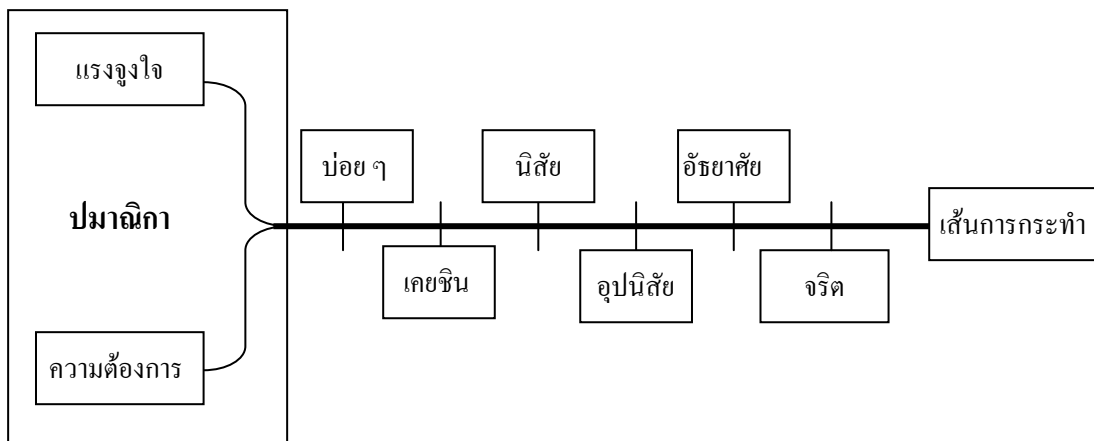
จากภาพจะเห็นความเชื่อมโยงของปมาณิกา และการดำเนินชีวิตที่มุ่งสู่เป้าหมายของชีวิต เมื่อการดำเนินชีวิตมีรูปแบบ และแนวทางก็แสดงว่าต้องมีเป้าหมาย เป้าหมายของแต่ละคนก็ขึ้นอยู่กับความต้องการ แรงจูงใจ สิ่งยึดเหนี่ยวและการมีศรัทธาต่อสิ่งนั้น ๆ อันหมายรวมเกี่ยวข้องกับปมาณิกานั้นเอง กล่าวโดยสรุป การดำเนินชีวิตโดยยึดถือเอาปมาณิกา เป็นแนวทางแห่งชีวิตที่มีองค์ประกอบอย่างชัดเจน อันแสดงถึงความสัมพันธ์ของชีวิตที่ยึดถือเอาสิ่งต่าง ๆ มาเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติ อันจะเป็นแรงจูงใจให้เกิดความศรัทธาต่อสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าสิ่งนั้นจะอยู่ในฐานะเป็นแรงจูงใจ ฐานะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยว และเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับศรัทธา ย่อมแสดงให้เห็นถึงความสำคัญ

และความสัมพันธ์ของ ปมาณิกามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต เป็นเสมือนสายใยเชื่อมโยงให้ปัจเจกชน
ประสานกัน เป็นความจำเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิต เมื่อปมาณิกาเป็นจุดสร้างหรือพัฒนาชีวิต
ลักษณะของการสร้างและการพัฒนานี้ ปมาณิกาเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องเป็นอย่างมาก ทั้งทางร่างกาย
และจิตใจ ลักษณะแห่งพัฒนาการของชีวิตจิตใจ ซึ่งทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในบุคลิกภาพ
ตลอดจนท่าทีต่อสิ่งต่าง ๆ หรือต่อโลกและชีวิต โดยส่วนรวม

บทที่ ๔

ผลที่เกิดจากการยึดถือปมาณิกา

บุคลิกภาพ ของแต่ละคนจะเป็นสิ่งประจำตัวของคนคนนั้น ที่ทำให้แตกต่างจากคนอื่น และมีหลายสิ่งหลายอย่าง ที่จะประกอบกัน ทำให้คนแต่ละคนมี บุคลิกภาพ เป็นของตัวเอง ซึ่งเป็นผลมาจาก การทำงานประสานกันของสมอง ที่ขึ้นอยู่กับพันธุกรรม และประสบการณ์ ที่ได้รับจากสิ่งแวดล้อม บุคลิกภาพ มีความสำคัญต่อชีวิตเราอย่างยิ่ง ทำให้เรารู้สึกถึงความสำคัญของตัวเอง เรา จะไม่มีทางรู้ได้เลยว่า ชีวิตของเราจะเป็นอย่างไร ถ้าเราไม่รู้ว่าขณะนี้ตัวเราเป็นคนอย่างไร และเรา จะไม่มีทางเข้าใจว่าขณะนี้เราเป็นคนอย่างไร ถ้าไม่รู้ว่าเราควรจะเป็นอย่างไร เพราะฉะนั้น สิ่งสำคัญที่สุด เราจะต้องค้นพบตัวเอง และเป็นตัวของตัวเอง นอกจากองค์ประกอบภายนอกที่ประสานกัน หรือขึ้นอยู่กับพันธุกรรมแล้ว ในทางพระพุทธศาสนายังกล่าวถึงบุคลิกภาพที่มี ปมาณิกามาเกี่ยวข้อง เพราะบุคลิกภาพของแต่ละบุคคลย่อมมีสิ่งที่เป็นแรงกระตุ้นหรือเป็นบ่อเกิดของบุคลิกภาพ ดังเช่น

จากเส้นวิวัฒนาการของพฤติกรรมหรือบุคลิกภาพ จะเห็นว่าปมาณิกาเป็นบ่อเกิดของบุคลิกภาพของแต่ละบุคคล การยึดถือเอาสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการถือเอารูปเป็นประมาณ การถือเอาเสียงเป็นประมาณ การถือเอาลักษณะความคร่ำคร่าเป็นประมาณ และการถือเอาธรรมเป็นประมาณ การยึดถือเอาสิ่งเหล่านี้ ทำให้เกิดผลที่ตามมาของแต่ละบุคคลที่ยึดถือดังเช่น

การที่บุคคลหนึ่งมีแรงจูงใจและความต้องการ ที่จะยึดถือเอารูปปมาณิกา การถือเอารูปเป็นประมาณแล้ว ก็แสดงออกมาทางพฤติกรรม รักสวย รักงาม ดิตรูปแบบ เป็นต้น บุคคลนั้นก็

ทำสิ่งเหล่านี้บ่อย ๆ จนเกิดความเคยชิน ทำหรือแสวงหา แสดงออกจนเป็นนิสัยส่วนตัวของคุณคนนั้น เมื่อพัฒนาจนเป็นนิสัยแล้ว สามารถพัฒนาเข้าไปในส่วนลึกระดับจิตใจผ่านอุปนิสัย อหยาสัย จนเป็นจริตของแต่ละคน ที่แตกต่างกันออกไป มีรากะจริตเป็นต้น

๔.๑ ผลที่เกิดจากการยึดในรูปปมาณา

ปมาณา เป็นรูปแบบอย่างหนึ่งที่เป็นบุคลิกลักษณะของแต่ละบุคคลที่ยึดถือเอาเป็นแนวทาง รูปปมาณา หรือการถือเอารูปเป็นประมาณ คือถือเอาสิ่งที่ชอบที่ใครมาเป็นสิ่งที่ยึดถือในทางพระพุทธศาสนา บุคคลที่ถือเอารูปเป็นประมาณนี้ เป็นบุคคลที่หนักไปในทางราคะจริต ชอบสิ่งที่สวยงาม เกิดยึดสิ่งที่สกปรก ซึ่งแต่ละบุคคลจะมีลักษณะแตกต่างกันไป

๔.๑.๑ ลักษณะนิสัยของผู้ยึดในรูปปมาณา

ผู้ที่มีลักษณะที่ยึดในรูปปมาณาเป็นผู้ที่ลุ่มหลงในรูป จิตมีความประณีตละเอียดอ่อน และระลึกถึงความสุขที่ได้รับจากการสัมผัส ไม่เคยเบื่อและพร้อมที่จะแสวงหาสิ่งเหล่านั้น ผู้ที่สนใจในเรื่องรูปลักษณะ จะเป็นคนที่แต่งตัวเก่ง น่าชมมอง เป็นคนที่ยิ้มแย้มแจ่มใส มีบุคลิกดี เพราะมีแรงศรัทธาค่อนข้างสูง จึงสามารถควบคุมอิริยาบถของร่างกายตัวเองได้ค่อนข้างครบถ้วน เป็นคนที่ยึดถือเอาบุคลิกภาพดีเป็นสิ่งสำคัญ ชอบความสวยงามของสิ่งของและสถานที่ จะชอบไปสถานที่ที่สวยงามและหรูหรา ส่วนจะมีสาระหรือประเทืองปัญญาหรือไม่ ไม่ใช่เรื่องสำคัญ จะหลีกเลี่ยงความสกปรก ความไม่สวยงามของรูปลักษณะ ไม่ว่าจะเป็นคนหรือสถานที่ เมื่อเปรียบเทียบกับที่ยึดถือเอาในปมาณาอื่น ๆ หากไปพบเห็นผู้ที่มีบุคลิกภาพดีมีรูปลักษณะที่ดีจะมีอาการยิ้มหวานหรือไม่ก็แสดงความชอบออกมาอย่างเด่นชัด ดังตัวอย่างของ พระนางรูปนันทา ที่ยึดถือเอารูปเป็นประมาณคือการถือเอารูปสิ่งที่สวยงาม หลงในรูปโฉมความงามของตนเอง แม้ใจไม่ปรารถนาเพื่อจะไปเฝ้าพระศาสดา ด้วยกลัวพระองค์จะทรง ดำหนิรูปโฉมของตน แต่ได้ยื่นเขาสรรเสริญพระธรรมเทศนาของพระองค์อยู่เนื่อง ๆ วันหนึ่งได้แอบไปฟังธรรมกับนางภิกษุณีทั้งหลาย พระศาสดาทรงทราบ จึงทรงแสดงธรรมให้นางเห็นความแปรปรวนแห่งเบญจขันธ์โดยลำดับ นางก็คลายความกำหนัดยินดีสำเร็จ โสคาปัตติผล^๑

บุคคลที่ยึดเอารูปปมาณานั้น เวลาพูดก็จะสามารถควบคุมน้ำเสียงให้ออกมาฟังแล้วไพเราะนุ่มนวล ที่สำคัญ คำพูดที่ออกมาจะเต็มไปด้วยมธุรสพจนาน มีคำพูดที่หวานหู เป็นผู้ที่ระวัง

^๑ ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕๘.

คำพูดเป็นอย่างมาก โดยจะหลีกเลี่ยงคำพูดที่ทำร้ายความรู้สึกผู้อื่น ขณะเดียวกันก็ชอบที่จะฟังเสียงที่หวานหูด้วยเช่นกัน ชอบคำพูดเอาอกเอาใจ สิ่งที่อยู่ถือเอารูปปรมานิกา หรือการถือเอารูปประมานแบบนี้ มักเป็นคนที่ชอบหาสิ่งต่าง ๆ มาปรนเปรอ เนื่องจากจิตไปเกาะติดตรงรูป รส ซึ่งจะต้องได้รับสนองตอบ รวมทั้งสิ่งของต่าง ๆ ที่ใส่แล้วต้องดูสวยงาม ไม่ว่าเสื้อผ้าหรือเครื่องประดับ ต้องหา มาเพื่อครอบครอง คนที่อยู่ถือเอารูปเป็นประมานชอบจินตนาการ ช่างฝัน อยากจะได้อะไรหลาย ๆ อย่าง เป็นคนที่ยึดติดกับผัสสะทั้งห้าอย่างแนบแน่น และต้องการครอบงำแสวงหาสิ่งต่าง ๆ มา เพียงเพื่อสนองตอบต่อความต้องการของจิตด้านรูปสัมผัส ยึดติดในวัตถุ ซึ่งโดยสรุปแล้วผู้ที่ถือเอา รูปเป็นประมานจะเป็นผู้ที่มีลักษณะ ดังนี้คือ

๑. การมอง

ผู้ที่ถือเอารูปเป็นประมาน นอกจากจะมีลักษณะการแสดงออกทางด้านร่างกายแล้วแม้ สยาศาสามารถบอกถึง ความรัก ความเกลียดชัง ความเมตตาปราณี ความโกรธเคือง ความเคารพนับถือ หรือความเหยียดหยาม ดูหมิ่นดูแคลนได้

๒. การแต่งกาย

การแต่งกายบ่งบอกความพิถีพิถันและเอาใจใส่ตัวเอง ทำให้คนคนหนึ่งดูดีหรือดูแย่ได้ ทุกครั้งที่เลือกเครื่องแต่งกายหรือกำลังจะแต่งกายผู้ที่ยึดเอารูปเป็นประมานจะคำนึงถึงความสะอาด เรียบร้อย

๓. การพูด

การพูดก็มีศิลปะในการพูด พูดให้ชนะใจผู้ฟัง ใช้คำพูดที่มีเหตุผล สุภาพ ไพเราะมี น้ำเสียงชวนฟัง เสียงดังฟังชัด ฉะฉาน และใช้คำพูดที่เหมาะสมกับผู้ฟัง

๔. การเดิน

ผู้ที่ถือเอารูปเป็นประมานนั้น ส่วนใหญ่แล้วเวลาเดินก็จะเดินตัวตรง ออกผายไหล่ผึ่ง ดู สง่าและเรียบร้อย สอดคล้องกับเสื้อผ้าหรือรองเท้าที่สวมใส่

๕. การแสดงท่าทาง

ส่วนใหญ่แล้วรูปปรมานิกานุคคลจะระวังท่าทางที่ไม่สวยงาม เวลาพูดหรือทำอะไรก็ตาม จะไม่แสดงท่าประกอบมากเกินไปจนน่าเกลียด หรือแสดงท่าที่ไม่สุภาพ ส่วนมากนั้นจะมีความสงบ ส้ารวม ให้เกียรติทั้งแก่ตนเองและ

๖. ทักษะในการทำงาน

ในการทำงานใด ๆ ก็ตามจะต้องทำให้ดีที่สุดในที่ที่จะดีได้ ต้องทำด้วยท่าทางคล่องแคล่ว ด้วยความชำนาญ และให้ได้ผลงานดีเด่น ทำด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจ ไม่ให้น้อยไปกว่าความสามารถที่เรามีหรือทำได้ ชอบให้ผู้อื่นชื่นชม อยู่ตลอดเวลา

๗. สุขภาพ

ผู้ที่ถือเอารูปเป็นประมานนั้นมักจะระวังสุขภาพของตนเองดี รักษาสุขภาพร่างกายให้สมบูรณ์แข็งแรงอยู่เสมอ ผู้ที่ป่วยออก ๆ แอด ๆ จะดูเป็นคนขี้โรค ซึ่งบุคคลประเภทนี้เป็นห่วงลักษณะของตนเองมากกว่าเพราะถือว่า ความอ่อนแอ ไม่คล่องแคล่ว ส่งผลถึงความซัดเซี้ยว ห่อเหี่ยว หม่นหมองและขาดสง่าราศี การดูแลสุขภาพนั้น ยังหมายรวมถึงรูปร่างและทรวดทรงด้วย อยากแต่งกายได้สวยหล่อ มีสง่า สะดุดตา ต้องมีรูปร่างที่ดีเป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ผู้ที่ถือเอารูปเป็นประมานมิใช่เพียงแคร์รักษาหรือชื่นชอบความสะอาดเท่านั้นยังหมายรวมในเรื่องอื่น ๆ อีกด้วยซึ่งแต่ละลักษณะนั้นขึ้นอยู่กับ การสั่งสมมากน้อยเพียงใด ดังที่ปรากฏในเส้นวิวัฒนาการของพฤติกรรมยิ่งทำมาก ยิ่งต้องการมากก็จะเกิดการกระทำบ่อยมากแค่นั้น ยิ่งบ่อยมากก็จะเคยชินมากจนกลายเป็นนิสัยหรือพัฒนาไปเป็นจรจัดได้

๔.๑.๒ จุดแข็งจุดอ่อนของผู้ที่ยึดในรูปปมาณิกา

จุดแข็ง

ผู้ที่ยึดถือเอารูปปมาณิกา เป็นคนที่มีความประณีต จิตใจอ่อนไหวละเอียดอ่อน สนใจเรื่องเล็กเรื่องน้อย อาจจะได้เรื่องหุยมหิม จะเน้นหนักในเรื่องของการใช้คำ และในเรื่องของคำพูดจึงเหมาะกับการทำงานที่ประณีตนุ่มนวล งานไม่มากชิ้น แต่เป็นงานสำคัญ ผลงานที่ออกมาจะประณีตและเรียบร้อย ดูแล้วสบายตา น่าชื่นชม ผู้ที่มีลักษณะรูปปมาณิกานี้จะเป็นผู้ที่ช่างสังเกต สามารถเก็บข้อมูลต่าง ๆ ได้ เป็นผู้ที่สามารถเข้าใจลักษณะนิสัยของคนอื่นได้ดี สามารถสร้างความประทับใจและความชื่นชมให้กับผู้ที่เกี่ยวข้อง การสร้างบางครั้งผู้ที่ถือเอารูปเป็นประมานนี้จะแสดงพฤติกรรมออกมาในรูปของการประจบประแจง ผู้ที่ถือเอารูปเป็นประมาน โดยทั่วไปจึงมีลักษณะของความเป็นคนฉลาด เป็นคนช่างสังเกต ช่างเปรียบเทียบ มีความสามารถในการติดต่อประสานงานเข้าได้กับทุกคน พูดจาดี มีบุคลิกดี น่าดู น่าชม เป็นที่ชอบและชื่นชมของคนทั่วไปเห็นดังเช่นลักษณะของพระพุทธเจ้าที่มีพระลักษณะที่งดงาม เมื่อเห็นแล้วก็เกิดแรงบันดาลใจ สงบใจ เร้าใจ ให้เกิดกุศล เป็นต้น

จุดอ่อน

จุดอ่อนที่สำคัญของผู้ที่ถือเอารูปเป็นประมาน คือจิตรวมเป็นสมาธิยาก ไม่สนใจการที่จะฝึกจิตทำสมาธิ เพราะในความรู้สึกสมาธิเป็นสิ่งที่ทำให้อึดอัด อีกทั้งสมาธิเมื่อเกิดกับจิตจะทำให้

ความสนใจในรูปลักษณะลดลง โดยสภาวะปกติแล้ว รูปปรมานิกบุคคล ไม่มีเป้าหมายสำคัญในชีวิตนอกจากจะมุ่งเน้นการแสวงหาสิ่งต่าง ๆ มาสนองสัมผัสอยู่เสมอ ทำให้ชีวิตเสียเวลากับเรื่องไร้สาระและไม่มีแก่นสาร ส่วนใหญ่จะติดอยู่กับในเรื่องรูปลักษณ์ เรื่องที่ค่อนข้างเครียดมักจะไม่มีความเห็นอะไร ผู้ที่ถือเอารูปเป็นประมาทจะรักษาความสะอาดอยู่เสมอ และในทางตรงกันข้ามจะไม่ชอบความสกปรก ดังนั้น บุคคลประเภทนี้จะยึดติดมาก ในเรื่องของความสะอาดจนคิดไปในลักษณะของราคะจริตที่ชอบในสิ่งของสวยงามปฏิเสธ สิ่งที่น่าขยะแขยง การดำเนินชีวิตในสังคมจะพบมากที่สุดถึงความสกปรก จนทำให้มีมาตรฐานในการดำเนินชีวิต ค่อนข้างสูงและปฏิบัติตนอยู่ในสังคมค่อนข้างลำบาก ดังเช่น พระนางรูปนันทาที่หลงใหลต่อความงามของตนเองจนหลงตัวเองในความงามรังเกียจสิ่งสกปรกและความไม่งดงามของสิ่งอื่น ๆ

๔.๒ ผลที่เกิดจากการยึดในโมสัปปมณิกา

เสียงที่เป็นมงคลต่อชีวิต คือ เสียงบัณฑิต การได้เข้าใจบัณฑิต ฟังคำพูดของบัณฑิต ตลอดถึงการได้ทำจิตใจให้สงบ สะอาด สว่าง คือ การพาตนเข้าสู่ความสวัสดิของชีวิตที่ดีที่สุดที่มนุษย์จะพึงคิดพึงทำ ผู้ถือประมาทในเสียง บุคคลที่ได้ยิน ได้ฟังเสียงสรรเสริญเกียรติคุณหรือ เสียงพูดจาที่ไพเราะ จึงชอบใจเลื่อมใสในใจที่จะเชื่อถือดังเช่น

บุคคลบางคนในโลกนี้ ถือเอาประมาทในเสียงนั้น โดยการสรรเสริญคุณที่คนอื่นพูดในที่ลับหลัง โดยการชมเชยที่คนอื่นนิพนธ์ขึ้น โดยการยกย่องที่คนอื่นพูดต่อหน้า โดยการสรรเสริญที่ผู้อื่นนำไปพรรณนาต่าง ๆ กันไป แล้วจึงยังความเลื่อมใสให้เกิด นี้เรียกว่า บุคคลถือประมาทในเสียง เลื่อมใสในเสียง^๒

๔.๒.๑ ลักษณะนิสัยของผู้ที่ยึดในโมสัปปมณิกา

ในตัวมนุษย์เรามีสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งคือจิตใจ แม้ในจิตใจก็มีอารมณ์ เพราะมวลอารมณ์คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ แต่ละอย่างสามารถเปลี่ยนแปลงสภาพจิตใจให้ดีและเสียได้ บรรดาอารมณ์เหล่านั้น เสียงเป็นข้อประสงค์ที่จะบรรยายในที่นี้ ในหมู่เสียงที่ปรากฏอยู่ก็ไม่มีเสียงชนิดไหนจะสำคัญเท่าเสียงคน เพราะเสียงคนโดยเฉพาะเสียงเล่าลือ เป็นเสียงสะเทือนใจของคนทั่วไป ปลุกให้คนฉลาดตื่นตัวรู้เท่าทันเหตุการณ์ ฟังเหตุฟังผลมากกว่าฟังเสียง แต่ช่วยยู่ให้คนโง่ ตื้นตื้น ตื้นตื้น ตื้นแตก และตื้นข่าว ส่อว่าเป็นคนเบาความคิด เบาสติปัญญา ใจบอด สมองทึบ หูเบา ชื่อเสียงเล่าลือหรือเล่าอ้าง โดยมีได้พินิจพิเคราะห์เหตุผลต้นปลาย ฟังเสียงมาก กว่าฟังเหตุ ฟังผล

^๒ อภ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๓๓/๑๖๐.

โหมสัปปมาณิกา หรือการถือเอาเสียงเป็นประมาณ การถือเอาเสียงเป็นประมาณนี้จะเป็นเสียงที่ไพเราะ น่าฟัง เสียงจะมีความหมายกว้างไปกว่านี้คือ เสียงที่ผู้อื่นพูดสืบทอดกันมา ตัวอย่างเช่นเสียงที่เกิดจากการโหมณา เสียงที่เกิดจากการชวนเชื่อ บุคคลที่ถือเอาเสียงเป็นประมาณมักจะมี ความเชื่อด้วยลักษณะของเสียง ทั้งพุดดี น่าเสียงดีไพเราะก็จะเชื่อในสิ่งนั้นๆ เสียง ลักษณะของผู้ที่ยึดในโหมสัปปมาณิกา มักจะเป็นผู้ที่ถือเอาความไพเราะความชอบใจในเสียง ชอบคำสรรเสริญเยินยอ ไม่ชอบคำคำทอ เสียดสี ชอบการประจบประแจง บางครั้งได้ยินเรื่องเพียงนิดเดียวก็จะเกิดอาการตื่นในเสียงขึ้นมาได้ ลักษณะของผู้ที่ถือเอาเสียงเป็นประมาณนี้ เข้าข่ายหนักไปในทางวิตกจริตและ โมหจริตควบคู่กัน

๔.๒.๒ จุดแข็งจุดอ่อนของผู้ที่ยึดในโหมสัปปมาณิกา

จุดแข็ง

จุดแข็งของโหมสัปปมาณิกานี้ โดยทั่วไปแล้วจะเป็นผู้ที่ชื่นชอบในเสียงต่าง ๆ ที่มีความไพเราะ เสียงที่น่าฟัง น่าชื่นชม ยิ่งเป็นเสียงที่ชอบแล้วก็จะมีการชื่นปิติซาบซ่านทั่วตัว ทำให้มีแรงใจในการทำงานต่าง ๆ บางครั้งผู้ที่ชอบฟังเสียงเพลงต่าง ๆ สามารถสร้างกำลังใจให้กับตัวเองได้ เมื่อมีกำลังใจก็สามารถที่ดำเนินชีวิตไปสู่แนวทางที่วางไว้ บุคคลประเภทที่ถือเอาเสียงเป็นประมาณนี้หากว่าเกิดการกระทบกระเทือนจิตใจสามารถสร้างกำลังใจให้กับตัวเองด้วยการฟังเสียงที่ตนเองชื่นชอบเพื่อที่จะข้ามพ้นสิ่งที่ไม่ชอบ เวลาพุดก็จะพุดด้วยน้ำเสียงที่เบา ไพเราะเพราะต้องการอยากจะได้ยินเสียงที่ดี ไม่หยาบจำเป็นต้องพุดในสิ่งที่น่าฟัง เพื่อให้ผู้อื่นพุดด้วยเสียงที่ไพเราะตอบกลับมา

จุดอ่อน

ลักษณะของผู้ที่ถือเอาเสียงเป็นประมาณจุดอ่อนสำคัญคือ การชอบถือเอาเสียงต่าง ๆ เมื่อได้ยินเสียงที่ไม่ไพเราะหรือได้ยินเสียงพุดจากคนอื่น มักจะเป็นคนตื่นขำ กระทบกระวายเป็นเพราะเสียง คิดว่ามีคนนินทากล่าวร้าย พุดร้ายเสียดสีตน บางครั้งเรื่องของคนอื่นหากแต่ได้ยินก็จินตนาการว่าผู้อื่นพุดว่าร้ายตน ผู้ที่ถือเอาเสียงเป็นประมาณ โดยลักษณะแล้วจะเป็นพวกที่ตื่นขำหรือพวกที่ถือมงคลตื่นขำคิดไปต่าง ๆ นานาทำให้บุคลิกภาพของบุคคลประเภทนี้ดูแล้วไม่สดใส หล่นๆ จะชื่นบานใจเมื่อได้ยินเสียงที่ชอบ

๔.๓ ผลที่เกิดจากการยึดในฐสัปปมาณิกา

ผู้ถือประมาณในความคร่ำหรือเศร้าหมอง บุคคลที่มองเห็นสิ่งของเครื่องใช้ความเป็นอยู่ที่เศร้าหมอง หรือมองเห็นการกระทำคร่ำครึเรียกเป็นทวกรกิริยา ประพฤติเคร่งครัดเข้มงวด จึงชอบใจเลื่อมใสที่จะเชื่อถือ การถือเอาความเศร้าหมอง บุคคลประเภทนี้จะนิยมในความเก่า ลักษณะที่คร่ำ

เศร้าหมอง เข้าข่ายลักษณะของผู้มีโมหะจริตเป็นส่วนใหญ่ เป็นผู้มีความหลงในวัตถุสิ่งของ หลงในลักษณะการแต่งตัวที่ดูไม่ค่อยสะอาดนัก เรียบ ๆ พื้น ๆ ซึ่งแต่ละบุคคลมีลักษณะต่างกันไป

๔.๓.๑ ลักษณะนิสัยของผู้ที่ยึดในลูขัปปมาณิกา

ลูขัปปมาณิกา การถือเอาความเศร้าหมองเป็นประมาณ โดยลักษณะนิสัยของบุคคลประเภทนี้จะนิยมความเก่าของวัตถุ เช่น พระเครื่องที่เก่า ของเก่า ยิ่งเก่ายิ่งชอบ เป็นต้น แม้การแต่งตัวก็จะมีลักษณะที่ไม่สดใสแต่จะชอบแต่งตัวพื้น ๆ เรียบ ๆ ลักษณะนิสัยจะเป็นบุคคลที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง ยึดถือยึดติดในวัตถุง่าย ยิ่งวัตถุนั้นเป็นของเก่าโบราณจะมีความชอบเป็นพิเศษ ทำให้เป็นคนที่ชอบแสวงหาสิ่งใหม่ ๆ เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ อยู่เสมอ มีความประพฤติปฏิบัติที่เคร่งครัดเข้มงวดในตัวเอง ชอบใจในความเศร้าหมองแม้ที่อยู่อาศัยก็จะตกแต่งให้ดูย้อนยุค คลาสสิก เป็นต้น

ผู้ที่ถือเอาความเก่า ความเศร้าหมองนี้ จะหนักไปในโมหะจริตคือมีความหลงใหลในวัตถุและไม่ใช้วัตถุ หลงใหลยึดติดในรูปลักษณะของสิ่งต่างๆ การยึดถือในรูปลักษณะในความเคร่งขรึม แม้ข้อวัตรปฏิบัติก็มีความเคร่งครัดทำให้เกิดความชอบ ความศรัทธาขึ้นมาได้

๔.๓.๒ จุดแข็งจุดอ่อนของผู้ที่ยึดในลูขัปปมาณิกา

จุดแข็ง

จุดแข็งของผู้ที่ยึดในลูขัปปมาณิกา ลักษณะทั่วไปจะเป็นผู้ที่ชื่นชอบ ในสิ่งที่เก่าคร่ำคร่า เกร่งขรึม เป็นผู้ที่ชอบในกฎระเบียบ มีแบบแผนปฏิบัติเป็นของตนเอง มักจะมีจินตนาการสูง และจินตนาการนั้นบางครั้งก็ทำสำเร็จ แต่ก็มีหลายครั้งมักไม่สำเร็จ เพราะบุคคลประเภทนี้จะมีจินตนาการไปเรื่อย ๆ ตลอดเวลา หาหลักที่แน่นอนไม่ได้ แต่มีกำลังใจในการยึดถือปฏิบัติ บุคคลที่มีลักษณะนี้ค่อนข้างที่จะยึดมั่นในอุดมคติ อุดมการณ์ของตนเอง แน่วแน่มุ่งมั่น ไม่ย่อท้อง่าย ทำให้มีลักษณะเป็นผู้นำ ไม่ยึดติดในของฟุ่มเฟือย ความหรรษา แต่จะยึดเอาความพอประมาณไม่ฟุ่มเฟือย หรรษา เป็นคนเรียบง่าย ซึ่งแสดงออกเป็นลักษณะนิสัยที่เข้ากับคนอื่นได้ง่าย เป็นผู้ชอบที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ อยู่เสมอ

จุดอ่อน

ถึงแม้จะมีลักษณะเป็นผู้นำแต่ผู้ที่ถือเอาลูขัปปมาณิกานี้ หากหนักหรือเกินพอดีแล้วจะทำให้เป็นผู้ที่ยึดติด หลงงมง่ายไปได้อีกทั้งไม่เชื่อฟังใคร เพราะเป็นผู้ที่มีอุดมการณ์ที่แน่วแน่ การยึดติด ยึดถือในรูปลักษณะที่เคร่งครัด บางครั้งก็อาจจะสุดโต่งเกินไป ทำให้ผู้อื่นอยู่ด้วยยาก ยิ่งเคร่งครัดมากเท่าใดยิ่งมีความพอใจมากเท่านั้น ทำให้เป็นผู้มีลักษณะนิสัยที่หลงติดกับข้อวัตรปฏิบัติของตนเอง หากไปติดในวัตถุสิ่งของ เช่น พระเครื่อง ของโบราณแล้วยิ่งหลงติดยึดถือมากยิ่งขึ้น

ทำให้ลักษณะนิสัยของผู้ที่ยึดถือในลัทธิปรมานิกเป็นผู้ที่หลงใหลใน มายาคติ หลงใหลใน จินตนาการของตนเองเพราะจัดอยู่ในประเภทโมหะจริต

๔.๔ ผลที่เกิดจากการยึดในลัทธิปรมานิก

ผู้ถือปรมานิกในธรรม บุคคลที่พิจารณาด้วยปัญญาเห็นสาระธรรมหรือการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา จึงชอบใจเลื่อมใสที่จะเชื่อถือ การประพฤติปฏิบัติมุ่งมั่น ในธรรม คุณงามความดี การยึดถือปฏิบัติในลักษณะต่าง ๆ นั้นในพระพุทธศาสนาจะนิยมให้ยึดถือ ในลัทธิปรมานิก ด้วยการถือเอาธรรมเป็นประมาณในการดำเนินชีวิต คือการใช้ชีวิตด้วยการ มี ธรรมประจำใจ ซึ่งเป็นแนวทางหลักของพระพุทธศาสนา แม้พระพุทธเจ้าก็ทรงสรรเสริญว่า^๓

“โย ธมฺมํ ปสฺสตี โส มํ ปสฺสตี ดูก่อนวัคถิ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นถึงจะเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม” แม้แต่พระพุทธเจ้ายังไม่ให้ยึดติดในรูปลักษณะอื่น ๆ แต่ต้องการให้ยึดถือเอาธรรม เป็นที่ตั้งเพื่อที่จะให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้โดยไม่หลงติดอยู่กับสิ่งอื่น

๔.๔.๑ ลักษณะนิสัยของผู้ที่ยึดในลัทธิปรมานิก

การยึดถือเอาธรรมเป็นประมาณ คือการประพฤติปฏิบัติถือเอาในสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม โดย ลักษณะนิสัยของผู้ที่ยึดถือในลัทธิปรมานิกนี้ ส่วนมากเป็นคนเจ้าปัญญา เจ้าความคิด มีความฉลาด มีปฏิภาณไหวพริบ การคิดการอ่าน ความทรงจำดี ว่องไว มีมิตรดีงาม รู้ประมาณในโภชนะ ระลึก และรู้ตัวอยู่เสมอ มุ่งมั่นประกอบความเพียร ไม่ค่อยเชื่ออะไรง่าย ต้องพิสูจน์ให้เห็นก่อนจึงจะเชื่อ และยึดถือปฏิบัติตาม

๔.๔.๒ จุดแข็งจุดอ่อนของผู้ที่ยึดในลัทธิปรมานิก

จุดแข็ง

ผู้ที่ยึดถือเอาธรรมเป็นประมาณจะเป็นผู้ที่มีหลักการดำเนินชีวิตเป็นของตนเอง มี เป้าหมายอย่างชัดเจน การดำเนินชีวิตมีที่พึ่งของชีวิต ดังเช่น^๔ “ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก ภิกษุเป็นผู้ว่าง่าย ประกอบด้วยธรรมที่กระทำให้เป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้อดทน เป็นผู้รับอนุศาสน์โดย เบื้องขวา ผู้มีอายุทั้งหลาย แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ว่าง่าย ประกอบด้วยธรรมที่กระทำให้เป็นผู้ว่าง่ายเป็นผู้ อดทน” เห็นได้ว่าเมื่อบุคคลถือเอาธรรมเป็นประมาณ ในการดำเนินชีวิตแล้ว จะมีลักษณะที่เป็นผู้ว่า ง่าย อดทนต่อสิ่งต่าง ๆ ยึดมั่นในความถูกต้อง มีเหตุผลในการดำเนินชีวิต เป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักกาล รู้จักประมาณ รู้จักสถานที่ รู้จักบุคคล เป็นต้น

^๓ อ.จ.เอกก.อ. (ไทย) ๓๒/๓๘๕.

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๗/๒๔๓.

จุดอ่อน

ผู้ที่ถือเอาสัมมัตตปมาณิกานี้จะมีจุดอ่อนที่สำคัญ เพราะโดยลักษณะนิสัยแล้วเป็นผู้ที่ไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ หากสิ่งนั้นไม่ถูกต้องก็จะเกิดอาการต่อต้านออกมาอย่างเห็นได้ชัด การยอมรับในสิ่งที่พิสูจน์แล้วจึงเชื่อทำให้เกิดอุปสรรคในการดำเนินชีวิตของตนเอง เข้ากับผู้อื่นค่อนข้างลำบาก มีชีวิตอยู่ในโลกส่วนตัว มีความอยากรู้อยากเห็นไปเสียทุกเรื่อง แต่ก็รู้ไม่จริง ผู้ที่มีลักษณะถือเอาธรรมเป็นประมานี้ จัดอยู่ในประเภท พุทธิจริต และสัตถาจริต ปะปนกันทำให้บางครั้งยึดหลักอะไรไม่แน่ชัด ครั้ง ๆ กลาง ๆ เป็นคนที่เชื่ออะไรยากอยู่แล้ว แต่หากได้เชื่อก็เชื่อจนไม่สามารถถอนตัวขึ้นได้

๔.๕ ผลที่เกิดจากยึดในปมาณิกาแบบผสม

ในลักษณะของความเป็นจริงของแต่ละบุคคลนั้น ก็ไม่ได้ถือเอาลักษณะใด ลักษณะหนึ่งของปมาณิกาเป็นต้นแบบ หรือยึดเหนี่ยวในชีวิตของตนเอง โดยธรรมชาติของมนุษย์จะมีอยู่หลายลักษณะ การยึดเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วตอบคำถามตามสิ่งนั้น ๆ ไม่สามารถทำได้ การถือเอาปมาณิกาก็เหมือนกันไม่ได้ถือเอาอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่จะหนักไปอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น จากปมาณิกาทั้ง ๔ แบบที่กล่าวมานั้นอยู่ในตัวของเราทั้งหมด การแสดงออกว่ามีลักษณะอยู่ในปมาณิกาไหนก็อยู่ที่ความโน้มเอียงทางจริต ซึ่งเป็นตัวนำให้มีลักษณะเด่นเฉพาะออกมา

๔.๕.๑ ลักษณะนิสัยของผู้ที่ยึดในปมาณิกาแบบผสม

ปมาณิกาหลักอาจมีการเปลี่ยนได้ในอีกกรณีหนึ่ง คือมีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนเป็นสาเหตุให้ปมาณิกาหลักเปลี่ยนไป เช่น มีรูปปมาณิกา เมื่อได้รับการปฏิบัติกรรมฐาน ถูกกล่อมเกลาด้วยหลักธรรมความเป็นจริงทางพุทธศาสนาบ่อย ๆ ก็อาจกลายเป็นสัมมัตตปมาณิกาได้ โฆสัปปมาณิกา จากคนที่ถือเอาเสียงที่ดังกามไพเราะ กลายเป็นผู้ที่หนักแน่นในธรรมหากได้ฟังธรรมะและเข้าใจในหลักธรรม เริ่มเข้าใจสภาวะแท้เข้าใจสังคัมและโลกขึ้นมาว่า มนุษย์ทุกคนต่างแตกต่างกัน จะบังคับให้คนอื่นเป็นเหมือนเราได้อย่างไร มองเห็นโทษของโฆสัปปมาณิกาว่า ไม่มีประโยชน์ ยังแต่ทำให้เกิดความฟุ้งซ่านรำคาญ อาจจะลดละวางได้โดยง่าย รูปปมาณิกา จากเป็นคนที่ยื่นชอบของเก่าโบราณ กลับกลายเป็นคนมีสติ รู้สึกตัว เพราะมีการฝึกสติ เช่น มหาสติปัฏฐาน ๔ จิตใจก็จะเข้มขึ้น สดชื่นเบิกบาน เลิกอยู่กับของเก่าคร่ำคร่าโบราณ

๔.๕.๒ รูปแบบของปมาณิกาแบบผสม

บุคคลอาจมีปมาณิกาเด่นเป็นปมาณิกาใดปมาณิกาหนึ่ง และมีปมาณิการองประสมอยู่ด้วย ปมาณิกาที่ถือได้ว่าดีที่สุดคือ รูปร่างปมาณิกาผสมกับซัมมัปปมาณิกา เพราะรูปร่างปมาณิกาเป็นตัวขับเคลื่อน เป็นพลังให้บรรลุเป้าหมายในการดำเนินชีวิตของเรา ยึดถือความถูกต้อง รูปร่างปมาณิกา ยังมีแนวโน้มที่จะคิดถึงและทำเพื่อคนอื่นอีกด้วย แต่รูปร่างปมาณิกาที่ปราศจากซัมมัปปมาณิกา มักจะไม่คิดถึงความสะดวกสบาย ก่อนข้างออกไปในความมกมายเลื่อมใส โดยปราศจากเหตุผล เมื่อมีซัมมัปปมาณิกาแล้วจะเป็นตัวกำกับให้เป้าหมายของการดำเนินชีวิตบรรลุผลดังที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎกตอนที่พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้กราบทูลพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับความเลื่อมใสในธรรมในทางพระพุทธศาสนาว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แต่หม่อมฉันได้เห็นภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ร่าเริงยี่งัก มีใจซึ้นบาน มีรูปอันน่ายินดี มีอินทรีย์เอิบอิ่ม มีความชวนชวนน้อย มีขนอันตลก เลี้ยงชีพด้วยของที่ผู้อื่นให้ มีใจดั่งมฤคอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันได้มีความคิดว่า ท่าน เหล่านี้ คงรู้คุณวิเศษ ยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม ในพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเป็นแน่ ท่านเหล่านี้ จึงร่าเริงยี่งัก มีใจซึ้นบาน มีรูปอันน่ายินดี มีอินทรีย์เอิบอิ่ม มีความชวนชวนน้อย มีขนอันตลก เลี้ยงชีพด้วยของที่ผู้อื่นให้ มีใจดั่งมฤคอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อนี้ ก็เป็นความเลื่อมใสในธรรม ในพระผู้มีพระภาคของหม่อมฉัน^๕

จะเห็นได้ว่า แม้แต่การมีรูปลักษณะที่ดีสามารถทำให้เกิดแรงจูงใจ ต่อคนอื่น ๆ ได้ในการสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้น การมีรูปลักษณะที่ดี มีอินทรีย์ ผ่องใสเป็นลักษณะเด่นในการดำเนินชีวิตเพื่อก้าวไปสู่การปฏิบัติธรรมหรือการยึดถือเอาธรรมเป็นแนวทางเพื่อให้บรรลุสู่เป้าหมายปมาณิกาอื่น ๆ เมื่อประสมกันบางครั้งก็ขัดแย้งกันเป็นไปในทางลบดังเช่น รูปร่างปมาณิกากับลูขัปปมาณิกา การถือเอาประมาณในรูปลักษณะที่ดี สะอาด กกับการถือเอาประมาณในความเศร้าหมอง เรียบง่าย คร่ำคร่าเคร่งขรึม ทำให้เกิดการขัดแย้งขึ้นมาในตัวเองยิ่งหนักทำให้จิตใจฟุ้งซ่าน นำรำคาญ บางครั้งอาจถึงกับมีอารมณ์ที่ฉุนเฉียวหนักไปทางโทสจริตได้

การนำเอาปมาณิกามาเป็นส่วนสำคัญในการสร้างให้เกิดศรัทธา ทำให้เกิดแรงจูงใจในการทำความดี ดังปรากฏความอัศจรรย์ ๔ อย่าง ในจริยาของพระพุทธเจ้า คือ ^๖

๑. รูปร่างปมาณิกา พระพุทธเจ้าทุกองค์ต้องมีรูปร่างหน้าตาสะสวย สมสัดส่วน ส่วน มีอายุการ ๓๒ ครอบถ้วน และมีลักษณะพิเศษเล็ก ๆ อีก ๘๐ บริบูรณ์ทั้งหมด ฉะนั้น องค์สมเด็จพระบรมสุคต

^๕ ม.ม. (ไทย) ๕/๖๕๔/๓๘๖.

^๖ ม.ม.อ. (ไทย) ๑๘/๑๐-๑๒.

ทุกองค์จึงมีรูปร่างหน้าตาทรวดทรงสวยสดงดงามเป็นพิเศษ ความสวยของพระองค์เป็นเหตุดึงใจของบุคคล ผู้จะรับธรรมสำหรับคนผู้ต้องการความสวย

๒. โขสัปปมานิกา พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์จะมีพระเสียงไพเราะมากเป็นที่จับใจของบุคคลผู้ที่สดับ พระสุรเสียงอันไพเราะถึงปานนั้น

๓. ลูขัปปมานิกา องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์จะต้องมีจีวรเศร้าหมอง คือห่มผ้าไม่มีสีฉูดฉาดคล้ายๆ กับผ้าเปื้อนโคลน ทั้งนี้ถ้าผู้มีบุคคลเขาต้องการความเศร้าหมองก็จะเห็นว่าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นไม่ต้องการความสวยสดงดงามแต่ ประการใดแต่งตัวแบบปอนๆ เขาก็ชอบใจ

๔. รัมมปป์มานิกา องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงธรรมไพเราะเสนาะโสต เป็นที่ตึงใจของบุคคล และก็เวลาแสดงธรรมนั้นจะมีคนก็ภาษาก็ตามเข้ามาฟังธรรม คนทุกคนจะมีความรู้สึกว่าได้ยินพระพุทธเจ้าเทศน์ภาษาของตน และทุกคนจะเห็นว่า องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ หันหน้าไปหาตนเหมือนกันหมด อันนี้เป็นพระปาฏิหาริย์ คุณสมบัติทั้ง ๔ ประการนี้มีประจำพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์

สรุปว่า ปมานิกาของคนเราส่วนหนึ่ง เกิดจากลักษณะการเลี้ยงดูในวัยเด็ก สภาพแวดล้อมในครอบครัวจะหล่อหลอมบุคลิกของเด็กขึ้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เด็กมักจะเลียนแบบวิธีการคิดการมองโลกของพ่อแม่ การเลี้ยงดูของพ่อแม่ ตลอดจนพฤติกรรมของพ่อแม่เอง จะมีส่วนหล่อหลอมปมานิกาของลูกขึ้นมาอย่างเห็นได้ชัด เด็กอาจจะเลียนแบบพฤติกรรมหรือปมานิกาของพ่อแม่ โรงเรียนก็มีอิทธิพลอย่างหนึ่งในการเสริมสร้างให้เกิดปมานิกา ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เพราะโรงเรียนเป็นสังคมอย่างหนึ่ง การเสริมสร้างให้เกิดรัมมปป์มานิกาให้กับผู้เรียนได้หากการศึกษาเน้นให้ผู้เรียนยึดมั่นในหลักธรรมกระตุ่น ให้เกิดความสนใจเรียนรู้การเปลี่ยนแปลง ปมานิกาเมื่อเป็นผู้ใหญ่ยากกว่าการหล่อหลอมให้ ยึดมั่นในหลักธรรมในวัยเด็ก การเรียนรู้จักปมานิกาของตัวเองเป็นบันไดนำไปสู่การรู้จักตัวเอง การเข้าใจกลไกความคิด วิธีการดำเนินชีวิต และที่สำคัญรู้เท่าทันตนเอง รู้และพยายามแก้ไขจุดอ่อนของตัวเอง จะทำให้มีจิตใจที่ผุดผ่องขึ้นมาใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นด้วยความเข้าใจมากขึ้น และสรุปลักษณะของปมานิกา ๔ เป็นรูปตาราง ดังต่อไปนี้

๔.๖ ผลเสียของการไม่ควบคุมปมาณิกา

ผลเสียเมื่อไม่รู้จักรับควบคุมปมาณิกานั้นมีมาก เพราะเมื่อไม่มีการควบคุม การเสวยเวทนาทั้งหลายทั้งเป็นสุขเป็นทุกข์ที่ชอบใจและไม่ชอบใจก็เกิดขึ้นมาก บุคคลจึงตกอยู่ในอำนาจแห่งตัณหาเป็นเหตุให้เกิดการแสวงหา ยึดถือครอบครองแก่งแย่งเพื่อการได้มา เป็นทางแห่งการทำทุจริตทั้งทางกาย ทางวาจา และทางจิตใจ เพราะกระบวนการเกิดของกิเลสทั้งหลายนั้นเกิดจากการที่บุคคลได้รับอารมณ์ที่ยึดถือ ครอบครองทั้งทางรูป เสียง การประพุดติ และยึดถือเอาธรรม ทางทวารทั้ง ๖ นั้นเอง เมื่อไม่รู้จักรับควบคุมปมาณิกาจึงมีผลเสียต่าง ๆ ดังนี้

๔.๖.๑ เป็นสาเหตุแห่งทุกข์

สาเหตุแห่งทุกข์มาจากตัณหา ๓ ประการ คือ

๑. กามตัณหา ความทะยานอยากในกามคุณที่เกิดทางการถือเอารูป เสียง เครื่องเสวย รสหอม และยึดติดในธรรม

๒. ภวตัณหา ความทะยานอยากในภพ คือ ความทะยานอยากในภาวะที่มีตัวตนคงอยู่มั่นคงตลอดไป เมื่อยึดติดกับปมาณิกาในข้อใดข้อหนึ่งแล้ว ก็จะแสวงหากฎ อยากรู้อยากเห็นในสิ่งที่ตนเองยึดถือในปมาณิกาอย่างใดอย่างหนึ่ง

๓. วิภวตัณหา ความทะยานอยากที่จะพ้นไป คือความทะยานที่พ้นไปจากภาวะที่ไม่น่าปรารถนา อยากทำลาย อยากให้ดับสูญ ไม่อยากยึดถือครอบครอง เมื่อยึดติดถือเอาปมาณิกาเป็นประมาณแล้วก็อยากจะให้คงอยู่ตลอดไป ไม่อยากให้แปรสภาพ หายไป ให้คงอยู่ตลอดไป

ตัณหาทั้ง ๓ นี้ เบื้องต้นเกิดจากการนิยมชมชอบ พอใจในปียรูป สาดรูป คือ รูปที่น่ารัก น่าชอบใจ เป็นส่วนที่น่าปรารถนา อยากจะได้ อยากจะสัมผัส อยากจะคงอยู่ ทำให้เกิดการยึดติดในรูปปมาณิกาขึ้น เมื่อบุคคลนิยมชมชอบ พอใจในเสียงสำเนียงที่น่าพอใจ พอใจอยู่ในเสียง ที่ชอบ นำหลง หรือหลงในเสียง เป็นส่วนที่น่าปรารถนา อยากจะได้ยิน ได้ฟังอยู่ตลอดเวลา ทำให้เกิดการยึดติดในโสมปมาณิกา การถือเอาเสียงเป็นประมาณ เป็นต้น การสัมผัส ความตรึงถึง รูป เสียง ความคร่ำคร่า และธรรมารมณ์ทั้งหมด ล้วนเป็นที่เกิด ที่ตั้งอยู่แห่งตัณหา เรียกว่า ทุกขสมุทัยอริยสัจ^๑

แม้กระบวนการของปฏิจสมุปบาทซึ่งมีอวิชชาเป็นรากเหง้า มีความมืด ความไม่รู้ตามความเป็นจริงเป็นสมุฏฐาน ก็เป็นสาเหตุแห่งทุกข์ที่เกิดขึ้นทุกขณะที่ตนได้รับอารมณ์ เพราะไม่เคยฝึกหัดปฏิบัติเพื่อที่จะรู้ คนเป็นอันมากจึงตกอยู่ในอำนาจของกิเลส กิเลสที่เกิดขึ้นในปัจจุบันก็คือ กามคุณ ๕ พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นถึงกิเลสทั้งหลายได้รู้จักกาม คือความกำหนัดรักใคร่ เหตุแห่งกาม

^๑ อภ.วิ. (ไทย) ๓๕ / ๑๕๘ / ๕๔.

ความแตกต่างแห่งกาม วิบากแห่งกาม ความดับแห่งกาม และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกาม ว่า^๔

“ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวกามคุณ ๕ ไว้

๑. รูปที่พึงแจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด

๒. เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ฯลฯ

๓. กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ฯลฯ

๔. รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ฯลฯ

๕. โภภุญัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด สิ่งเหล่านี้ไม่เรียกว่ากาม แต่เรียกว่ากามคุณในอริยวินัย”

กามทั้งหลายที่กล่าวมานี้ พระพุทธเจ้าทรงแสงเหตุเกิดไว้ว่า “เกิดเพราะผัสสะ และดับเพราะผัสสะดับ”^๕ ทรงแสดงว่าผัสสะเป็นเหตุให้เกิดเวทนา อย่างใดอย่างหนึ่ง คือสุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ เวทนาเป็นเหตุให้เกิดสัญญา ๖ คือ จารูป เสียง กลิ่น รส โภภุญัพพะ และธรรมารมณฺ์ได้ หมายความว่าเมื่อบุคคลยึดถือเอาปมาณาเป็นอารมณ์แล้ว ย่อมเกิดการสัมผัสคือการยึดติดในสิ่งนั้น ๆ เมื่อยึดติดทำให้เกิดเวทนา คือความรู้สึกว่า ทุกข์ สุข ไม่สุข ไม่ทุกข์ เมื่อเวทนาเกิดขึ้นในการยึดถือเอาปมาณาทำให้เกิดการจำได้หมายรู้ว่า สิ่งที่ตนเองได้ยึดถือปฏิบัติ ยึดถือเอาเป็นอารมณ์ด้วยความพอใจ ว่าถูกต้อง น่าใคร่ นามอง น่าชม เป็นต้น

๔.๖.๒ เป็นสาเหตุแห่งปัญหา

ผู้ไม่สำรวจไม่ใส่ใจโดยอุบายที่ถูกต้อง อาจทำความผิดร้ายแรงได้ เช่น เมื่อบุคคลเห็นรูปแล้วพอใจ ยินดี ชื่นชม ก็หลงยึดติดในรูปที่เห็น เมื่อหลงยึดติด ก็มีความคิดเห็นรับรู้ว่าเป็นสิ่งที่ดีของตนเองยึดถือ ชื่นชอบนั้น ก็ยึดติด เมื่อยึดติดก็เกิดทุกข์ เมื่อทุกข์ก็เดือดร้อน กระทบกระวายใจ พยายามหา แสวงหาสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาในการตอบสนองต่อสิ่งที่ต้องการ การแสวงหาสิ่งเหล่านั้นเป็นสาเหตุแห่งปัญหาต่าง ๆ เช่น ความทุกข์ใจ การยึดติด การกระทบกระทั่ง การใช้แรงทำลายกันเพื่อสนองต่อสิ่งที่อยากจะทำครอบครอง หรือสิ่งที่อยากจะมีจะได้จะเป็น เป็นต้น

การยึดถือเอาเสียงเป็นประมาทเป็นสาเหตุทำให้เกิดปัญหาได้เหมือนกัน เมื่อแต่ละบุคคลยินดี พอใจในเสียงที่ได้ยิน ได้ฟัง เมื่อยึดติดในเสียง จะเลือกฟังเสียงที่ไพเราะเสนาะโสต เสียงที่เป็นคุณไม่เป็นโทษ ตรงกันข้ามเมื่อยึดติดมากก็จะทำให้ไม่อยากได้ยิน ได้ฟังเสียงที่ดี ไม่งาม

^๔ อ.จ.ก.ก. (ไทย) ๒๒/๗๖/๘๗.

^๕ อ.จ.ก.ก. (ไทย) ๒๒/๗๖/๘๘.

ไม่เพราะ ไม่ลื่นหู เมื่อไม่อยากฟังเสียงที่ไม่พึงประสงค์ก็จะเกิดปฏิฆะคือการกระทบกระทั่งกันเป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาทต่าง ๆ ตามมา

แม้คนทั่วไปก็เช่นเดียวกัน มักตกอยู่ในอำนาจของกิเลสอันเป็นเหตุแห่งทุกข์และโทษ การตรึกนึกถึงกามที่เรียกว่ากามวิตก เป็นมนายตนะ เป็นการสื่อสารภายในตัวเองก่อนที่จะมีการสื่อสารภายในตนเองโดยส่วนมากจะได้รับอารมณ์จากทวารทั้ง ๕ มาก่อน คือเมื่อยึดถือเอาปมาณิกามาตรึกนึกคิดคำนึงมากขึ้นจึงเกิดการทำการพูดตามที่นึกคิดไว้ เพราะเหตุนี้ ถ้าบุคคลไม่รู้จักควบคุมอายตนะที่เป็นช่องทางในการรับรู้แล้ว ก็จะตกไปในอำนาจกิเลสเป็นเหตุให้เกิดความใฝ่ต่ำและทำผิดอยู่เสมอ

๔.๖.๓ ไม่สามารถพัฒนาตนเองได้

ผู้ที่ตกอยู่ในอำนาจของปมาณิกาไม่ว่าชนิดใด ทั้งที่เป็นสื่อภายในและสื่อภายนอกย่อมประสบปัญหาในการพัฒนาชีวิต พัฒนาตนเอง เพราะจะเป็นผู้มีความคิดที่ตกไปตามอารมณ์ของสิ่งที่ยึดถือเอาโดยส่วนเดียว ไม่สามารถห้ามใจไม่ให้ทำตามความต้องการได้ เมื่อไม่สามารถทำตามความต้องการได้ก็แสดงว่าตกอยู่ในอำนาจของปมาณิกา ถูกปมาณิกาควบคุมไว้ไม่ให้ได้รับการพัฒนาตนเอง พัฒนาคุณภาพชีวิตขึ้นมาได้ เมื่อไม่สามารถพัฒนาตนเอง พัฒนาคุณภาพชีวิตได้ จะทำให้ตกอยู่ในกระแสฝ่ายต่ำ ตัวอย่างเช่น เมื่อคิดยึดถือเอาในรูปสวย น่าดู น่าชม จะทำให้ต้องแสวงหา ตกแต่งร่างกายให้น่าดู น่าชม ตรงกันข้ามก็จะรังเกียจสิ่งที่สกปรก ไม่น่าดูน่าชม ถ้ามีความรังเกียจมากจะหนักไปในทางราคะจริตไปเลยก็เป็นได้

เพราะฉะนั้น การยึดติดในปมาณิกาเกิดพอดีทำให้ไม่สามารถพัฒนาตนเองได้ในด้านต่าง ๆ กล่าวคือ ในด้านร่างกายจะถูกปรนเปรอให้ดูสะอาด อนามัยเกิดขอบเขตทำให้บางครั้งอาจเป็นภูมิต้านทานโรคทางผิวหนังขึ้นแทนได้ ดังตัวอย่างในสังคมที่เห็นกันชัดเจน เมื่อยึดติดในความสวยงาม ไม่กล้าที่จะออกแดดกลัวหมองคล้ำ ทำให้สัทธิภพในการทำงานลดลง เมื่อหมองคล้ำก็กังวล ภาวะกระวายไม่สามารถทำอะไรได้เลย

๔.๖.๔ ทำให้เป็นคนยึดถืออะไรได้ง่าย

ผลเสียประการหนึ่งของการยึดถือเอาปมาณิกาเป็นประมาณอย่างเดียว คือทำให้เป็นคนยึดถืออะไรได้ง่าย ประเภทสัทธาจริต คนอื่นบอกอะไร ทำอะไร แพ้ชั้นอะไร ก็เชื่อ ก็ยึดถือในทันทีทันใด โดยมีได้ไต่ตรงให้รอบคอบด้วยดีเสียก่อน ทำให้ถูกคนอื่นชักนำ หรือหลอกเอาได้ง่าย ๆ

ลักษณะของการยึดติด ยึดถือ เชื่อง่ายยังอาจทำให้เกิดผลเสียหลายอื่น ๆ ตามมาอีก เช่น การตัดสินใจผิดพลาดสูญเสียทรัพย์สินเงินทอง หรือกรณีการเห็นบุคคลอื่นแต่งตัวดูดี น่าภูมิใจานพูดอะไรก็เชื่อตามนั้น ทำให้การตัดสินใจบนฐานข้อมูลที่ผิด ๆ ดังกล่าว ก็มีโอกาสดังกล่าวผิดพลาด

ไปด้วย แม้กระแสของวัยรุ่นที่นิยมแฟชั่นต่าง ๆ ก็เกิดความนิยม ยึดถือ ยึดติดโดยไม่สนใจรากฐานของตนเองทำให้การถือเอาสิ่งเหล่านี้กลับเป็นปัญหาทางสังคม วัฒนธรรม ตามมาอีกทีหนึ่ง

๔.๖.๕ ถูกชักนำไปตามกระแส

การถูกชักนำไปตามกระแสข่าว เป็นการถูกกระทำจากปัจจัยภายนอก โดยเฉพาะข้อมูลข่าวสารที่มาจากแหล่งภายนอก มักมีอิทธิพล ชี้นำ ให้บุคคลเชื่อตามได้ง่าย หากไม่มีความหนักแน่นพอหรือไม่ได้ใช้หลักกาลามสูตร ในกระแสการไหลบ่าของข้อมูลข่าวสาร มักจะตกเป็นเครื่องมือของบุคคลผู้ที่คอยสร้างกระแสข่าวลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะให้ผู้อื่นคล้อยตาม เชื่อตาม และมีพฤติกรรมเป็นไปตามที่ประสงค์

๔.๖.๖ ทำให้เกิดความตื่นตระหนก

การยึดถือเอาปมาณาเป็นประมาณ ยึดติด ยึดเหนี่ยวอยู่เป็นประจำเนื่องนิคยนั้น นอกจากจะถูกชักนำไปตามกระแสของสังคมที่นิยมชมชอบอะไรต่าง ๆ แล้วยังทำให้เกิดความตื่นตระหนก ตื่นข่าวและทุกข์ใจบ่อย ๆ ต่อสิ่งที่ตนเองได้ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ คนที่ยึดถือเอาแต่ละแนวทางในปมาณาจึงมีเรื่องให้ยึดถือได้มากมาย ยังมีเรื่องให้ยึดถือเอาเป็นแบบมาก ก็ยังมีความตื่นตระหนกเป็นทุกข์กับสิ่งที่ยึดถือในรูปแบบต่าง ๆ บางคนก็ทำให้เกิดความเครียด หวาดผวาระแวงซึ่งมีลักษณะของความทุกข์ใจทั้งสิ้น ตัวอย่างของบุคคลที่ตื่นตระหนกต่อกระแสของสังคม หรือแนวทางนิยมของสังคม เช่น การปรับแต่งเรือนร่างให้ตนเองดูดี สวย สมส่วน นำชวมนอง ด้วยการทำศัลยกรรมตกแต่งเพราะยึดรูปแบบตามกระแส ทำให้มีผลข้างเคียงตามมา บางครั้งอาจมีความกลัวหวาดระแวงมาก เป็นต้น ในส่วนของผู้ที่ยึดถือเอาข้อปฏิบัติที่เคร่งครัด คร่ำคร่ามาเป็นแนวปฏิบัติหรือนิยมชมชอบในแนวทางนี้ เมื่อประสบกับสิ่งที่ไม่พึงพอใจต่อความรู้สึกตนเอง เห็นบุคคลอื่นมีข้อปฏิบัติที่อ่อนหย่อนกว่า ทำให้เกิดการเลิกนับถือปฏิบัติ หรือทำให้ทุกข์ใจ เบื่อหน่ายต่อสังคมของตน

๔.๖.๗ มีพฤติกรรมที่ยอมตามผู้อื่นได้ง่าย

การมีพฤติกรรมที่ยอมตามผู้อื่นได้ง่ายนั้นเป็นผลมาจากการที่จิตใจของตนเองมีความชอบในสิ่งที่เหมือน ๆ กันหรือเข้ากันได้ตามผู้อื่น เมื่อมองในทางจิตก็เป็นจิตที่เหมือนกันตรงกันจึงเข้ากันได้ การมีพฤติกรรมที่ยอมตามผู้อื่นนั้น เพราะเชื่อง่าย ทำให้มีพฤติกรรมทำตามบุคคลอื่น ตามแฟชั่นสมัยนิยม จึงตกอยู่ในฐานะผู้ตามเสมอ หรือการบริโภคที่ไม่ได้พิจารณาต่อผลเสียที่เกิดขึ้น คนประเภทนี้จะทำอะไรก็เอาผู้อื่นว่าคอยตามหลังผู้อื่นอยู่เสมอ ไม่กล้าจะตัดสินใจทำอะไรด้วยตนเอง เกรงกลัวบุคคลอื่นว่าให้ได้

๔.๖.๘ เป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้เสียทรัพย์สินเงินทอง

การยึดถือเอาสิ่งต่าง ๆ ทั้งรูป เสียง ข้อปฏิบัติ และธรรมมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ อาจทำให้เป็นเหตุปัจจัยทำให้เกิดเสียทรัพย์สินเงินทอง ปราภุชชัจเจนในเรื่องของความสัทธา ความเชื่อมั่นในสิ่งนั้น ๆ ว่าจะสนองตอบต่อความต้องการของตนเองได้ ตัวอย่างเช่น เวลาไปทำบุญที่วัด หากว่าวัดมีความสะอาด หฺรฺ คฺคฺติ ก็ถูกจริต หรือได้ยินเสียงพระเทศน์ชอบใจในเสียงของพระเทศน์ หรือบางครั้งเห็นข้อวัตรปฏิบัติของพระมีความเคร่ง ก็เป็นเหตุให้เสียทรัพย์สินเงินทองเพราะความสัทธาที่ไม่มีประมาณ ไม่มีสติปัญญาคอยควบคุม ยึดเอาแต่หลักของปมาณิกาอย่างเดียวทำให้เป็นเหตุเกิดทุกข์ตามมาได้

๔.๖.๙ ทำให้ความคิดและการตัดสินใจไม่มีอิสระ

การยึดติดในปมาณิกาโดยปราศจากปัญญาเข้าควบคุมทำให้ความคิดและการตัดสินใจไม่เป็นอิสระอย่างเต็มที่ เพราะมีความเชื่อติดอยู่ในกรอบของแนวทางปฏิบัติ กรอบตามธรรมเนียม กรอบตามค่านิยม กรอบบุคคล เป็นต้น การอ้างเรื่องใด ๆ โดยใช้กรอบดังกล่าวมาเป็นเครื่องตัดสินใจในการลงมือทำหรือไม่ลงมือทำอะไรเพื่อหาความผิถุค ความจริงความเท็จ เป็นต้น จึงมีโอกาศจะผิถุคพลาดได้ เพราะกรอบหรือแนวทางในการปฏิบัติยึดถือนั้นก็มีความบกพร่องอยู่ในตัวอยู่แล้ว เป็นเพียงแต่บันไดขั้นต้นของการเข้าสู่อิสรภาพทางจิตใจเท่านั้น เมื่อยึดติดถือมั่น ก็ไม่สามารถที่จะพัฒนาสู่ความเป็นอิสรภาพภายในได้เพราะติดอยู่ในปมาณิการะดับพื้นฐานนี้เท่านั้น

๔.๖.๑๐ นำไปสู่ความรุนแรงในการยึดถือ

การยึดติดถือมั่นในหลักข้อปฏิบัติหรือปมาณิกามาเกินไปอาจทำให้นำไปสู่ความรุนแรงในการยึดถือได้ เพราะหลักในการปฏิบัติเมื่อบุคคลเชื่อตาม ปฏิบัติตามแล้วก็มีอุดมการณ์อันเดียวกัน เมื่อใดก็ตามที่ถูกขัดแย้งหรือทำตรงกันข้ามสามารทที่จะกระทบกระทั่งจนเป็นการวิวาท นำไปสู่ความรุนแรงได้ ตัวอย่างในสมัยพุทธกาลเมื่อพระวินัยชฺร และพระชฺรรมชฺร มีวิวาทะกันในเรื่องของข้อปฏิบัติ กล่าวโทษกันอยู่เพราะแนวทางไม่เหมือนกัน ผู้ที่ขึ้นชอบแนวทางใดก็เข้าฝ่ายนั้น ๆ จนเรื่องบานปลายเพียงเพราะปฏิบัติไม่เหมือนกัน หรือตัวอย่างในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ทำให้เกิดการแบ่งฝักฝ่ายออกเป็น ๒ กลุ่ม คือพวกที่เห็นพ้องตามอาจารย์ของตน หรือพวกที่เห็นตามมติส่วนใหญ่ทำให้เกิดการแยกคณะสงฆ์จากกันเป็นมหายาน และเถรวาท เป็นต้น

ดังนั้น การยึดถือในปมาณิกาไม่ว่าจะเป็นการยึดถือในรูปแบบแนวทางใดก็ตาม ควรต้องอยู่ในปัญญา เพราะปมาณิกาเป็นประคูลู่ความเป็นอิสรภาพภายใน เป็นข้อยึดเหนี่ยวจิตใจในระดับพื้นฐาน และสามารถพัฒนาได้ แต่หากยึดถือข้อปฏิบัติแบบสุดโต่งแล้วจะทำให้เกิดการยึดถือยึดมั่นในแนวทาง ความเชื่อ ความชอบของตน ทำให้เกิดผลเสียต่าง ๆ ตามมา ปมาณิกา การถือเอา

รูป เสียง ความคร่ำคร่า และการปฏิบัติเป็นเกณฑ์ในการดำเนินแนวทางต้องมีสติปัญญาเข้ามาควบคุมกันด้วยเพื่อไม่ให้หลงประเด็นจนนำไปสู่ความเสื่อมได้ในที่สุด

๔.๖ ผลดีของการควบคุมปมาณิกา

๔.๖.๑ รู้ทันสาเหตุแห่งทุกข์และสุข

สาเหตุแห่งทุกข์มาจากคัมภีร์ ๓ ประการ คือ

๑. กามตัณหา ความทะยานอยากในกามคุณที่เกิดทางสัมผัสทั้ง ๕

๒. ภวตัณหา ความทะยานอยากในภพ คือ ความทะยานอยากในภาวะที่มีตัวตนคงอยู่มั่นคงตลอดไป

๓. วิภวตัณหา ความทะยานอยากที่จะพ้นไป คือ ความทะยานอยากที่จะพ้นไปจากภาวะที่ไม่น่าปรารถนา อยากทำลาย อยากให้ดับสูญ ไม่อยากยึดถือครอบครอง

คัมภีร์ทั้ง ๓ นี้เป็นเหตุแห่งการเกิดทุกข์ เพราะไปยึดมั่น ยึดติดเอาในปมาณิกา ซึ่งเป็นฐานแห่งการเข้าถึงสุข ทุกข์ต่าง ๆ หากสามารถควบคุมปมาณิกาด้วยสติปัญญา ใคร่ครวญพิจารณาแล้วทุกข์ย่อมไม่เกิด จากทุกข์ที่มีจะเป็นการหลุดพ้นที่เกิดขึ้นทันไป การสามารถควบคุมปมาณิกาได้ก็สามารถรู้ทันสาเหตุแห่งทุกข์และสุขได้

๔.๖.๒ รู้ถึงผลที่ได้จากการควบคุมปมาณิกา

การยึดถือเอาปมาณิกา ด้วยสติสัมปชัญญะ นั้นสามารถทำให้รู้ถึงผลที่ได้จากการควบคุมปมาณิกาได้ การควบคุมอายตนะทั้งหลายของเราไม่ให้ไม่จดจ่อ ยึดติดด้วยกามคุณสามารถส่งผลให้เกิดการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ทั้งทางกาย สามารถควบคุมในการวางท่าที่ต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นสื่อในรูปแบบลักษณะที่ดี เสี่ยงที่ไพละ สัมผัสที่น่าหลง เป็นต้น การวางท่าที่ดีต่อปมาณิกาเหล่านี้ทำให้สามารถพัฒนาตนเองสู่แนวทางในการปฏิบัติด้วยการดำรงชีวิตด้วยความสุข ไม่ถูกครอบงำด้วยวัตถุกิเลสต่าง ๆ เมื่อกายไม่ถูกควบคุมวางตัวได้พอดีเป็นผลให้ในด้านจิตใจสามารถได้รับการพัฒนายิ่งขึ้นไป ปมาณิกาการถือเอาเป็นประมาณในด้านต่าง ๆ ไม่สามารถควบคุมในจิตใจได้ จิตใจก็ผ่องใส เมื่อใจใสก็ไม่ขุ่นมัว เมื่อไม่ขุ่นมัวด้วยตัณหาต่าง ๆ เป็นเหตุให้การใช้ปัญญา พิจารณาใคร่ครวญในสิ่งต่าง ๆ ทำได้โดยง่ายและสามารถพัฒนาตนเองสู่ระดับสูงยิ่งขึ้นไป

๔.๖.๓ รู้เท่าทันอารมณ์ปัจจุบัน

เมื่อจิตใจไม่ถูกครอบงำด้วยปมาณิกา จิตใจก็เป็นอิสระจากเครื่องร้อยรัดทั้งปวง เมื่อเป็นอิสระสามารถรู้เท่าทันอารมณ์ปัจจุบันของตนเองว่า พอใจในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และสิ่งกระทบใด เมื่อรู้เท่าทันทำให้สามารถป้องกันผลกระทบต่าง ๆ ที่ตามมาได้ อารมณ์ปัจจุบันที่

เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคนนั้น เรียกว่า โลกธรรม คือสิ่งที่เกิดจะเกิดขึ้นกับสัตว์โลกแน่นอน^{๑๑}คือไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้ต้องประสบทุกข์กันทุกคน ไม่ทางใด ก็ทางหนึ่งในหลักของปมาณิกา โลกธรรมนี้มี ๘ ประการ คือ

ลาภ เสื่อมลาภ ขส เสื่อมขส นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ ธรรมเหล่านี้ในหมู่มนุษย์ ล้วนไม่เที่ยง ไม่มั่นคง มีความแปรผันเป็นธรรมดา แต่ผู้มีสติปัญญาดี รู้ธรรมคือปมาณิกานี้แล้ว ย่อมพิจารณาเห็นว่า มีความแปรผันเป็นธรรมดา อารมณ์ที่ปรารถนาจึงอย่ายึดใจไม่ได้ ไม่ยินดียินร้ายต่ออารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา

๔.๗.๔ ทำให้เป็นคนหนักแน่น

ผลดีประการหนึ่งของการยึดถือในปมาณิกา คือทำให้เป็นคนหนักแน่น ไม่หุเบา เชื่อคนอื่นง่าย ไม่เชื่อใครในทันทีทันใด ไม่เป็นคนสัทธาจริต แต่จะเป็นพุทธจริต จะเชื่อจะยึดถือปฏิบัติได้ก็ต่อเมื่อเห็นว่าผ่านการกลั่นกรองมาเป็นอย่างดีแล้วโดยใช้สติพิจารณาตามจริงของตน เพราะวิธีการอันเป็นขั้นตอนที่พื้นฐานคือการไม่ยึดติดจนเกินไป เป็นการปิดกั้นความอยาก และความเย่อหยิ่งเกิดขึ้นโดยปราศจากปัญญา จึงไม่มีเรื่องเดือดร้อนใด ๆ เพราะเป็นคนไม่หนักแน่นเป็นสาเหตุ นับว่าเป็นการวางท่าทีที่ถูกต้องตามหลักของพุทธศาสนา

๔.๗.๕ ไม่สามารถถูกชักนำไปตามกระแส

ไม่ว่าบุคคลใดก็ตามเมื่อพิจารณาปมาณิกาด้วยสติปัญญาแล้ว ไม่สามารถถูกคนอื่นชักนำไปตามกระแสใด ๆ ได้ แม้แต่กระแสแฟชั่นสมัยนิยม แม้จะทำให้ดูดี น่าชื่นชม น่านิยมเท่าไรก็ตามก็ไม่มีผล เพราะบุคคลที่ได้พิจารณาปมาณิกาแล้วจะเป็นคนหนักแน่นสูง ไม่หวั่นไหวได้ง่าย มีกรอบหรือบรรทัดฐานทางความเชื่อของตนเอง ด้วยเหตุนี้จึงไม่ถูกชักจูง ไม่ตกเป็นเครื่องมือตามกระแสได้ง่าย เป็นต้นว่า รูปสวย เสี่ยงเพราะ น่านับถือ

ในด้านการนับถือศาสนา ก็จะมีผลดี เพราะไม่ต้องถูกเอาไรด์เอาเปรียบด้วยการหลอกล่อด้วยสิ่งต่าง ๆ ชักนำไปเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งมาปฏิบัติอย่างสูงสุดเพียงอย่างเดียว ชักนำไปยึดมั่นแต่สิ่งที่สวยงาม เสี่ยงเพราะ ด้วยการปิดหูปิดตา

๔.๗.๖ ไม่ตื่นตระหนกและทุกข์ใจ

ปมาณิกาในด้านต่าง ๆ นั้นเมื่อใช้สติปัญญาเข้าควบคุมแล้วทำให้เป็นคนแน่วแน่ ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว ไม่ตระหนกในสิ่งต่างๆ การไม่ยึดติดมากไป ใช้สติควบคุมไม่ถูกชักนำไปตามกระแสของสังคมแล้วยังทำให้เป็นคนไม่ตื่นตระหนก ตื่นข่าวและทุกข์ใจ เพราะแน่วแน่มั่นใจมีสิ่งยึดเหนี่ยว มีแนวทาง ใคร่ครวญพิจารณา ไม่มีเรื่องให้ยึดติด ไม่ทุกข์กับสิ่งที่ยึดถือ เมื่อไม่ยึดถือก็ไม่มีความ

^{๑๑} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๔๗/๒๓๔.

ความเครียด ไม่หวาดผวาระวังต่อสิ่งใด ๆ มีความเป็นธรรมชาติ มุ่งพัฒนาสู่ความเป็นอิสระอย่างเต็มที่ เอาปมาณิกามาเป็นอารมณ์ในการพัฒนาเป็นต้น

๔.๗.๗ ทำให้เป็นคนเชื่อมั่นในตนเอง

ปมาณิกามีหลักการอยู่คือการน้อมใจเอารูป เสียง ความเศร้าหมอง และข้อปฏิบัติมาเป็นอารมณ์พิจารณา มีฐานความเชื่อที่มั่นคง ไม่หวั่นไหวคลอนแคลน ไม่คล้อยตามผู้อื่นง่าย ๆ แม้บุคคลนั้นจะเป็นครู อาจารย์ ก็ตาม จะมีลักษณะที่น่าดู น่าชม น่านิยมชมชอบอย่างไรก็ตามก็มีการพิจารณาตรวจสอบ ใคร่ครวญสิ่งเหล่านั้น

๔.๗.๘ ไม่สูญเสียทรัพย์สิน

การไม่ยึดถือเอาสิ่งต่าง ๆ ทั้งรูป เสียง ข้อปฏิบัติ และธรรมมาเป็นสิ่งขวางกั้นแนวทางในการปฏิบัติแล้วทำให้เป็นเหตุบังเอิญทำให้เกิดเสียทรัพย์สินเงินทอง ในการที่จะสนองตอบต่อความต้องการของตนเองได้ ตัวอย่างเช่น เวลาไปทำบุญที่วัด หากว่าวัดมีความสะอาด หฺรดูดี ก็ถูกจริต หรือได้ยินเสียงพระเทศน์ชอบใจในเสียงของพระเทศน์ หรือบางครั้งเห็นข้อวัตรปฏิบัติของพระมีความเคร่ง ทำให้มีสติพิจารณาถึงความไม่แน่นอนของสิ่งเหล่านั้นทำให้มองเห็นถึงความเป็นอนัตตา ความว่างเปล่า ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในการเสียทรัพย์สินเงินทองเพราะมีสติปัญญาคอยควบคุมยึดเอาแต่หลักของปมาณิกายอย่างเดียวทำให้เป็นเหตุพ้นทุกข์ได้

๔.๗.๙ มีอิสระในการคิดและตัดสินใจ

การไม่ถูกสิ่งใดเข้าครอบงำทำให้จิตใจปลอดโปร่ง มีอิสระในการคิดและการตัดสินใจ มีเหตุผลและมีความถูกต้องมากขึ้นเพราะเป็นความปลอดพ้นจากการถูกครอบงำและไม่ติดอยู่ในกรอบใด ๆ ไม่ติดอยู่ในการปฏิบัติยึดติดใด ๆ ทำให้กระบวนการความคิดได้พัฒนาเต็มความสามารถเต็มไปด้วยกำลังสติปัญญาที่จะอำนวย ซึ่งเป็นแนวทางพัฒนาเป็นความคิดเชิงสร้างสรรค์ ความคิดริเริ่มทำสิ่งใหม่ ๆ

๔.๗.๑๐ ไม่มีปมาณิกาที่นำไปสู่ความรุนแรง

ไม่มีปมาณิกาใด ๆ ที่นำไปสู่ความรุนแรงในด้านต่าง ๆ เมื่อนำเอาปมาณิกามาพิจารณาเพื่อยกระดับสภาวะทางอารมณ์ โดยมีสติเข้าควบคุมดูแลตลอด ทั้งไม่ส่งผลต่อความรุนแรงใด ทั้งความรุนแรงในผ่านทางสังคม การกระทบกระทั่ง การวิวาท การประหัดประหารกัน ในทางตรงกันข้ามจะนำไปสู่ความเป็นอิสระจากสิ่งรื้อยรัดทั้งปวง

๔.๗.๑๑ เตือนให้มีสติสัมปชัญญะ

การยึดถือเอาปมาณิกานั้นเตือนให้บุคคลมีสติสัมปชัญญะทุกขณะที่เผชิญหน้ากับรูปแบบต่าง ๆ เหตุการณ์ต่าง ๆ ให้ยังคงยึด ยั้งทำ ไม่รีบด่วนในการปฏิบัติ หรือแสดงพฤติกรรมตามความเชื่อ ความน่าเชื่อถือ น่าเคารพในทันที ปัญญาจะทำหน้าที่สร้างเกาะป้องกันตนเองจากสิ่ง

ร้อยรัด อติมานะ วิจิตรจินา เมื่อใช้ปัญญาก็จะทำให้รู้ตัวได้ว่าขณะใดเกิดความเศร้าหมองก็จะได้รับปิดกั้นเอาไว้ทันที

๔.๗.๑๒ ทำให้เกิดปัญญา

การเกิดขึ้นของปัญญาในปมาณิกานั้น เกิดมีพัฒนาการทางปัญญา หลักของปมาณิกาก็ทำให้เรามีสติ ที่จะตรวจสอบสิ่งที่เราได้ยึดถือเอาเป็นประมาณ แต่ไม่ใช่หยุดแค่นี้ แต่จะให้เราค้นหาสาเหตุสิ่งที่เรายึดถือเป็นประมาณว่าควรปฏิบัติหรือไม่ ปัญญาสามารถเกิดขึ้นได้เมื่อเราเกิดความสงสัยและหาคำตอบให้แก่ความสงสัยได้ เช่น ความสงสัยที่เกิดขึ้นในฐานะเป็นนักปฏิบัติทำให้มีการตรวจสอบข้อปฏิบัติที่ยึดถือเอาเป็นประมาณ ตรวจสอบพฤติกรรมต่าง ๆ

ตรวจสอบในที่นี้คือให้พิจารณาธรรมทั้งข้อดีและข้อเสีย มีลักษณะที่เป็นกุศล อกุศล ไม่มีโทษ มีโทษ บัณฑิตนินทา บัณฑิตสรรเสริญ เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลหรือความสุข เป็นไปเพื่อไม่ใช่ประโยชน์เกื้อกูลหรือความทุกข์ เมื่อเห็นว่าเป็นอกุศลในสิ่งใด พึงละสิ่งนั้นเสียแต่เมื่อเห็นว่าเป็นกุศลในสิ่งใด พึงปฏิบัติสิ่งนั้นให้เจริญขึ้น การตรวจสอบจึงทำให้เกิดปัญญา

ในสังคมปัจจุบัน มีเหตุการณ์หลาย ๆ เรื่อง หลาย ๆ กรณี ที่ปรากฏให้ยึดถือเอาเป็นประมาณ ทั้งรูปลักษณะที่ดี เสียงดีไพเราะ การนิยมชมชอบในสิ่งต่าง ๆ เป็นเรื่องที่ถูกสร้างขึ้น ปั้นแต่งขึ้นด้วยจิตใจของเราเอง เพราะจริตหนักไปทางด้านใดก็จะแสวงหา รวบรวมแสดงออกมาให้เห็นถึงความชอบของตนเอง เป็นเหตุให้การนำเอาปมาณิกามาใช้ในทางที่ผิดวัตถุประสงค์ไป คือมุ่งพัฒนาศักยภาพของตนเองสู่ความเป็นอิสระทางจิตใจไม่ถูกควบคุม การถูกปมาณิกาควบคุมทำให้บุคคลนั้นเป็นบุคคลประเภทมุ่งกอบโกยเอาผลประโยชน์ที่เกิดจากพฤติกรรม รูปสวย เสียงเพราะ รสอร่อย สัมผัสน่าลอง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องชื่อเสียง เกียรติยศ ลาก การสรรเสริญ ความสนุกสนาน การถือเอาปมาณิกานั้นโดยเป้าหมายเพื่อมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตตนเองโดยอาศัยรูป เสียง ความคร่ำคร่า และข้อปฏิบัติที่ดีมาเป็นบรรทัดฐานในการเสริมสร้างความก้าวหน้าให้กับตนเอง เมื่อบุคคลจะเข้าถึงแนวทางก็อาศัยปมาณิกาเหล่านี้เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการทำให้บรรลุเป้าหมาย สิ่งสำคัญคือ ปมาณิกานั้นทำให้เกิดสัทธา ความเชื่อความเลื่อมใสได้ เมื่อมีสัทธา ความปีติยินดีก็เกิดขึ้น เมื่อมีปีติความปราโมทย์湧ใสในสิ่งที่เรากำลังทำก็ย่อมเกิดขึ้นด้วยเหมือนกัน เมื่อปราโมทย์เกิดขึ้น ความสงบสมาธิ ความแน่วแน่ต่อการปฏิบัติก็เกิดขึ้น และผลของการปฏิบัติย่อมตามมา

๔.๘ ตัวอย่างบุคคลที่ยึดถือปมาณิกาโดยไม่ควบคุม

๔.๘.๑ พระนางมาคันทिया

ตัวอย่างหนึ่งที่เห็นปรากฏในเรื่องของการยึดถือเอาปมาณิกาโดยไม่ควบคุมอย่างหนึ่งคือ พระนางมาคันทियाที่ยึดถือเอารูปปมาณิกาเป็นอารมณ์ ยึดถือเอารูปที่สวยงามมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว

หลงในรูปสวย แม้ใครอื่นที่มีรูปดีกว่า สวยกว่า น่าชื่นชมกว่าก็จะอดทนใจไม่ไหว เป็นเหตุให้เกิดความอิจฉา ริษยา หรือมีพัฒนาการไปในทางลบ ดังได้อธิบายไว้ในข้างต้นว่า เมื่อบุคคลยึดถือเอาปมาณาภาไว้โดยไม่ยึดติดปัญญาควบคุม เป็นเหตุให้อคติมาณะ การถือเนื้อถือตัวเกิดขึ้น ดังปรากฏในพระนางมาคันทียาที่พอใจในรูปของพระพุทธเจ้า ถึงบิดามาขอพระพุทธเจ้าให้มาเป็นสามีของนางมาคันทียา ว่า^{๑๑}

พราหมณ์นั้นแลเห็นอภิปาอันเลิศด้วยความงามแห่งพระรูปของพระตถาคตแล้ว ก็คิดว่า “ชื่อว่าบุรุษอื่นผู้เช่นกับบุรุษนี้ ย่อมไม่มีในโลกนี้ บุรุษนี้เป็นผู้คู่ควรแก่ธิดาของเรา เราจักให้ธิดาของเราแก่บุรุษนี้ เพื่อประโยชน์จะได้เลี้ยงดูกัน” ดังนี้แล้วจึงกล่าวว่า “ท่านสมณะ ธิดาของข้าพเจ้ามีอยู่คนหนึ่งข้าพเจ้ายังไม่เห็นชายผู้คู่ควรแก่นาง ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ ท่านเป็นผู้คู่ควรแก่นาง และนางก็เป็นผู้คู่ควรแก่ท่านแท้ ควรท่านได้นางไว้เป็นบาทบริจาริกา และนางก็ควรได้ท่านไว้เป็นภักสดา เราจักให้นางแก่ท่านท่านจงยืนอยู่ในที่นี้แล จนกว่าข้าพเจ้าจะไป (กลับมา)

พระพุทธเจ้าตรัสตอบไปว่า^{๑๒}

เรามีได้มีความพอใจในเมถุน เพราะเห็นนาง ตัณหา นางอรดี และนางราชา โฉนเล่า? จักมีความพอใจเพราะเห็นธิดาของท่านนี้ ซึ่งเต็มไป และกรีส เราไม่ปรารถนาจะถูกต้องธิดาของท่านนี้ แม้ด้วยเท้า”

เมื่อพระนางมาคันทียาได้ยินแล้ว ผูกอาฆาตในพระศาสดาว่า^{๑๓}

ถ้าสมณะนั้นไม่มีความต้องการด้วยเรา ก็ควรกล่าวถึงความที่ตนไม่มีความต้องการ แต่สมณะนี้ (กลับ) ทำให้เราเป็นผู้เต็มไปด้วยยมุตรและกรีส เอาเถอะ เราอาศัยความถึงพร้อมด้วยชาติตระกูล ประเทศ โภคะ ยศและวัย ได้ภักสดาเห็นปานนั้นแล้วจักรู้กรรมอันเราควรทำแก่สมณ โคคม

จากตัวอย่างของพระนางมาคันทียานั้น แสดงให้เห็นว่า เป็นผู้ประกอบไปด้วยการถือเอาในปมาณาภาอย่างสุดโต่งโดยไม่ใช้สติปัญญาเข้าควบคุม เมื่อเห็นรูปที่น่าพึงพอใจ รูปลักษณะที่ดีของพระพุทธเจ้าแม้บิดา มารดาของนางมาคันทียาเองก็มีความชื่นชมยินดี แม้นางมาคันทียาได้ยินเสียง ที่ไม่น่าพอใจก็ถึงกับผูกพยาบาท อาฆาตพระพุทธเจ้า ทำให้ได้รับผลกรรมที่ได้ผูกใจพยาบาทในภายหลัง

^{๑๑} พุ.ธ.อ.(ไทย) ๔๐ / ๒๗๒.

^{๑๒} พุ.ธ.อ.(ไทย) ๔๐ / ๒๗๓.

^{๑๓} พุ.ธ.อ.(ไทย) ๔๐ / ๒๗๔.

๔.๘.๒ พระเทวทัต

อีกตัวอย่างหนึ่งที่เราเห็นได้ว่าการที่ยึดถือเอาปมาณิกาเป็นประมาณอย่างเดียวโดยไม่พิจารณาด้วยสติปัญญาแล้วทำให้เกิดปัญหา ความทุกข์ตามมา เพราะเหตุแห่งการยึดติดในปมาณิกาเหล่านี้แม้แต่พระเทวทัต ผนวชตามเสด็จพระศาสดาเป็นผู้ได้ฤทธิ์อย่างปุณฺณ ต่อมาภายหลังเมื่อติมานะ ตัณหาด้วยการสำคัญว่าได้เป็นผู้มีลาภสักการะอันพระเจ้าอาชาศศัตรูถวาย ถูกลาภสักการะในการปฏิบัติเพื่อให้พระเจ้าอาชาศศัตรูศรัทธา ด้วยการปฏิบัติที่คร่ำเคร่ง ปฏิบัติแบบยิ่งยวด ทำให้ปมาณิกาทั้งหลายครอบงำยังจิตอันเป็นบาปให้เกิดขึ้นว่า^{๑๔}

เราจักปกครองภิกษุสงฆ์" ดังนี้แล้ว ก็เสื่อมจากฤทธิ์ พร้อมกับจิตตูปบาท วันหนึ่ง ได้ไปสู่พระเวฬุวัน ถวายบังคมพระศาสดา ทูลว่า "พระเจ้าข้า" บัดนี้พระผู้มีพระภาค ทรงพระชราแก่เฒ่าห่อหมแล้ว ขอจงทรงชวนขวนขวายน้อยตามประกอบทิวาสธรรมสุขวิหารเถิด ข้าพระองค์จักปกครองภิกษุสงฆ์เอง ขอพระองค์จงทรงมอบภิกษุสงฆ์ให้แก่ข้าพเจ้าเถิด "ถูกพระศาสดาทรงรุกรานด้วยพระวาจาว่า เทวทัตกลืนกินปัจจัย ๔ เหมือนกลืนกินเขพะแล้วทรงห้ามเสีย จึงเป็นผู้ไม่พอใจผูกอาฆาตในพระศาสดาแล้วหลีกไป

แม้คราวหนึ่งได้เข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลขอวัตถุ ๕ ประการว่า^{๑๕}

คิละ พระเจ้าข้าภิกษุทั้งหลายพึงเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตร เทียวบิณฑบาตเป็นวัตร ใช้ผ้าบังสุกุลเป็นวัตร อยู่โคนไม้เป็นวัตร ไม่พึงฉันทปลาเนื้อตลอด ชีวิต พระศาสดาไม่ทรงอำนวยตามเชอกล่าววว่า "ใครต้องการจะพ้นจากทุกข์จงมากับเรา" ดังนี้แล้ว พาพวกภิกษุผู้เชื่อคำของเธอ ยังชนผู้เสื่อมใสในวัตรอุณหปอนให้ยินยอมด้วยวัตถุ ๕ ประการ ให้ออกปากขอ (ปัจจัย) ในตระกูลทั้งหลายบริโภค พวกเพียรเพื่อทำลายสงฆ์ นักร่วมกับบริษัทของตนในอุโบสถ แล้วกล่าวว่า "วัตถุทั้ง ๕ นี้ ควรแก่ท่านรูปใด ท่านรูปนั้นจงจับสลาก" เมื่อภิกษุ ๕๐๐ รูป ผู้ซึ่งไม่ฉลาดในธรรมวินัยพากันจับสลากแล้วทำลายสงฆ์ไปสู่กรุงสาวัตถี ถึงขอสระโบกขรณินตั้งอยู่ภายนอกพระเชตวัน ก็เข้าไปสู่แผ่นดินในที่นั้นเอง บังเกิดในอเวจิมหานรกพระเชตวัน ก็เข้าไปสู่แผ่นดินในที่นั้นเอง บังเกิดในอเวจิมหานรกแล้ว

จะเห็นได้ว่า การที่พระเทวทัตได้รับทุกข์เวทนาเพราะยึดถือเอาปมาณิกาโดยไม่ได้ใช้สติปัญญาใคร่ครวญจึงเป็นเหตุให้ทำอกุศลกรรมต่าง ๆ นานา เพราะยึดถือในลูขูปปมาณิกา การประพฤดิเคร่งขรึมให้นำศรัทธา และมีข้อปฏิบัติที่ยังยวดเพื่อยังศรัทธาให้เกิดโดยไม่พิจารณาถึงสิ่งที่เกิดขึ้นทำให้อติมานะ และตัณหาเกิดขึ้นจนทำสังฆเภท แม้ตัวเองก็ไปสู่อบาย เป็นต้น

^{๑๔} วิ.มหา.(ไทย) ๑ / ปฐมภาค / ๗๑๑.

^{๑๕} วิ.มหา.(ไทย) ๑ / ปฐมภาค / ๗๑๑.

๔.๕ ตัวอย่างบุคคลที่ได้รับประโยชน์จากปมาณิกา

๔.๕.๑ พระวักกलि

พระวักกलिเป็นตัวอย่างที่ได้รับการพัฒนาอย่างสูงสุดตามหลักปมาณิกาท่านหนึ่งแม้ในช่วงต้นนั้นยังยึดติดอยู่ในรูปปมาณิกา คือยินดี พอใจในรูปลักษณะของพระพุทธเจ้า ใฝ่ติดตาม เพียงพอมีโอกาสดำเนินชมพุทธลักษณะของพระพุทธเจ้า จนถึงขึ้นออกบวชเพราะคิดว่าจะได้ใกล้ชิดในรูปลักษณะของพระพุทธเจ้าดังประโยคที่ว่า^{๑๖} “เราเว้นจากพระสุคตเสียเพียงครู่เดียวก็ กระสัน พออายุได้ ๗ ขวบ เราก็ก่อบวชเป็นบรรพชิต เราเป็นผู้ไม่อ้อมด้วยการดูพระรูปอันประเสริฐ เกิดพระบารมีทุกอย่าง มีดวงตาสีเขียวล้วน เคลื่อนกล่นไปด้วยวรรณัตถฐานอันงดงาม”

จนเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสต่อพระวักกलिว่า^{๑๗}

อย่าเลยวักกलि ประโยชน์อะไรในรูปที่น่าเกลียดซึ่งชนพาลชอบเล่า อย่าเลยวักกलि ประโยชน์อะไรในรูปที่น่าเกลียดซึ่งชนพาลชอบเล่า ก็บัณฑิตใดเห็นสังขาร บัณฑิตนั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ไม่เห็นสังขารถึงจะเห็นเราก็อธิษฐานว่าไม่เห็น กายมีโทษไม่สิ้นสุด เปรียบเสมอด้วยต้นไม้มีพิษ เป็นที่อยู่ของโรคทุกอย่าง ล้วนเป็นที่ประชุมของทุกข์ เพราะฉะนั้น ท่านจงเบือนหน้าในรูป พิจารณาเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย จักถึงที่สุดแห่งสรรพกิเลสได้ โดยง่าย

การเห็นด้วยจักขุ ไม่ชื่อว่าเห็น การเห็นด้วยญาณเท่านั้น ชื่อว่าเห็น สมดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า^{๑๘} “ดูก่อนวักกलिประโยชน์อะไรด้วยกายอันเปื่อยเน่านี้ อันเธอเห็นแล้ว ดูก่อนวักกलिผู้ใดแล เห็นพระธรรม ผู้นั้นชื่อว่า เห็นเราตถาคต”

๔.๕.๒ พระสารีบุตร

แม้พระสารีบุตรเองก็ได้รับประโยชน์จากปมาณิกานี้เหมือนกัน ในคราวที่ยังเป็นอุปติสสะมาณพ ในสำนักสัทธชัยปริพาชก พร้อมกับโกณฑิยะมาณพที่ออกแสวงหาโมกขธรรมโดยการแยกย้ายกันออกแสวงหา ฝ่ายอุปติสสะมาณพ ได้เห็นรูปลักษณะอันน่าเลื่อมใส หรือเห็นรูปปมาณิกาเอาสมณสารูปของพระอัสสชิทำให้เกิดความเลื่อมใส วันหนึ่ง พระอัสสชิ เข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ อุปติสสะปริพาชก เดินมาแต่สำนักของปริพาชกได้เห็นท่านมีอาภรณ์น่าเลื่อมใส จะก้าวไปถอยกลับแลเหลียว กู้แขนเหยียดแขนเรียบบร้อยทุกอิริยาบถ ทอดจักขุแต่พอประมาณ มีอาการแปลกจากบรรพชิตในครั้งนั้น อยากจะทราบว่ามีใครเป็นศาสดาของท่าน

^{๑๖} บ.อุป. (ไทย) ๒๕ / ๑๑๕ / ๑๒๔.

^{๑๗} บ.อุป. (ไทย) ๒๕ / ๑๑๖ / ๑๒๕.

^{๑๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒ / ๑ / ๕๗.

อุปติสสปริพาชกได้ฟัง ก็ทราบว่ ในพระพุทธศาสนาแสดงว่ากรรมทั้งปวง เกิดเพราะเหตุ และจะสงบระงับไป เพราะเหตุดับก่อนพระศาสดาทรงสั่งสอน ให้ปฏิบัติเพื่อสงบระงับเหตุแห่งกรรม เป็นเครื่องก่อให้เกิดทุกข์ ได้ดวงตาเห็นธรรมว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมด ต้องมีความดับเป็นธรรมดา

แสดงให้เห็นว่า อุปติสสมานพนั้นอาศัยรูปปมามาณิกา ความเลื่อมใสในรูปลักษณะทำให้เกิดความศรัทธา โดยใช้สติปัญญาใคร่ครวญจึงเกิดการพัฒนาอิสรภาพอย่างสูงสุดในพระพุทธศาสนาเป็นต้น

๔.๕.๓ พระนางรูปนันทา

พระนางรูปนันทานั้นเป็นตัวอย่างบุคคลที่ได้รับการพัฒนาอย่างสูงสุดได้ด้านการถือเอารูปปมามาณิกา เพราะเป็นบุคคลที่หลงมัวเมาในความงดงามของตนเอง ไม่ยอมเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยเหตุว่าพระองค์ทรงดำนิรูป จึงไม่ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงทราบว่าพระนางรูปนันทาทรงหลงมัวเมาในสิริโสภณ ความงามของตนเอง จึงตรัสว่า^{๑๕}

ภิกษุณีทั้งหลายต้องมารับโอวาทของตนด้วยตนเอง ส่งภิกษุณีรูปอื่นไปแทนไม่ได้ แต่ นั้น พระนางรูปนันทา เมื่อไม่เห็นทางอื่น ก็ไปรับแทนไม่ได้ แต่ นั้น พระนางรูปนันทา เมื่อไม่เห็นทางอื่น ก็ไปรับพระโอวาททั้งที่ไม่ปรารถนา พระศาสดาทรงเนรมิตรูปหญิงผู้หนึ่ง ด้วยพุทธฤทธิ์ โดยอำนาจจิตของพระนางทรงทำให้เป็นเหมือนหญิงนั้นจับใบตาลถวายงานพักอยู่พระนางรูปนันทา เห็นรูปหญิงนั้นแล้วคิดว่าจับใบตาลถวายงานพักอยู่ พระนางรูปนันทาเห็นรูปหญิงนั้นแล้วคิดว่าเรามัวเมาโดยมิใช่เหตุ จึงไม่มาหญิงแม่เหล่านี้ เทียวไปสนทนสนมในสำนักพระศาสดา รูปของเราไม่ถึงเสียที่ ๑๖ แห่งรูปของหญิงเหล่านี้

นันทา เธอจงดูกายอันกรรมยกขึ้น อันอาครุ ไม่สะอาด เปื่อยเน่า ไหลออกอยู่ข้างบน ไหลออก อยู่ข้างล่าง ที่พาลชนทั้งหลายปรารถนากันนัก; สรีระของเธอนี้ ฉันทิ สรีระของหญิงนั้นก็ฉันทิ สรีระของหญิงนั้น ฉันทิ สรีระของเธอนี้ ก็ฉันทิ เธอจงเห็นธาตุทั้งหลายโดยความเป็นของสูญ อย่างกลับมาสู่โลกนี้อีก เธอคลี่คลายความพอใจในภพเสียแล้ว จักเป็นบุคคลผู้สงบเทียวไป พระนางตั้งความสิ้นความเลื่อมใสในรูปนั้นนั้นแล้วบรรลุ พระอรหัต

จะเห็นได้ว่า พระนางรูปนันทาเอง แม้จะยึดถือ ยึดติดในรูปสวย ความสวยงามด้วยรูปปมามาณิกา อย่างไรก็ตาม หากมีสติสัมปชัญญะแล้ว สามารถที่จะพัฒนาอย่างสูงสุดได้ การพิจารณาเพื่อไม่ให้ติดยึดในรูป ความสวยงามเป็นการถอนเอาอติมานะ ตัณหา หรืออกุศลธรรมต่าง ๆ ออกทำให้ปมามาณิกาเป็นประตูล่ออิสรภาพได้

^{๑๕} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐ / ๒ / ๓๓.

๔.๘.๔ พระโมคคัลลานะ

ในด้านของโฆสัพปมาณิกา การยินดีพอใจในเสียง การชอบใจในเสียงที่ดี มีประโยชน์ สามารถพัฒนาตนเองได้อย่างสูงสุดเหมือนกัน ดังพระโมคคัลลานะ สมัยท่านยังเป็นโกณฑิยะกับอุปติสสะ แสวงหาโมกขธรรม เมื่ออุปติสสะเลื่อมใสศรัทธาในรูปที่น่าเลื่อมใสของพระอัสสชิ จึงทำให้เกิดความศรัทธาแล้วพัฒนาตนเองอย่างสูงสุด โกลิตะก็เหมือนกันแม้ไม่ได้เห็นรูปลักษณะของพระอัสสชิ แต่เพียงได้ยินเสียง คำพูดที่ดีมีประโยชน์จากอุปติสสะแล้วพิจารณาใคร่ครวญแล้วสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างสูงสุดเหมือนกัน

โกลิตมาณพนั้นได้พบกับอุปติสสะซึ่งได้พบกับพระอัสสชิแล้วก็บอกเนื้อความให้กับ โกลิตะฟังทุกประการ ฝ่ายโกลิตะนั้นมีความใคร่จะได้ฟังสิ่งที่อุปติสสะได้ฟังมาก จึงขอให้อุปติสสะนั้นกล่าววาทะของพระอัสสชิ อุปติสสะจึงกล่าววาทะว่า

ธรรมทั้งปวง เกิดเพราะเหตุ และจะสงบระงับไป เพราะเหตุดับก่อนพระศาสดาทรงสั่งสอน ให้ปฏิบัติเพื่อสงบระงับเหตุแห่งธรรม เป็นเครื่องก่อให้เกิดทุกข์ ได้ดวงตาเห็นธรรมว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมด ต้องมีความดับเป็นธรรมดา

หลังจากได้ฟังวาทะที่อุปติสสะกล่าวแล้วทำให้เกิดความศรัทธา ปิฎิ ปราโมทย์เข้าถึงกระแสธรรม คือพัฒนาการทางด้านจิตใจอย่างสูง บรรลุเป็นพระโสดาบันเป็นต้น นับเป็นกรณีตัวอย่างที่สำคัญท่านหนึ่งแม้ไม่ได้เห็นรูปลักษณะใด ๆ ก็ตาม แต่มีความเพียรพยายามฟังในสิ่งที่ดี สิ่งที่เป็นมงคลแล้วใคร่ครวญพิจารณา ไตร่ตรองตามเหตุ ตามผล สามารถพัฒนาตนเองได้

๔.๘.๕ พระโมฆราช

ในด้านของการประพาศคร่ำคร่า เสรีหมอง ยึดถือเอาลูขัปปมาณิกา ความนิยมชมชอบในสิ่งเสรีหมอง ปอน ๆ แม้พระพุทธรเจ้าตรัสว่า^{๒๐} พระโมฆราชเลิกกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านทรงจิวรเสรีหมอง แล้วตรัสกับพระโมฆราชว่า^{๒๑}

โมฆราช ภิกษุผู้มีผิวพรรณเสรีหมอง แต่มีจิตผ่องใส ท่านเป็นผู้มีใจตั้งมั่นเป็นนิตย์ จักทำอย่างไรตลอดราตรีแห่งเวลาหนาวเย็นเช่นนี้ ข้าพระองค์ได้ฟังมาว่า ประเทศมคธล้วนแต่สมบูรณ์ด้วยข้าวกล้า ข้าพระองค์ฟังคลุมกายด้วยฟางแล้วนอนให้เป็นสุข เหมือนคนเหล่าอื่นที่มีการ เป็นอยู่เป็นสุข ฉะนั้น

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าการที่มีปกติประพาศปฏิบัติ ยึดถือความเสรีหมอง แม้เสรีหมองทางกายด้วยเสื้อผ้า ด้วยร่างกาย ไม่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต เพราะเสรี

^{๒๐} อญ.เอกก. (ไทย) ๑๒/๒/๓๕.

^{๒๑} พุ.วิ. (ไทย) ๑๘/๒๕๖ /๒๑๒.

หมองแต่กาย ใจผ่องใส การยึดเอาลู่ขั้ปมาณิกาเป็นประมาณด้วยใจคิดพิจารณาใคร่ครวญก็ไม่ติด อยู่ใจอดิมานะ หรือตัณหา อกุศลธรรมต่าง ๆ แต่กลับเป็นเหตุปัจจัยในการยกระดับการพัฒนา ตนเองสู่จุดหมายสูงสุดได้ดังพระโมฆราชเป็นต้น

๔.๘.๖ พระอานนท์

ในธัมมัมปมาณิกาการยึดถือเอาการปฏิบัติธรรมก็เหมือนกันบางครั้งการยึดมั่นในข้อปฏิบัติทำให้เป็นผลแห่งการไม่พัฒนาเลย ดังพระอานนท์ แม้จะอยู่ใกล้พระพุทธเจ้าก็ไม่สามารถที่จะพัฒนาตนเองได้ จะพยายามปฏิบัติเท่าไรก็ไม่เป็นผลสำเร็จ เพราะยึดถือปฏิบัติมากเกินไป คราวเมื่อการสังคายนาครั้งแรก ที่ประชุมพร้อมเพียงกันหมด เหลือเพียงแต่พระอานนท์ที่ยังไม่บรรลุนิพพานสูงสุด พยายามเท่าไรก็ไม่เป็นผล สุดท้ายปล่อยวางความพยายามนั้นอย่างมีสติสัมปชัญญะก็บรรลุพระอรหันต์ในอิริยาบถไม่นอน ไม่นอน

ตัวอย่างของพระอานนท์นี้เป็นแบบอย่างของการยึดถือเอาธัมมัมปมาณิกาเป็นประมาณอย่างเดียว คือปฏิบัติอย่างเดียวโดยไม่ใคร่ครวญพิจารณาอื่น ๆ ไม่ปล่อยวางในข้อปฏิบัติทำให้ไม่ได้รับผลของการพัฒนาตนเอง เมื่อใดที่ปล่อยวางข้อปฏิบัติแต่กำหนดด้วยสติสัมปชัญญะกลับพัฒนาตนเองได้อย่างสูงสุด

สรุปได้ว่า การปฏิบัติตนเองโดยการยึดถือเอาปมาณิกาในด้านต่าง ๆ นั้นมีทั้งดีและไม่ดีที่ไม่ดีนั้น เมื่อปมาณิกาใด เกิดขึ้นแล้วไม่สามารถพิจารณาใคร่ครวญ กลับติดยึดในอารมณ์สิ่งทีปรารถนาทำให้ไม่สามารถพัฒนาตนเองสู่อิสรภาพได้ แต่หากนำเอาปมาณิกามาพิจารณาไม่ยินดียินร้ายต่ออารมณ์ที่มากกระทบ ใคร่ครวญพิจารณาด้วยสติปัญญาสามารถที่จะพัฒนาตนเองได้อย่างสูงสุดด้วยอาศัยปมาณิกาเหล่านี้เป็นเหตุ เป็นปัจจัยในการเข้าถึงอิสรภาพได้

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ปมาณิกา คือ เป็นผู้ถือประมาณ (การเปรียบเทียบ) ในบุคคลทั้งหลาย ซึ่งเป็นการถือเอา ลักษณะต่าง ๆ หรือการเปรียบเทียบเอาสิ่งต่าง ๆ ที่คุ้นเคยมาเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเชื่อความ เลื่อมใส เป็นเกณฑ์ในการถือเอา ยึดติดในสิ่งเหล่านั้น ปมาณิกา ยังเป็นการกะประมาณในสิ่งที่ ก่อให้เกิดความน่าเชื่อถือ ซึ่งใกล้เคียงกับปสาทะและศรัทธาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเมื่อเห็น รูปลักษณะ ลักษณะที่น่าพอใจ หรือพอใจในส่วนต่าง ๆ แล้วทำให้เกิดศรัทธาความเชื่อเกิดขึ้นแล้วก็ ทำให้เกิดความเลื่อมใส ความอิมใจ ความพอใจ ความสบายใจที่จะยอมรับนับถือ พร้อมทั้งจะ ประพฤติปฏิบัติตาม รวมความหมายเหมือนกันคือ ศรัทธापสาทะ ความเชื่อความเลื่อมใส

ปมาณิกาแบ่งออกได้เป็น ๔ ประเภท คือ รูปปมาณิกา คือ ผู้ถือประมาณในรูป บุคคลที่ มองเห็นรูปว่าสวยงาม ทรวดทรงดี อวัยวะสมส่วน ท่าทางสง่า สมบูรณ์พร้อม จึงชอบใจเลื่อมใสที่ จะเชื่อถือ โมหัสปมาณิกา คือ ผู้ถือประมาณในเสียง บุคคลที่ได้ยินได้ฟังเสียงสรรเสริญเกียรติคุณ หรือเสียงพูดจาที่ไพเราะ จึงชอบใจเลื่อมใสในใจที่จะเชื่อถือ ลูขัปมาณิกา คือ ผู้ถือประมาณใน ความคร่ำหรือเศร้าหมอง บุคคลที่มองเห็นสิ่งของเครื่องใช้ความเป็นอยู่ที่เศร้าหมอง หรือมองเห็น การกระทำคร่ำครึเป็นทุกริรียา ประพฤติเคร่งครัดเข้มงวด จึงชอบใจเลื่อมใสที่จะเชื่อถือ รัมมปมาณิกา คือ ผู้ถือประมาณในธรรม บุคคลที่พิจารณาด้วยปัญญาเห็นสาระธรรมหรือการ ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา จึงชอบใจเลื่อมใสที่จะเชื่อถือ

ทุกสิ่งทุกอย่างมีเหตุมีปัจจัยเป็นบ่อเกิด ไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างมาลอย ๆ ไม่ได้มี อะไรเกิดขึ้นเองโดยไม่มีปัจจัย ปมาณิกาก็เหมือนกับองค์ธรรมอื่น ๆ ที่ต้องอาศัยเหตุปัจจัยหรือ สาเหตุจึงทำให้เกิดขึ้นมาได้ เรียกว่า “บ่อเกิดของปมาณิกา” โดยจะพิจารณาบ่อเกิดจากคุณสมบัติ ของบุคคล ปัจจัยภายในปัจจัยภายนอก และประสบการณ์เป็นสำคัญ

ปมาณิกามือเกิดขึ้นแล้วก็มีหน้าที่ ๒ ประการ คือ หน้าที่ทำลายหรือกำจัดอคติมานะและ วิกิจจณาไม่ให้เกิดขึ้น และหน้าที่เป็นปัจจัยทำให้เกิดกุศลธรรมมีปิติเป็นต้น หน้าที่ประการแรก ของปมาณิกา คือ การทำลายอคติมานะ ความมีทิฏฐิมานะยิ่ง และประการที่สอง คือ การทำลาย วิกิจจณา ความล่งเลตงสัย อกุศลวิตก คือ กามวิตก ความตรึงในทางกาม พยาบาทวิตก ความตรึง

ในทางพยาบาท วิหิงสาวิตก ความตรีในการเบียดเบียน ให้หมดไป หรือทำให้องค์ธรรมเหล่านี้เกิดขึ้นไม่ได้

การที่ถือเอาสิ่งต่าง ๆ มาเป็นประมาณหรือนำเอาสิ่งเหล่านั้นมาเป็นเครื่องยึดถือและเป็นสิ่งที่ปฏิบัติ ปมาณิกา คือการถือเอาประมาณนี้เป็นการเสริมสร้างให้เกิดแรงกระตุ้นต่อการปฏิบัติ การสร้างและการถือเอาปมาณิกาเหล่านี้ ซึ่งประกอบด้วย การถือเอา รูป เสียง ลักษณะและความถูกต้อง มาเป็นสิ่งที่ยึดถือ ซึ่งทำให้เกิดการปฏิบัติไปในรูปแบบต่าง ๆ กัน เพราะการยึดถือเอาเป็นแบบอย่างของการปฏิบัติ ทุกคนล้วนแล้วแต่มีความชอบไม่เหมือนกัน ความชอบจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการสร้างหรือปฏิบัติ การนำเอาปมาณิกาต่าง ๆ ทั้งการถือรูปเป็นประมาณ การถือเอาเสียงเป็นประมาณ การถือเอาของคร่ำคร่าเป็นประมาณ และการถือเอาธรรมเป็นประมาณ การดำเนินชีวิตของเรานั้นล้วนแล้วแต่อาศัยหลักของปมาณิกาเหล่านี้มาเป็นเครื่องยึดถือและปฏิบัติ ซึ่งปมาณิกามีความสำคัญต่อมนุษย์ผู้ยึดถือ ในฐานะเป็นแรงจูงใจ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นสิ่งเชื่อมโยงความศรัทธา ทำให้เกิดการยอมรับและคล้อยตาม ทำให้เกิดการรวมกลุ่มทางสังคม ทำให้เกิดคุณค่าต่อพฤติกรรม ทำให้เกิดความกล้าหาญ และมีความสำคัญโดยเป็นที่พึ่งที่อาศัย

ปมาณิกาเป็นสิ่งสำคัญในการที่จะทำให้แต่ละบุคคลดำเนินไปในทิศทางไหนก็ได้ เพราะปมาณิกาเป็นแรงจูงใจให้แต่ละคนประพฤติปฏิบัติตามสิ่งที่ตนเองได้เรียนรู้และยึดถือจึงมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของเราเป็นอย่างยิ่ง เพราะปมาณิกา นอกจากจะมีความสำคัญแล้ว ยังมีความสัมพันธ์ต่อสิ่งต่าง ๆ อีกด้วย ทั้งความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดความเจริญและความเสื่อมต่อตนเอง ความสัมพันธ์ที่สร้างให้เกิดบุคลิกภาพของแต่ละบุคคลได้ ซึ่งปมาณิกามีความสัมพันธ์กับสัทธาปสาทะ โดยความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันเป็นเหตุปัจจัยเนื่องกัน ปมาณิกาเป็นแรงผลักดันให้เกิดสัทธาและปสาทะ อันจะทำให้ยึดถือเกิดความศรัทธาและความเลื่อมใสในสิ่งที่ถูกต้องดีงามในการดำเนินชีวิต ปมาณิกามีความสัมพันธ์กับจริตของบุคคล ขึ้นอยู่กับลักษณะของบุคคลนั้น ๆ ว่าเป็นคนจริตเช่นไร ซึ่งปมาณิกาเป็นเหตุให้บุคคลแสดงพฤติกรรมออกมาอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะปมาณิกาทำให้บุคคลมีลักษณะหรือนิสัยที่แตกต่างกันออกไป และปมาณิกายังมีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของบุคคล เป็นการนำเอารูปแบบ แนวทาง และวิธีการที่แสดงไว้ในปมาณิกาในการดำเนินชีวิต เพื่อให้เกิดประโยชน์ที่เหมาะสมทันต่อสถานการณ์ เหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม โดยมุ่งเน้นความถูกต้อง

ผลที่เกิดจากการยึดถือรูปปมาณิกา จุดแข็ง ผู้ที่ยึดถือเอารูปปมาณิกา เป็นคนที่มีความประณีต จิตใจอ่อนไหวละเอียดอ่อน สนใจเรื่องเล็กเรื่องน้อย อาจจะคิดเรื่องหุยมหิม จะเน้นหนักในเรื่องของการใช้คำ และในเรื่องของคำพูด จึงเหมาะกับการทำงานที่ประณีตนุ่มนวล งานไม่มากชิ้น แต่เป็นงานสำคัญ ผลงานที่ออกมาจะประณีตและเรียบร้อย ดูแล้วสบายตาน่าชื่นชม ผู้ที่มี

ลักษณะรูปร่างปมาณิกานี้จะเป็นผู้ที่ช่างสังเกต สามารถเก็บข้อมูลต่าง ๆ ได้ เป็นผู้ที่สามารถเข้าใจ ลักษณะนิสัยของคนอื่นได้ดี สามารถสร้างความประทับใจและความชื่นชมให้กับผู้ที่ตัวเองต้องการ สร้าง จุดอ่อน จุดอ่อนที่สำคัญของผู้ที่ถือเอารูปเป็นประมาณ คือจิตรวมเป็นสมาธิยาก ไม่สนใจการที่จะฝึกจิตทำสมาธิ เพราะในความรู้สึกลึกสมาธิเป็นสิ่งที่ทำให้อึดอัด อีกทั้งสมาธิเมื่อเกิดกับจิตจะทำให้ความสนใจในรูปลักษณะลดลง โดยสภาวะปกติแล้ว รูปร่างปมาณิกานุคคล ไม่มีเป้าหมายสำคัญในชีวิตนอกจากจะมุ่งเน้นการแสวงหาลิขิตต่าง ๆ มาสนองสัมผัสอยู่เสมอ ทำให้ชีวิตเสียดเวลาไปกับเรื่องไร้สาระและไม่มีแก่นสาร

ผลที่เกิดจากการยึดถือโฆสัปปมาณิกา จุดแข็ง ผู้ที่ยึดถือโฆสัปปมาณิกานี้ โดยทั่วไปแล้วจะเป็นผู้ที่ชื่นชอบในเสียงต่าง ๆ ที่มีความไพเราะ เสียงที่น่าฟัง น่าชื่นชม ยิ่งเป็นเสียงที่ชอบแล้ว ก็จะมีอาการชื่นปิติซาบซ่านทั่วตัว ทำให้มีแรงใจในการทำงานต่าง ๆ บางครั้งผู้ที่ชอบฟังเสียงเพลงต่าง ๆ สามารถสร้างกำลังใจให้กับตัวเองได้ เมื่อมีกำลังใจก็สามารถที่ดำเนินชีวิตไปสู่แนวทางที่วางไว้ บุคคลประเภทที่ถือเอาเสียงเป็นประมาณนี้ หากว่าเกิดการกระทบกระเทือนจิตใจสามารถสร้างกำลังใจให้กับตัวเองด้วยการฟังเสียงที่ตนเองชื่นชอบ เพื่อที่จะข้ามพ้นสิ่งที่ไม่ชอบ จุดอ่อน ลักษณะของผู้ที่ถือเอาเสียงเป็นประมาณจุดอ่อนสำคัญคือ การชอบถือเอาเสียงต่าง ๆ เมื่อได้ยินเสียงที่ไม่ไพเราะหรือได้ยินเสียงพูดจากคนอื่น มักจะเป็นคนตื่นขำ กระจวนกระวายใจเพราะเสียง คิดว่ามีคนนินทากล่าวร้าย พูดร้ายเสียชื่อเสียง บางครั้งเรื่องของคนอื่นหากแต่ได้ยินก็จินตนาการว่าผู้อื่นพูดว่าร้ายตน ผู้ที่ถือเอาเสียงเป็นประมาณ โดยลักษณะแล้วจะเป็นพวกที่ตื่นขำ

ผลที่เกิดจากการยึดถืออุชัปปมาณิกา จุดแข็ง ของผู้ที่ยึดในอุชัปปมาณิกา ลักษณะทั่วไปจะเป็นผู้ที่ชื่นชอบ ในสิ่งที่เก๋ากำคร่ำ เครื่องขริม เป็นผู้ที่ชอบในกฐระเบียบ มีแบบแผนปฏิบัติเป็นของตนเอง มักจะมีจินตนาการสูง และจินตนาการนั้นบางครั้งก็ทำสำเร็จ แต่ก็มีหลายครั้งมักไม่สำเร็จ เพราะบุคคลประเภทนี้จะมีจินตนาการไปเรื่อย ๆ ตลอดเวลา หาหลักที่แน่นอนไม่ได้ แต่มีกำลังใจในการยึดถือปฏิบัติ บุคคลที่มีลักษณะนี้ค่อนข้างที่จะยึดมั่นในอุดมคติ อุดมการณ์ของตนเอง แน่วแน่มุ่งมั่น ไม่ย่อท้อง่าย ทำให้มีลักษณะเป็นผู้นำ ไม่ยึดติดในของฟุ่มเฟือย ความหรูหรา แต่จะยึดเอาความพอประมาณไม่ฟุ่มเฟือย หรูหรา เป็นคนเรียบง่าย ซึ่งแสดงออกเป็นลักษณะนิสัยที่เข้ากับคนอื่นได้ง่าย เป็นผู้ที่ชอบที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ อยู่เสมอ จุดอ่อน ถึงแม้จะมีลักษณะเป็นผู้นำแต่ผู้ที่ถือเอาอุชัปปมาณิกานี้ หากหนักหรือเกินพอดีแล้วจะทำให้เป็นผู้ที่ยึดติด หลงงมหายไปได้ อีกทั้งไม่เชื่อฟังใคร เพราะเป็นผู้ที่มีอุดมการณ์ที่แน่วแน่ การยึดติด ยึดถือในรูปลักษณะที่เคร่งครัด บางครั้งก็อาจจะสุดโต่ง ทำให้ผู้อื่นอยู่ด้วยยาก ยิ่งเคร่งครัดมากเท่าใดยิ่งมีความพอใจมากเท่านั้น ทำให้เป็นผู้มีลักษณะนิสัยที่หลงติดกับข้อวัตรปฏิบัติของตนเอง

ผลที่เกิดจากการยึดถือธัมมัมปมาณิกา จุดแข็ง ผู้ที่ยึดถือเอาธรรมเป็นประมาณจะเป็นผู้ที่มีหลักการดำเนินชีวิตเป็นของตนเอง มีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตอย่างชัดเจน มีที่พึ่งในการดำเนินชีวิต จะเห็นได้ว่า เมื่อบุคคลถือเอาธรรมเป็นประมาณในการดำเนินชีวิตแล้ว จะมีลักษณะที่เป็นผู้วางใจ อดทนต่อสิ่งต่าง ๆ ยึดมั่นในความถูกต้อง มีเหตุผลในการดำเนินชีวิต เป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักกาล รู้จักประมาณ รู้จักสถานที่ รู้จักบุคคล จุดอ่อน ผู้ที่ถือธัมมัมปมาณิกานี้ จะมีจุดอ่อนที่สำคัญ เพราะโดยลักษณะนิสัยแล้วเป็นผู้ที่ไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ หากสิ่งนั้นไม่ถูกต้องก็จะเกิดอาการต่อต้านออกมาให้เห็นได้ชัด การยอมรับในสิ่งที่พิสูจน์แล้วจึงเชื่อทำให้เกิดอุปสรรคในการดำเนินชีวิตของตนเอง เข้ากับผู้อื่นค่อนข้างลำบาก มีชีวิตอยู่ในโลกส่วนตัว มีความอยากหรืออยากเห็นไปเสียทุกอย่าง แต่ก็รู้ไม่จริง ผู้ที่มีลักษณะถือเอาธรรมเป็นประมาณนี้ จัดอยู่ในประเภทพุทธจริต และสัทธาจริต ปะปนกันทำให้บางครั้งยึดหลักอะไรไม่แน่ชัด ครึ่ง ๆ กลาง ๆ เป็นคนที่เชื่ออะไรรายกอยู่แล้ว แต่หากได้เชื่อก็เชื่อจนไม่สามารถถอนตัวได้

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษา

การศึกษาปมาณิกาในพระพุทธศาสนา ยังมีประเด็นที่น่าสนใจอยู่อีกมากและเห็นว่าเป็นผลดีต่องานวิจัยเรื่องนี้ และเป็นประโยชน์ต่อสังคม ด้วยข้อจำกัดหลายประการไม่ว่าเรื่องเวลาหรือเรื่องวัตถุประสงค์ของการวิจัยทำให้ไม่สามารถจะศึกษาเรื่องที่ปลีกย่อยให้สมบูรณ์และชัดเจนได้ ทั้งที่เรื่องเหล่านั้นยังมีประโยชน์และมีผลต่อการศึกษาวิจัยเรื่องปมาณิกาในพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องความสำคัญและความสัมพันธ์ของปมาณิกาต่อการดำเนินชีวิต ทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคม ซึ่งแต่ละคนย่อมมีจริตที่แตกต่างกันออกไป และยึดถือปมาณิกาที่แตกต่างกันออกไปด้วยเช่นกัน

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

- ๑) ควรศึกษาเปรียบเทียบปมาณิกากับหลักธรรมข้ออื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกัน
- ๒) ควรศึกษาวิเคราะห์จริต ๖ ที่มีความสัมพันธ์กับปมาณิกาในพระพุทธศาสนา
- ๓) ควรศึกษาลักษณะหรือวิธีการในการยึดถือปมาณิกาของชาวพุทธในสังคมไทย ทำที่ชาวพุทธที่มีต่อพฤติกรรมการยึดถือปมาณิกา ซึ่งจะช่วยให้การศึกษาเรื่องปมาณิกาในพระพุทธศาสนามีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และเป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยเฉพาะสังคมชาวพุทธ

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๕.

_____ .บรรณานุกรมภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๒.

สมาคมศิษย์เก่ามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. CD-ROM พระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กรมศิลปากร. มลिनทปปัญหา. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : โสภณการพิมพ์, ๒๕๔๕.

คณะศึกษาศาสตร์ของพระราชพรหมจารีย์ (ทอง สิริมุงคโล). ทางสายเอก (ฉบับสมบูรณ).
พิมพ์ครั้งที่ ๖, เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ช้างเผือก, ๒๕๔๓.

พิมพ์ครั้งที่ ๖, เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ช้างเผือก, ๒๕๔๓.

คณาจารย์สำนักพิมพ์เลียงเชียง. หนังสือบูรณาการแผนใหม่ นักธรรมชั้นตรี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
เลียงเชียง, ๒๕๔๖.

เฉลิมพล โสมอินทร์. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา และการปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพฯ :
สุตรไพศาล, ๒๕๔๖.

ชัยวัฒน์ อุตพัฒน, รศ. จริยศาสตร์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖.

ชำนาญ พาศื่อ. จริยศาสตร์ประยุกต์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์,
๒๕๔๓.

_____ .ปรัชญาไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๔๕.

เดือน คำดี, ดร. พุทธปรัชญา. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๔.

ตรีมิตร และคณะ. ประวัติอนุพุทธ ๘๐ องค์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๐.

ธรรมสภา. อสตีมหาเถระสาวก ๘๐ พระอรหันต์. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป.

ประภาศรี สีหอำไพ. พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม (ฉบับปรับปรุงใหม่).

พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ปรีชา นันดาภิวัฒน์, น.อ.(พิเศษ). พจนานุกรมหลักธรรมพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร :

ดวงแก้ว. โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔.

พระครูถวิลญาณสิทธวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/ กุลญาณธมฺโม). เอตทัคคะในทางพระพุทธศาสนา.

- พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : ดวงแก้ว, โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๔.
- พระเทพคิลก (ระแบบ จิตตนาโณ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **การเผยแผ่เชิงรุก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม**. (ฉบับปรับปรุงและขยายความ). พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา แก่นธรรมเพื่อชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สือตะวัน, ๒๕๔๗.
- _____. **เชื่อกกรรม รู้กรรม แก้กรรม**. ม.ป.ท. : บริษัท เกษมอนันต์ พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๘.
- _____. **ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง**. พิมพ์ครั้งที่ ๖๕, นครปฐม : ระฆังทอง, ๒๕๔๗.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๘, ราชบัณฑิต). **ภาษาธรรม**. กรุงเทพฯ : เลียงเชียง, ๒๕๔๘.
- _____. **คำวัด**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : ช่อระกา, ๒๕๔๘.
- พระไพศาล วิสาโล, **พระพุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖.
- พิฑูรย์ มลิวัลย์. **ภาวะธรรมพื้นฐาน ตอน ๕**. กรุงเทพฯ : จรูญการพิมพ์, ๒๕๒๘.
- พิน ดอกบัว, รศ. **พระพุทธศาสนากับคนไทย**. กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ. โสภณการพิมพ์, ๒๕๔๒.
- _____. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพฯ : โสภณการพิมพ์, ๒๕๓๕.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **วัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ : เจริญการพิมพ์, ๒๕๒๘.
- _____. **วิทยาเขตเชียงใหม่ และ ชมรมเผยแผ่พระพุทธศาสนา จังหวัดเชียงใหม่**.
คู่มือปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน พระอาจารย์ ดร. ภัททันตะ อาสภมหาเถระ.
 เชียงใหม่ : บริษัท กลางเวียงการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๒.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

วศิน อินทสระ. “พุทธจริยศาสตร์” : เอกสารประกอบคำบรรยาย วิชา พุทธจริยศาสตร์ มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑. (อัคราณา)

วงศ์ ชาญบาลี. พระวิสุทธิมรรค. กรุงเทพมหานคร : อำนวยศาสน์. โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ,
๒๕๓๕.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมชวโร). มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๖.

สุวรรณ สุวรรณเวโช, พล.ต.อ. **พื้นฐานความเชื่อของคนไทย**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, ๒๕๔๖
เสถียร พันธรั้ง. ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, ๒๕๔๒.

เสถียร โพนันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

เสถียรพงษ์ วรรณปก, ศ. ราชบัณฑิต. **สิ่งแรกในพระพุทธศาสนา**. ไม่ปรากฏเมืองที่พิมพ์ :
บริษัท เกษมอนันต์ พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๘.

แสง จันทร์งาม, ศ. **วิธีสอนของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

อชยา โกมลกาญจน์. **พระพุทธศาสนาบนดินแผ่นดินไทย**. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๕.

(๒) วิทยานิพนธ์

พระกิตติศักดิ์ ยโสธร (แก้วเหล่า). “การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระมหาจรัญ ปลูกาวโร (อินทร์รงค์). “การศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่
พระ พุทธศาสนารวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม (จันทร์คุ้ม). “การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนา.” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระมหาปรม โอภาโส (ทองคำ). “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๑.

พระมหาอุทธรณ์ ปณฺณาสิริ (สัจจรัตนวงศ์). “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาสมปอง จันทวิโส (ยุงรัมย์). “ธรรมชาติของมนุษย์ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของอริสโตเติล”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาสุชนา โรจนญาโณ (ยาสุกแสง). “การศึกษาบทบาทของพระมหาโมคคัลลานเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาอนันต์ ชยเสโน (บรรจบพุดชา). “การศึกษางานการเผยแผ่ของสมเด็จพระธีรญาณมุนี (ธีร์ ปุณฺณกมหาเถร)”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ประวัติผู้ศึกษาวิจัย

- ชื่อ** พระครูอนุกุลธรรมวงศ์ (ประยูร วิสารโท) อายุ ๕๖ ปี พรรษา ๓๕
- ชาติภูมิ** เกิดเมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๘
- บรรพชา** ๕๒ หมู่ ๒๑ บ้านร่องขุน ตำบลคอยลาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ณ วัดศรีศักดิ์คาราม ตำบลห้วยสัก อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงราย นามพระอุปัชฌาย์ พระครูสุวรรณวรศีล วัดศรีศักดิ์คาราม
จังหวัดเชียงราย
- อุปสมบท** เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๙ ณ พัทธสีมาวัดดอนไชย ตำบลห้วยวน อำเภอเชียงคำ
จังหวัดพะเยา นามพระอุปัชฌาย์ พระครูอริยาลังการ วัดแสนเมืองมา จังหวัดพะเยา
- การศึกษา** พ.ศ. ๒๕๑๙ สำเร็จการศึกษานักธรรมชั้นเอก วัดดอนไชย จังหวัดพะเยา
พ.ศ. ๒๕๒๑ สำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาตอนต้น จากโรงเรียนวัดห้วยวน จังหวัดพะเยา
พ.ศ. ๒๕๒๔ สำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย จากโรงเรียนนันทบุรีวิทยา
จังหวัดน่าน
พ.ศ. ๒๕๓๓ สำเร็จการศึกษาเปรียญธรรม ๔ ประโยค จากสำนักศาสนศึกษา
วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร จังหวัดแพร่
พ.ศ. ๒๕๔๓ สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต คณะครุศาสตร์
(การบริการการศึกษา) จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตแพร่
- ศึกษาต่อปริญญาโท** เมื่อ : พ.ศ. ๒๕๔๘
- ปัจจุบัน** : เจ้าอาวาส วัดนาจักร ตำบลนาจักร อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐

ตารางสรุปลักษณะปมาณิกา

ปมาณิกา	ลักษณะ	จุดแข็ง	จุดอ่อน	วิธีแก้ไข
รูปปมาณิกา	บุคลิกดี มีมาด คิดในความสุข ความงาม ความ หอม ความ สะอาด ไม่ชอบ คิด แต่ช่าง จินตนาการ	มีความประณีต อ่อนไหว และ ละเอียดอ่อน ช่าง สังเกต ช่าง เปรียบเทียบ	จิตรวมเป็นสมาธิ ยาก ไม่สนใจการ ที่จะฝึกจิต ทำ สมาธิไม่มีเป้า หมายสำคัญใน ชีวิตมุ่งบำเรอ บำรุงผัสสะทั้ง ๕ ของตนเอง	พิจารณาโทษของ จิตที่ขาดสมาธิ หา เป้าหมายที่ชัดเจน ในชีวิต พิจารณา สิ่งปฏิถุศลต่าง ๆ ของร่างกายมนุษย์ เพื่อลดการคิดใน รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส
โณธปมาณิกา	ชอบฟังเสียงที่ ไพเราะ คำ สรรเสริญ คำขอ ยกเสียงที่เพราะ พริ้ง ไม่ชอบคำ คำทอ คำเสียดสี ชอบการประจบ ประแจง	สามารถสร้าง กำลังใจให้กับ ตัวเองได้ดี ชอบ คิดอยู่เสมอ พูด ได้คล่องเก่ง	อ่อนไหว ต่อ คำพูดได้ง่าย กระวนกระวาน ต่อคำพูด	เลือกความคิด อย่า ให้ความคิดลากไป ฝึกอานาปานัสสติ เพื่อสงบสติ อารมณ์ สร้างวินัย กรอบเวลา
ลูขปมาณิกา	ของความเก่า เครื่องขริม ของ โบราณ ชอบ เรียนรู้สิ่งใหม่	ชอบในกฎ ระเบียบ มีแบบ แผนปฏิบัติ มี จินตนาการสูง ยึดมั่นในอุดมคติ มีอุดมการณ์ของ ตนเองแน่วแน่ มุ่งมั่น	ยึดติด หลงงมกาย หลงติดกับข้อวัตร ปฏิบัติ หลงไหล ในมายาคติหลง ไหลในจินตนา- การ	ตั้งเป้าหมายใน ชีวิตให้ชัดเจน ฝึก สมาธิสร้างจิตให้ เข้มแข็ง แสวงหา ความรู้จัดระบบ ความรู้ความคิด สร้างความแปลก ใหม่ให้กับชีวิต

ปมณิกา	ลักษณะ	จุดแข็ง	จุดอ่อน	วิธีแก้ไข
ซัมป์ปมณิกา	ประพฤติปฏิบัติ ถือเอาใน สิ่งที่ ถูกต้อง ดีงาม คน เข้าปัญญา เจ้า ความคิด มีความ ฉลาด มีปฏิภาณ ไหวพริบ การคิด การอ่าน ความทรง จำดี ว่าง่าย มีมิตรดี งาม รู้ประมาณ	มีเป้าหมายอย่าง ชัดเจน ชีวิตมีที่ พึ่ง เป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้อดทน เป็น ผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักกาล รู้จักประมาณ รู้จักสถานที่ รู้จัก บุคคล	ที่ไม่เชื่ออะไร ง่าย ๆ เข้ากับ ผู้อื่นค่อนข้าง ลำบาก มีชีวิต อยู่ใน โลก ส่วนตัว	มันถามตนเองว่า พอใจแล้วหรือกับ สภาพความเป็นอยู่ ในปัจจุบัน เพิ่ม พลัง สติ สมาธิ พัฒนาจิตใจให้มี พลัง เพิ่มความ เมตตาพยายามทำ ประโยชน์ให้กับ สังคมมากขึ้น